

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

REVIEW
OF COUNSELLING AND GUIDANCE

Ειδικό τεύχος

Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας με θέμα:
«Ισότητα Ευκαιριών: Πρόκληση για τη Συμβου-
λευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό
σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο».

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

**ΤΡΙΜΗΝΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ - ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

**Επίσημη Επιστημονική Περιοδική Έκδοση
της ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)**

**QUARTERLY
REVIEW OF COUNSELLING AND GUIDANCE**

Official journal of the
HELLENIC SOCIETY OF COUNSELLING AND GUIDANCE
Address: 3 K. Flori str. Athens 113 63, HELLAS

Τεύχος 44-45 Μάρτιος & Ιούνιος 1998
Volume 44-45, March & June 1998

Συντακτική Επιτροπή

- Ευστάθιος Δημητρόπουλος (Καθηγητής ΤΕΙ Αθηνών και Παιδαγωγικής Σχολής της ΣΕΛΕΤΕ) Τ.Θ. 600 77, 153 01 Αγία Παρασκευή, τηλ. 6390497.
- Χρυσούλα Κοσμίδου – Hardy (Ειδική Επιστήμων στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό, Συνεργάτης του Πανεπιστημίου Αθηνών), Σκύρου 52, 113 62, Αθήνα, τηλ. 01/8234354
- Σπύρος Κρίβας (Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδαγωγικής στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών), Αγίας Κυριακής 24, 26 443 Πάτρα.
- Παν. Α. Σαμοΐλης (Υπεύθυνος ΣΕΠ Νομαρχίας Αθήνας), (Βλ. παρακάτω)

Υπεύθυνος Συντονιστής: Παναγ. Α. Σαμοΐλης, Κ. Φλώρη 3, 113 63 Άνω Κυψέλη, τηλ. 01/8828095. Αυτή είναι και η επίσημη διεύθυνση της Εταιρείας. Σ' αυτήν στέλνονται οι εργασίες για δημοσίευση στο περιοδικό. Σ' αυτήν στέλνονται επίσης οι συνδρομές των μελών και στο όνομα Παναγ. Α. Σαμοΐλης.

Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

- *Πρόεδρος:* Παν. Α. Σαμοΐλης
- *Αντιπρόεδρος:* Σπύρος Κρίβας
- *Γραμματέας:* Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου
- *Ταμίας:* Τέτα Δρούλια
- *Μέλος:* Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy

Κεντρική Διάθεση:
Βιβλιοπωλείο ΚΕΛΡΟΣ - Εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»
Ακαδημίας 88, 10678 Αθήνα,
τηλ. 01/3817826 - 3806661 - fax 01/3836658

Τα ανυπόγραφα κείμενα εκφράζουν τις θέσεις της Εταιρείας. Τα ενυπόγραφα τις θέσεις των αρθρογράφων (βλ. οδηγίες στο τέλος του τεύχους 2-3 και του τεύχους 36-37 για τη σύνταξη εργασιών).

Ποιοι και πώς γίνονται μέλη της Εταιρείας; βλ. καταστατικό στο τ. 1 του περιοδικού.

Διάθεση του περιοδικού:

1. Στα μέλη της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. διατίθεται δωρεάν.
2. Στο εμπόριο και σε συνδρομές διατίθεται από τις εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» (από τεύχη 28-29 και εξής). Από τις εκδόσεις ΓΡΗΓΟΡΗ διατίθενται τα τεύχη έως και 24-25.

Λιανική πώληση (για το 1997): τιμή απλού τεύχους δρχ. 1.000, διπλού τεύχους δρχ. 2000

3. Συνδρομές (απευθείας από τις εκδόσεις «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ»):
Ετήσια (1997) εσωτερικού: φυσικά πρόσωπα, βιβλιοθήκες, σχολεία κλπ.
δρχ. 4000. Κύπρου: Λίρες 15. Εξωτερικού: 35\$.

Αποστέλλεται και ταχυδρομικά

Copyright 1997: «ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ» - ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή ή η μετάδοση όλου ή μέρους του περιοδικού χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη.

ISSN 1105-2449

Ειδικό Τεύχος

**ΠΡΑΚΤΙΚΑ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

Με θέμα

**“Ισότητα Ευκαιριών: Πρόκληση για τη
Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό
σε Ευρωπαϊκό Επίπεδο”**

Πάτρα
Αίθουσα Αρσνακείου Λυκείου
Σάββατο 13 Δεκεμβρίου 1997

Οργάνωση
**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙ-
ΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.)**

Επιστημονική Επιμέλεια:
Σπύρος Κρίβας

Επιμέλεια Έκδοσης
Ευστ. Δημητρόπουλος, Χρ. Κοσμίδου-Hardy, Σπ. Κρίβας, Παν. Σαμοΐλης

Συντονιστής
Παναγιώτης Α. Σαμοΐλης

**ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΗΜΕΡΙΔΑ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ - ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ**

13 Δεκεμβρίου 1997

Θέμα

**ΙΣΟΤΗΤΑ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ: ΠΡΟΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟ
ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ**

Οργάνωση

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.)
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.)**

**ΧΟΡΗΓΟΙ: – ΔΗΜΟΣ ΠΑΤΡΕΩΝ
– ΝΟΜΑΡΧΙΑΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
– ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ Ν. ΑΧΑΪΑΣ
– ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥ-
ΣΗΣ & ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ (Ο.Ε.Ε.Κ.)
– ΑΧΑΪΑ INSURANCE SERVICE (Α.Ι.Σ.)
– ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ Α. ΜΕΘΕΝΙΤΗ
– ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΜΑΡΙΑΣ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ**

COLLOQUIUM ON COUNSELLING AND GUIDANCE

December 13, 1997

Theme

EQUAL OPPORTUNITIES: A CHALLENGE FOR COUNSELLING AND GUIDANCE IN EUROPE

Organizing Bodies

**HELLENIC SOCIETY OF COUNSELLING
AND GUIDANCE (HE.S.CO.G)**

**INSTITUTE OF TRAINING
AND VOCATIONAL GUIDANCE (I.E.K.E.P.)**

FINANCIAL SUPPORT:

- MUNICIPALITY OF PATRAS**
- ACHAIA EDUCATION AUTHORITY**
- ACHAIA DIRECTORATE
OF SECONDARY EDUCATION**
- ORGANIZATION OF VOCATIONAL
EDUCATION AND TRAINING
(O.E.E.K.)**
- ACHAIA INSURANCE SERVICE
(A.I.S.)**
- A. METHENITIS BOOKSHOP**
- M. HAGIOANNOU BOOKSHOP**

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:	Παναγιώτης Α. Σαμοΐλης, Καθηγητής Μαθηματικών, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Υπεύθυνος ΣΕΠ Νομ. Αθήνας.
Επιστημ. Υπεύθυνος:	Δρ. Σπύρος Κρίβας, Αναπληρωτής Καθηγητής Παιδαγωγικής στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών
Μέλη:	Τέτα Δρούλια, Θεολόγος, Υπεύθυνη ΣΕΠ Δυτικής Αττικής Δρ. Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy, Ειδική Επιστήμων, Συνεργάτης του Πανεπιστημίου Αθηνών Νέλλα Σταθακοπούλου, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Διευθύντρια του ΙΕΚΕΠ Παναγιώτης Κωστόπουλος, Φιλολόγος, Υπεύθυνος ΣΕΠ Ν. Αχαΐας Δημήτρης Κακαβάνης, Διευθυντής ΙΕΚ Αιγίου

ORGANIZING COMMITTEE

Chairman:	Panos A. Samoilis, Teacher of Mathematics Career Counsellor, Career Coordinator in the Athens Precinct.
Scientific Responsibility:	Dr Spyros Krivas, Assistant Professor Patras University.
Members:	Teta Droulia, Religion Teacher, Career Coordinator in West Attiki Presinct Dr Chrysoula Kosmidou-Hardy, Guidance Counsellor, Athens University Collaborator Nella Stathakopoulou, Guidance Counsellor, Director of I.E.K.E.P. Panayotis Kostopoulos, Greek language teacher, Career Coordinator in Achaia Presinct Dimitris Kakavanis, Director of Aigion I.E.K.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (Ε.Λ.Ε.ΣΥ.Π.)

Κ. Φλώρη 3-5, Αθήνα 11363

τηλ.: 8828095

Η Ελληνική Εταιρεία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού (Ε.Λ.Ε.ΣΥ.Π.) είναι μη κερδοσκοπική επιστημονική εταιρεία που ιδρύθηκε το 1985 και απέκτησε νομική προσωπικότητα με την απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών υπ' αριθμ. 1425/1986*

Μεταξύ των σκοπών της Εταιρείας είναι η προώθηση και στήριξη του θεσμού «Συμβουλευτική-Προσανατολισμός», σε όλες τις διαστάσεις, όπως την ψυχολογική, την κοινωνική, την επαγγελματική, την εκπαιδευτική κ.λπ. σε όλους τους τομείς που υλοποιείται ο θεσμός στον ελληνικό χώρο, στον ιδρυματικό χώρο, στα ειδικά Κέντρα Ψυχικής Υγείας, στους Συμβουλευτικούς Σταθμούς, στην ιδιωτική ψυχολογική πρακτική, στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης κ.ο.κ.

Μέλη της Εταιρείας, τακτικά καί έκτακτα, μπορούν να γίνουν όσοι ενδιαφέρονται γι' αυτό το θεσμό, με διαδικασίες που προβλέπονται από το καταστατικό της*.

Η Ε.Λ.Ε.ΣΥ.Π. διοικείται από πενταμελές Διοικητικό Συμβούλιο με διετή θητεία.

Διοικητικό Συμβούλιο διετίας 1996-1998

<i>Πρόεδρος:</i>	Παναγιώτης Σαμοΐλης
<i>Αντιπρόεδρος:</i>	Δρ. Σπύρος Κρίβας
<i>Γραμματέας:</i>	Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου
<i>Ταμίας:</i>	Τέτα Δρούλια
<i>Μέλος:</i>	Δρ. Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy

* Το καταστατικό της εταιρείας, όπως έχει εγκριθεί από το πρωτοδικείο, είναι δημοσιευμένο στο τ. 1 της Επιθεώρησης.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.)

Αβέρωφ 34Α, Ν. Ιωνία, τηλ.: 2186970-1 fax: 2186972

Το Ι.Ε.Κ.Ε.Π., ιδρύθηκε το 1990 με σκοπό να καλύψει ανάγκες τόσο στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού όσο και στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης, τομέων ιδιαίτερα σημαντικών αλλά και παρεξηγημένων στη χώρα μας.

Η δραστηριότητα του Ινστιτούτου περιλαμβάνει παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού σε νέους, -ες και ενήλικες, επαγγελματική εκπαίδευση-επιμόρφωση σε άνεργους και εργαζόμενους, ανάπτυξη και εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Πρωτοβουλιών, εκπόνηση μελετών στον επαγγελματικό προσανατολισμό, την απασχόληση, την αγορά εργασίας κ.τ.λ.

Το Ι.Ε.Κ.Ε.Π. διευθύνεται από τις Κ. Ζαννή-Τελιοπούλου και Π. Σταθακοπούλου, Ψυχολόγους Μ.Α. – Συμβούλους Επαγγελματικού Προσανατολισμού, με πολυετή εμπειρία στο αντικείμενο του επαγγελματικού προσανατολισμού και της κατάρτισης.

Έχει υλοποιήσει μεγάλο αριθμό Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων (Youthstart, ADAPT, Leonardo da Vinci), ενώ παράλληλα έχει εκπονήσει σημαντικό αριθμό μελετών. Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός αποτελεί βασικό στοιχείο όλων των δραστηριοτήτων του ΙΕΚΕΠ (προγραμμάτων κατάρτισης, μελετών, ολοκληρωμένων προγραμμάτων, συνεδρίων).

ΟΦΕΙΛΟΜΕΝΕΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η Οργανωτική Επιτροπή αυτής της Ημερίδας ευχαριστεί θερμά από τη θέση αυτή όλους όσους συνέβαλαν στην οργάνωση και υλοποίηση της Ημερίδας.

Ιδιαίτερα ευχαριστεί:

- Τη διοίκηση του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.) για την εποικοδομητική συνεργασία κατά τη συνοργάνωση της Ημερίδας με την ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
- Τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία για την παραχώρηση της αίθουσας τελετών του Αρσακείου Πατρών.
- Τους χορηγούς μας: Το Δήμο Πατρέων, τη Νομαρχιακή Επιτροπή Παιδείας Αχαΐας, τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.), το βιβλιοπωλείο Α. Μεθενίτη και το βιβλιοπωλείο Μαρίας Χατζηϊωάννου που με την οικονομική τους στήριξη βοήθησαν στην ευπρόσωπη διεξαγωγή της Ημερίδας.
- Τους ομιλητές μας, που με τις επιστημονικές εισηγήσεις και τοποθετήσεις βοήθησαν στην πολύπλευρη διερεύνηση του θέματος.
- Τους αγαπητούς φίλους και συναδέλφους που με τις παρεμβάσεις και τα σχόλιά τους συμμετείχαν σε δημιουργικές συζητήσεις στην ολομέλεια και στις ομάδες εργασίας.

Εκ Μέρους της Οργανωτικής Επιτροπής
Παναγιώτης Α. Σαμοΐλης
Πρόεδρος

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

CONTENTS

(With abstracts in English or French)

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ – ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Πρόγραμμα Εργασιών Ημερίδας	12-13
Προσφώνηση του Προέδρου της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.	14-15
Χαιρετισμός της Διευθύντριας του Ι.Ε.Κ.Ε.Π.	16
Χαιρετισμός Εκπροσώπου του Δημάρχου Πατρέων	17-18
Χαιρετισμός του Επιστημονικού Υπεύθυνου της Ημερίδας	31-35
Χαιρετισμός του Διευθυντή της Διεύθυνσης Δ.Ε. Νομού Αχαΐας	21

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ – ΚΥΡΙΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Κάντας, Α., Εργασία, Εκπαίδευση και Απασχόληση στην Ευρώπη του 2.000	24-30
Σταμέλος, Γ., Περιφερειακές Διαστάσεις της Ισότητας Ευκαιριών στην Εκπαίδευση: Σχολική Εγκατάλειψη-Επιλογή Σχολείου-Επιλογή Δέσμης	31-49
Κοσμίδου-Hardy, Χρ., Η Ζωή Είναι Γυναίκα;	50-68
Κρίβας, Σ., Φράγκος, Δ., Κωστόπουλος, Ι., Γιαννάρου, Γ., Οι Επιδράσεις των Απεικονίσεων από την Τηλεόραση της Εργασίας και της Οικογε- νειακής Ζωής και τα Στερεότυπα των Φύλων: Ερευνητική Προσέγγιση	69-80
Ζαννή-Τελιοπούλου, Κ., Βενιοπούλου, Κ., Γυναίκες και Επαγγελματικός Προσανατολισμός: Ένα Πιλοτικό Πρόγραμμα Leonardo Da Vinci	81-92

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ – ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΔΟΜΕΛΕΙΑ

Βενιοπούλου, Κ.	94
Κοιφιδά-Βρεττού, Π., Οι Οντοπίες της Ισότητας, Επένδυση Νέων Αξιών και η Διάσταση του Μέλλοντος στους Θεσμούς της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού	95-99
Μαστοράκη, Ε.	100
Σαμοΐλης, Π., Προώθηση της Ισότητας Ευκαιριών στο Πλαίσιο του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού	101-103
Γκόλφη, Ν.	104
Γρυπάρης, Ι.	105
Κοιφιδά-Βρεττού, Π., Η Εξουσία της Εικόνας, Ένα Σχόλιο	106-107
Κρίβας, Σ.	108
Λύρας, Γ.	109
Μοράβα, Ειρ.	110-111

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ – ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Βενιοπούλου, Κ., Ζαννή-Τελιοπούλου, Κ., Συνοπτική Έκθεση – Από τη Λειτουργία της Ομάδας Α με Θέμα: Αξιοποίηση του Οδηγού Επαγγελματικού Προσανατολισμού «Άρτεμις»	114-117
Κοιφιδά, Α., Συνοπτική Έκθεση – Από τη Λειτουργία της Ομάδας Β με Θέμα: Εμπέδωση της Ισότητας Μέσα Από τη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό: Από τη θεωρία στην Πράξη	118-122
Σαμοΐλης, Π., Κλείσιμο των Εργασιών της Ημερίδας	123-124

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Πρόγραμμα Εργασιών Ημερίδας

09.00-09.30 Χαιρετισμοί - Προσφωνήσεις

Α' ΚΥΚΛΟΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Προεδρεύων: Πάνος Σαμοΐλης, Μαθηματικός, Επίσημα Μετεκπαίδευση στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό στο North East London Polytechnic.

09.30-09.50 Εκπαίδευση, Απασχόληση και Ανεργία στην Ευρώπη του 2000
Εισηγητής: Αριστοτέλης Κάντας, Επίκουρος Καθηγητής της Οργανωτικής Ψυχολογίας του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών.

09.50-10.10 Περιφερειακές Διαστάσεις της Ισότητας Ευκαιριών στην Εκπαίδευση: Σχολική Εγκατάλειψη – Επιλογή Σχολείου – Επιλογή Δέσμης.
Εισηγητής: Γεώργιος Σταμέλος, Δέκτορας Εκπαιδευτικής πολιτικής του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών.

10.10-10.30 Η Ζωή είναι Γυναίκα; Ναι στην Ισότητα, Ναι στη Διαφορετικότητα.
Εισηγήτρια: Δρ. Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy, Ph.D., Ειδική Επιστήμων στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό, Επιστημονική Συνεργάτης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

10.30-11.15 Παρεμβάσεις – Συζήτηση

11.15-11.50 Διάλειμμα: Καφές, αναψυκτικά

Β' ΚΥΚΛΟΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Προεδρεύων: Δρ. Ευστάθιος Δημητρόπουλος, Καθηγητής ΤΕΙ Αθηνών και Παιδαγωγικής Σχολής ΣΕΛΕΤΕ

11.50 - 12.10 Οι Επιδράσεις των Απεικονίσεων από την Τηλεόραση της Εργασίας και της Οικογενειακής Ζωής και τα Στερεότυπα των Φύλων: Ερευνητική Προσέγγιση
Εισηγητής: Δρ. Σπύρος Κρίβας, Αναπληρωτής Καθηγητής του Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών. Συνεργάτες της έρευνας: Γ. Γιαννάρου, Ι. Κωστόπουλος, Δ. Φράγκος.

- 12:10 - 12:30** Γυναίκες και Επαγγελματικός Προσανατολισμός: Ένα Πιλοτικό Πρόγραμμα Leonardo Da vinci
Εισηγήτριες: Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου, Ψυχολόγος
Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού και Κύρα Βενιοπούλου, Κοινωνιολόγος
- 12:30 - 13:30** Ομάδες Εργασίας
α. Αξιοποίηση του Οδηγού Επαγγελματικού Προσανατολισμού «Αρτεμης» στην Τάξη
Συντονίστριες: Κύρα Βενιοπούλου, Κοινωνιολόγος και Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου, Ψυχολόγος-Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού
β. Εμπέδωση της Ισότητας μέσα από τη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό: από τη Θεωρία στην Πράξη.
Συντονίστρια: Άννα Κοψιδά, Υπεύθυνη ΣΕΠ Ν. Λευκάδος
- 13:30 - 14:30** Συμπεράσματα – Λήξη Εργασιών

14:30 ΕΤΗΣΙΑ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ

ΠΡΟΣΦΩΝΗΣΕΙΣ – ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

**Προσφώνηση του Προέδρου της
Οργανωτικής Επιτροπής και της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.
κ. Παναγιώτη Σαρμάλη**

Κυρία εκπρόσωπος της Δημοτικής Αρχής της Πάτρας
Κύριε Δ/ντά της Δ/σης Δ.Ε. Νομαρχίας Αχαΐας
Κύριε Σύμβουλε

Κυρίες και Κύριοι, Αγαπητοί Συνάδελφοι

Αισθάνομαι ιδιαίτερη ικανοποίηση που η ΕΛΕΣΥΠ, με τη συνεργασία του ΙΕΚΕΠ, υλοποιεί σήμερα μια Επιστημονική Ημερίδα στην Πάτρα. Είναι η πρώτη φορά στη δωδεκάχρονη ιστορία της Εταιρείας μας που οργανώνουμε εκδήλωση εκτός Αθηνών. Υπήρξε αίτημα πολλών μελών της ΕΛΕΣΥΠ που δεν έχουν πάντα την ευχέρεια να έρχονται στην Αθήνα. Χαίρομαι λοιπόν που η ημερίδα μας πραγματοποιείται στην Αχαϊκή πρωτεύουσα, γιατί έτσι εξυπηρετούμε, όχι μόνο τα μέλη μας από την Πελοπόννησο αλλά και την Αιτωλ/νία και τα Ιόνια νησιά.

Το θέμα της ημερίδας μας προέκυψε από τη στενή συνεργασία του Δ.Σ. της ΕΛΕΣΥΠ και της Διεύθυνσης του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Είναι επίκαιρο και γι' αυτό πολύ ενδιαφέρον: Είναι αίτημα των καιρών να εκσυγχρονίσουμε την κοινωνία μας ώστε οι άνδρες και οι γυναίκες να σπουδάζουν και να εργάζονται με ίσους όρους.

Πιστεύω πως έχει ιδιαίτερη αξία να συζητήσουμε θέματα όπως η γονική άδεια, η εργασία με καθεστώς μειωμένης απασχόλησης, η διάθεση υπηρεσιών καλής ποιότητας για τη φύλαξη παιδιών, η δυνατότητα επανένταξης των γυναικών, μετά από απουσία, στο αμειβόμενο εργατικό δυναμικό, οι ευκαιρίες κατάρτισης και οι πολιτικές κινήτρων.

Ο θεσμός Συμβουλευτική-Προσανατολισμός προσφέρει ήδη και σε ευρωπαϊκό επίπεδο καλές υπηρεσίες στον τομέα των ίσων ευκαιριών και ασφαλώς μπορεί να προσφέρει ακόμη καλύτερες. Γι' αυτό και ευελπιστώ ότι ο προβληματισμός που θα δημιουργήσουν οι εισηγήσεις των εκλεκτών ομιλητών θα προκαλέσει γόνιμη συζήτηση και παρεμβάσεις από όλους, ώστε το θέμα να διερευνηθεί από όλες του τις πλευρές. Οι ομάδες εργασίας που θα λειτουργήσουν στη συνέχεια, θα προσφέρουν σε όλους μας πρακτικά μέσα και μεθόδους για την προώθηση των ίσων ευκαιριών με τις διαδικασίες της Συμβουλευτικής και του Προσανατολισμού αλλά και γενικότερα με την εκπαιδευτική διαδικασία.

Κυρίες και κύριοι,

όπως οι περισσότεροι γνωρίζετε, η ΕΛΕΣΥΠ με τα Συνέδρια και τις επιστημονικές ημερίδες που έχει ήδη πραγματοποιήσει καθώς και με την φροντισμένη έκδοση της ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ και ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ προωθεί το θεσμό ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ-ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ στην Ελλάδα και βοηθάει στην ανάπτυξη-εξέλιξη των μελών της.

Στην προσπάθεια αυτή χρειαζόμαστε τη συνεργασία όλων σας και ασφαλώς την ηθική και υλική συνδρομή των οργανωμένων κοινωνικών και εκπαιδευτικών φορέων και ιδιωτών. Η πραγματοποίηση της σημερινής Ημερίδας είναι ένα παράδειγμα τέτοιας συνεργασίας. Υπήρξε πράγματι πολύ καλή και γόνιμη συνεργασία με το Ινστιτούτο Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού και όλα τα μέλη της οργανωτικής επιτροπής γι' αυτό και τους ευχαριστώ ειλικρινά για το αποτέλεσμα που ήδη διαφαίνεται. Ευχαριστώ προκαταβολικά τους εισηγητές μας για την επιστημονική προσφορά τους και ανυπομονώ να τους παρακολουθήσω.

Ευχαριστώ επίσης τη Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία για την παραχώρηση της αίθουσας του Αρσακείου Λυκείου και ασφαλώς ευχαριστώ τους χορηγούς μας:

- Το Δήμο Πατρέων
- Τη Νομαρχιακή Επιτροπή Παιδείας
- Τη Δ/ση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αχαΐας
- Την Εταιρεία Achaia Insurance Service (A.I.S.)
- Τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (Ο.Ε.Ε.Κ.)
- Το βιβλιοπωλείο Α. Μεθενίτη και
- Το βιβλιοπωλείο Μαρίας Χατζηγιάννου

χωρίς την υλική υποστήριξη των οποίων δεν θα μπορούσαμε να ανταποκριθούμε στα έξοδα αυτής της διοργάνωσης.

Τέλος ευχαριστώ όλους εσάς που μας τιμάτε με την παρουσία σας και που θα συνδράμετε στην επιτυχία της ημερίδας με τις παρεμβάσεις και τη συζήτηση.

**Χαιρετισμός της Διευθύντριας του Ι.Ε.Κ.Ε.Π.
κας Νέλλας Σταθακοπούλου**

Κυρίες και Κύριοι,

Είναι μεγάλη μας χαρά που οργανώσαμε από κοινού με την ΕΛΕΣΥΠ αυτή την εκδήλωση, την πρώτη που η Εταιρεία πραγματοποιεί εκτός Αθηνών, και που διαπιστώνουμε πόσο μεγάλη απήχηση είχε στους συναδέλφους της Πάτρας. Βέβαια δεν είναι η πρώτη φορά που το ΙΕΚΕΠ συνεργάζεται με την ΕΛΕΣΥΠ. Αυτό συμβαίνει γιατί οι στόχοι του συμπίπτουν σε μεγάλο βαθμό με εκείνους της ΕΛΕΣΥΠ. Τόσο το ΙΕΚΕΠ όσο και η ΕΛΕΣΥΠ αγωνιζόμαστε, εδώ και πολλά χρόνια, για την προαγωγή του τόσο ταλαιπωρημένου, στον τόπο μας, θεσμού.

Με την ευκαιρία αυτής της ημερίδας θα ήθελα να σας παρουσιάσω το ΙΕΚΕΠ. Ιδρύθηκε το 1990 από την Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου και μένα με αποκλειστικό σκοπό να καλύψει τις ανάγκες στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού. Στα επτά χρόνια της πορείας του διεύρυνε τους σκοπούς του και ασχολήθηκε με Ευρωπαϊκά Προγράμματα, προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης καθώς και μελέτες και έρευνες. Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός, όμως, αποτελεί πάντα το βασικό πυρήνα όλων των δραστηριοτήτων του.

Η δραστηριότητα του Ινστιτούτου περιλαμβάνει παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών επαγγελματικού προσανατολισμού σε νέους-ες και ενήλικες, επαγγελματική εκπαίδευση-επιμόρφωση σε άνεργους και εργαζόμενους, ανάπτυξη και εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων (projects) στο πλαίσιο Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων αλλά και μελετών που συνδέονται άμεσα με τον επαγγελματικό προσανατολισμό, την ένταξη των νέων στην αγορά εργασίας κ.τ.λ. Αυτή τη φορά συνεργαζόμαστε με την ΕΛΕΣΥΠ επ' ευκαιρία ενός Ευρωπαϊκού προγράμματος, Leonardo da Vinci, που με επιτυχία ολοκληρώσαμε και ονομάζεται ARTEMIS. Γι' αυτό, όμως δε θα πω τίποτε, αφού θα παρουσιαστεί αργότερα στο πλαίσιο της ημερίδας.

Σας ευχαριστούμε και πάλι που ανταποκριθήκατε στην πρόσκληση της ΕΛΕΣΥΠ και θα συμβάλετε σε γόνιμο διάλογο για την ισότητα ευκαιριών των δύο φύλων και την ανάπτυξη του επαγγελματικού προσανατολισμού γενικότερα.

Εύχομαι καλή επιτυχία στις εργασίες της ημερίδας.

**Χαιρετισμός της κ. Κουμπουρλή Κατερίνας
Δημοτικής συμβούλου εκπροσώπου του Δημάρχου Πατρέων**

Αξιότιμοι κύριοι οργανωτές της σημερινής ημερίδας,
κύριε Προϊστάμενε της Δ/θμιας Εκπ/σης,
κύριε Σύμβουλε, κυρίες και κύριοι.

Ο Δήμος της Πάτρας χαιρετίζει την πρωτοβουλία της Ελληνικής Εταιρείας Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού και του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού να οργανώσει με τη συμμετοχή της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης αυτή τη σημαντική επιμορφωτική ημερίδα που αφορά στην ανάδειξη προβλημάτων που σχετίζονται με την ισότητα των ευκαιριών των δύο φύλων στην απασχόληση και στην αναζήτηση μεθόδων για την αντιμετώπιση τέτοιων προβλημάτων μέσα από το θεσμό «Προσανατολισμός - Συμβουλευτική».

Ο κ. Δήμαρχος δι' εμού σας εύχεται καλή επιτυχία στις εργασίες σας και λυπάται που λόγοι ανεξάρτητοι από τη θέλησή του τον αναγκάζουν να μην παρευρίσκεται στην αξιόλογη αυτή ημερίδα, που δίνει τη δυνατότητα ενεργού παρέμβασης της τοπικής αυτοδιοίκησης με προτάσεις στρατηγικής της για την προώθηση ίσων ευκαιριών των δύο φύλων.

Η πολιτική ίσων ευκαιριών για τους άνδρες και τις γυναίκες στην απασχόληση και στην επαγγελματική κατάρτιση αναδεικνύεται στην εποχή μας ως θεμελιώδες μέσο κοινωνικής προόδου. Αποτελεί όμως γενική διαπίστωση ότι παρά τα νομικά μέτρα που έχουν ληφθεί σε εθνικό και κοινοτικό επίπεδο η ισότητα ευκαιριών για τις γυναίκες είναι «κενό γράμμα».

Η επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, η κατάργηση των στεγανών στην αγορά εργασίας, η προώθηση νέων δραστηριοτήτων, η συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων και ζητήματα του καταμερισμού και της μείωσης του χρόνου εργασίας είναι βασικά θέματα που αφορούν σ' όλους τους πολίτες, αλλά επηρεάζουν ειδικότερα τις γυναίκες.

Είναι ανάγκη λοιπόν να διαμορφωθεί μια ολοκληρωμένη πολιτική σε εθνικό επίπεδο για την ισότητα ευκαιριών και να προγραμματισθούν δημιουργικές δράσεις για την ευαισθητοποίηση όλων των φορέων, προκειμένου να προαχθούν στην πράξη οι νέες αντιλήψεις για την ισότητα, με μέτρα και στρατηγικές που θα συμβάλουν στην άμβλυνση των ανισοτήτων αλλά και στην εξάλειψη των αιτίων που τις προκαλούν.

Το περιεχόμενο βέβαια μιας τέτοιας πολιτικής πρέπει να δίνει προτεραιότητα στην αλλαγή της υπάρχουσας αντίληψης για τους ρόλους των δύο φύλων στην οικογένεια, την εργασία, την πολιτική, την κοινωνική ζωή ενώ παράλληλα να καταγγέλει τις δομές εκείνες που διατηρούν τον ανδροκεντρικό χαρακτήρα τους.

Παράλληλα ο επαγγελματικός προσανατολισμός και η συμβουλευτική, ιδιαίτερα δε ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός, καλείται να επαναπροσδιορίσει το ρόλο και τις μεθόδους του και να προσφέρει περισσότερα τόσο στην ισότητα των ευκαιριών όσο και στην ένταξη των μαθητών, μετά το σχολείο, στο κοινωνικό σύνολο και την παραγωγή, δηλαδή στην προετοιμασία τους για τον πολύπλοκο και δυναμικό κόσμο των επαγγελματίων και την αγορά εργασίας.

Περιμένουμε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα συμπεράσματα και τις προτάσεις που θα προκύψουν από τις συζητήσεις που θα γίνουν και τον προβληματισμό που θα αναπτυχθεί στη σημερινή ημερίδα.

Ο Δήμος της Πάτρας θα παρέχει την αρωγή του όπου και όπως μπορεί, στην προσπάθεια ενίσχυσης των πολιτών για την ισότητα ευκαιριών, καθώς και στο έργο της ανάπτυξης-βελτίωσης του προσανατολισμού στην περιοχή μας, γιατί πιστεύει ότι με την προσπάθεια όλων θα μπορέσουμε να θέσουμε τις ευνοϊκές προϋποθέσεις και συνθήκες για τη διαμόρφωση ενός πολίτη κατάρτισμένου και δημιουργικού μέσα στα δημοκρατικά πλαίσια.

Σας ευχαριστώ και καλή επιτυχία στις εργασίες σας.

**Χαιρετισμός του Επιστημονικού Υπευθύνου
της Οργανωτικής Επιτροπής κ. Σπύρου Κοίβα**

Κυρία εκπρόσωπε του Δημάρχου Πατρέων
Κύριε Δ/ντή της Δ/νσης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης του Ν. Αχαΐας
Αγαπητοί συνάδελφοι
Κυρίες και κύριοι

Αποτελεί ιδιαίτερη χαρά για μένα το γεγονός ότι μετά από αμφιταλαντεύσεις αρκετών ετών σχετικά με τη δυνατότητα πραγματοποίησης Ημερίδας εκτός των αθηναϊκών τειχών, το Διοικητικό Συμβούλιο της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. απεφάσισε τη διενέργεια Ημερίδας στην επαρχία και μάλιστα στην Πάτρα. Και να που σήμερα αυτό είναι πραγματικότητα. Από του βήματος αυτού θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους όσους συνέβαλαν στην πραγματοποίηση αυτής της Ημερίδας.

Μπροστά στις ραγδαίες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις των τελευταίων ετών στο διεθνή χώρο, η ισότητα των ευκαιριών, θέμα που επέλεξε το Δ.Σ. της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π., σε συνεργασία με τη Διοίκηση του Ι.Ε.Κ.Ε.Π., ως θέμα της Ημερίδας αυτής, παραμένει σημαντικό και επίκαιρο. Κατά τη συζήτηση που έγινε για την επιλογή του θέματος, το βάρος δόθηκε κυρίως στην ισότητα των ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων. Όμως, από ό,τι θα φανεί και από τις εισηγήσεις, θίγονται και άλλες όψεις του ζητήματος «ίσες ευκαιρίες». Ιδιαίτερα η ισότητα των ευκαιριών που σχετίζεται με τα φύλα και αναφέρεται στις εκπαιδευτικές και επαγγελματικές τους προοπτικές, αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα, στη λύση του οποίου το σχολείο –σαφώς όχι ως μοναδικός παράγων– μπορεί να συμβάλει. Από τη στιγμή που οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές, οι διαφοροποιήσεις στον κόσμο της εργασίας και οι νομοθετικές ρυθμίσεις «διευκόλυναν» τη διεύρυνση της παρουσίας της γυναίκας στο εργατικό δυναμικό, είναι αναγκαίο να γνωρίζουμε και να κατανοούμε τις διαφορές μεταξύ των φύλων όσον αφορά τη σταδιοδρομία τους, αλλά και τις αιτίες που τις προκαλούν, ως και το ρόλο που παίζουν οι διαφορές αυτές στην εγκαθίδρυση και διαιώνιση των στερεοτύπων και των ανισοτήτων μέσα στο εργατικό δυναμικό. Με καλύτερη γνώση και κατανόηση των διαφορών αυτών, μπορούν ν' αναπτυχθούν στα πλαίσια του ΣΕΠ στρατηγικές που θα βοηθούν το μαθητή στην επαγγελματική του ανάπτυξη.

Πιστεύω ότι ο προβληματισμός που θ' αναπτυχθεί σήμερα, τόσο κατά τη

διάρκεια των εισηγήσεων όσο και κατά τη λειτουργία των ομάδων εργασίας, που γι' αυτό το σκοπό συμπεριελήφθηκαν στο πρόγραμμα της Ημερίδας, θα δώσει μια άλλη ώθηση προς νέες στρατηγικές παρέμβασης του ΣΕΠ, ώστε ν' ανταποκριθεί στις προσδοκίες των νέων και στις προκλήσεις των καιρών.

Ευχαριστώ

**Χαιρετισμός του Διευθυντή της Διεύθυνσης
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αχαΐας κ. Αδαμάντιου Βέρρα**

Κυρία εκπρόσωπος του Δημάρχου
Κυρίες και κύριοι, αγαπητοί συνάδελφοι

Καταρχήν θα ήθελα να συγχαρώ την ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και το Ι.Ε.Κ.Ε.Π. για την οργάνωση αυτής της Ημερίδας, την οποία και εμείς ως Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αχαΐας μαζί με άλλους χορηγούς στηρίξαμε. Η ημερίδα αυτή με το τόσο ενδιαφέρον θέμα υλοποιείται σε μια εποχή, που και από την πλευρά της πολιτείας καταβάλλεται προσπάθεια να πάρει ο ΣΕΠ τη θέση που του αρμόζει στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ήδη στα πλαίσια του ΕΠΕΑΕΚ έχουν δρομολογηθεί επιμέρους ενέργειες και έργα, που ελπίζουμε ότι θα δώσουν νέα πνοή σ' έναν θεσμό, που παρά την αναγνωρισμένη από όλους σημασία του, και την 20χρονη και πλέον παρουσία του στα πλαίσια του εκπαιδευτικού μας συστήματος, δεν έχει λάβει την ανάπτυξη που πρέπει, ώστε να έχουμε σημαντικά για τους μαθητές μας αποτελέσματα. Μπροστά στις ραγδαίες κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις και τις εξελίξεις στο χώρο της εργασίας είναι αναγκαίο ο ΣΕΠ με την ποικιλία των δραστηριοτήτων του να βγει από το περιθώριο και την εγκατάλειψη που βρισκόταν –παρά τις φιλότιμες προσπάθειες ορισμένων ατόμων– και ν' αναδειχθεί σε ένα επιβοηθητικό θεσμό με ρόλο καθοριστικό στην όλη ανάπτυξη του νέου ανθρώπου και στην προετοιμασία του για τη μετασχολική φάση της ζωής του.

Με τις σκέψεις αυτές κηρύσσω την έναρξη των εργασιών της Ημερίδας αυτής και εύχομαι καλή επιτυχία.

Ευχαριστώ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑΣ

*Αριστοτέλης Κάντας**

ΕΡΓΑΣΙΑ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΤΟΥ 2000

Η μείωση της απασχόλησης που θα έλθει ως αποτέλεσμα της ανάπτυξης της πληροφορικής θα έχει επιπτώσεις και στην εκπαίδευση. Θα πρέπει να υπάρξουν νέες μορφές εκπαίδευσης που θα έχουν ως επίκεντρο τη δια-βίου εκπαίδευση και τα ευέλικτα προγράμματα σπουδών που δε θα αντιστοιχούν απαραίτητα σε συγκεκριμένες μορφές απασχόλησης. Η απασχόληση θα προσλάβει επίσης νέες μορφές, με κύριο άξονα τα ευέλικτα συμβόλαια εργασίας, που δε θα εξασφαλίζουν πλέον τη μονιμότητά. Αν δεν εισαχθούν νέοι τρόποι κατανομής της υπάρχουσας απασχόλησης κυρίως μέσω της δραστηκής μείωσης του εργάσιμου χρόνου για πλήρη απασχόληση, θα υπάρξουν κοινωνικές αναταραχές απρόβλεπτου μεγέθους των οποίων ήδη βλέπουμε τα πρώτα σημεία.

*Aristotle Kantas**

WORK, EDUCATION AND EMPLOYMENT IN EUROPE IN THE 2000s

It is argued that the reduced amount of employment brought about by the introduction of information technology will affect the world of work as well as education. New forms of education will have to be introduced focusing on life-long education and flexible study schedules and/or curricula, that will not necessarily be connected with existing job opportunities.

Employment will acquire new forms and will be based on more flexible contracts that will bring us away from life long job tenure. It is further argued that unless a new distribution of existing employment is introduced, mainly through the reduction of working hours for full employment, there will be unpredictable social unrest, the first signs of which have already appeared.

Κάθε μέρα συμβαίνουν ορισμένα πράγματα σχετικά με την εκπαίδευση ή την απασχόληση που μπορεί μεν να μας προβληματίζουν αλλά δεν προσπαθούμε να τα εντάξουμε σε

ένα ερμηνευτικό πλαίσιο. Είδαμε, για παράδειγμα, πρόσφατα πάνω από δέκα χιλιάδες άτομα να κάνουν αίτηση για δυο χιλιάδες θέσεις στο δημόσιο τομέα. Παράλληλα, στο χώ-

Ο Α.Κ. είναι Επίκουρος καθηγητής της Οργανωτικής Ψυχολογίας στο Π.Τ.Δ.Ε. του Πανεπιστημίου Πατρών. *Επικοινωνία:* Ευκαλύπτων 15, Μαρούσι 15 162. Τηλ. 6128881.

ρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξάνει η αποδέσμευση του πτυχίου από την επαγγελματική αποκατάσταση (π.χ. κατάργηση της επετηρίδας των εκπαιδευτικών) αλλά ταυτόχρονα σχεδιάζεται να εισαχθούν προγράμματα σπουδών πιο ευέλικτα και περισσότερο αποδεσμευμένα από συγκεκριμένες επαγγελματικές θέσεις, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα. Έτσι, βλέπουμε να δημιουργούνται νέα προγράμματα σπουδών και ήδη λειτουργούντα πανεπιστημιακά τμήματα να ανοίγονται προς νέες εκπαιδευτικές κατευθύνσεις. Ακόμα και η φοιτητική αναταραχή που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, όσο ασθενής και ανοργάνωτη και αν είναι ακόμα, θα μπορούσε να ενταχθεί στο ίδιο πλαίσιο.

Πίσω από όλα αυτά υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής: ο χώρος εργασίας περνάει από μια μεγάλη κρίση και εισέρχεται σε περίοδο αλλαγών, που παρόμοιες τους έχουμε να δούμε από τον καιρό της βιομηχανικής επανάστασης (Handy, 1985). Η απασχόληση φαίνεται ότι αλλάζει μορφή: η πλήρης απασχόληση συνήθως σε μια δουλειά θα αρχίσει να γίνεται όλο και πιο σπάνιο φαινόμενο. Αντίστοιχες αλλαγές συμβαίνουν και στο χώρο της εκπαίδευσης. Η τυπική εκπαίδευση όχι μόνο ήταν απότοκος της βιομηχανικής επανάστασης αλλά οικοδομήθηκε και σε πρότυπα παρόμοια με αυτά της νέας μορφής παραγωγής και σε όλη τη διάρκεια των τελευταίων δύο αιώνων, ηλικία που πάνω κάτω έχει η τυπική εκπαίδευση, ήταν στενά συνδεδεμένη με τη βιομηχα-

νική μορφή παραγωγής (Bowles & Gintis, 1976).

Αυτές είναι διαπιστώσεις που όλο και συχνότερα ακούγονται τα τελευταία χρόνια. Το θέμα είναι τι γίνεται από εδώ και πέρα, μόνο που ό,τι θα λεχθεί είναι στη σφαίρα της μελλοντολογίας, η οποία έχει μεγάλη απόσταση από την επιστήμη. Για την ώρα όμως δεν έχουμε τίποτε άλλο που να μπορούμε να κάνουμε πέρα από το να κάνουμε προβλέψεις που μόνο η πραγματικότητα στο άμεσο ή απώτερο μέλλον θα επαληθεύσει ή διαψεύσει. Ήδη πολλές ανάλογες προβλέψεις έχουν σε μεγάλο βαθμό επαληθευτεί (Τόφλερ, 1980, 1985).

Δυο είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της νέας εποχής που ήδη έχει ξεκινήσει:

α) η γνώση από παθητική ή έστω ενεργητική κατοχή πληροφοριών παίρνει τη μορφή της διαχείρισης πληροφοριών (Stonier, 1983), και

β) η πληροφορική κυρίως, αλλά και όλες οι νέες τεχνολογίες, οδηγούν σε μείωση της συνολικής απασχόλησης (Handy, 1985, Stonier, 1983, Watts, 1983).

Δεν είναι πλέον απαραίτητο να απομνημονεύουμε γνώσεις αλλά να τις ανασύρουμε από τις βάσεις δεδομένων, να τις επεξεργαζόμαστε και να τις διαχειριζόμαστε, γιατί αυτές έτσι και αλλιώς αυξάνουν ραγδαία. Αυτόματα αλλάζει ο ρόλος της εκπαίδευσης, που παραδοσιακά απέβλεπε κατά κύριο λόγο στη μετάδοση γνώσεων.

Η μείωση της απασχόλησης, που έρχεται ως αποτέλεσμα της πληροφο-

ρικής και των νέων τεχνολογιών θα οδηγήσει, στην καλύτερη περίπτωση, σε κατάργηση των παραδοσιακών μορφών απασχόλησης και πιο συγκεκριμένα της πλήρους διά βίου απασχόλησης. Στη χειρότερη περίπτωση θα οδηγήσει σε παρατεταμένη ανεργία, υποαπασχόληση και εξαθλίωση ορισμένων στρωμάτων του πληθυσμού (Κάντας, 1988).

Στο σημείο αυτό ας μου επιτραπεί να παραθέσω (τροποποιημένα) μερικά αποσπάσματα από ένα άρθρο της βρετανικής εφημερίδας Observer που αναδημοσιεύτηκε στην Καθημερινή της 12/10/97.

«Η πλήρης απασχόληση, ακόμα και αν υπάρχει δε θα έχει την παραδοσιακή μορφή. Ήδη στη Δύση το 50% των ενήλικων εργαζομένων είναι αυτοαπασχολούμενοι ή μερικώς απασχολούμενοι».

«Στο μέλλον ο κυριότερος εργοδότης θα είναι ο εαυτός μας: η εταιρεία ΕΓΩ ΕΠΕ».

«Η παραδοσιακή εργασία αποτελεί τροχοπέδη των εξελίξεων. Αυτό που χρειάζεται στο μέλλον είναι η ευέλικτη εργασία».

«Οι μελλοντικές κοινωνικές διακρίσεις θα έχουν να κάνουν με αυτούς που μπορούν να επιβιώσουν στην αγορά εργασίας και τους μη δυνατόνους».

«Η έννοια της σταδιοδρομίας αλλάζει».

«Περνάμε μια μεταβατική περίοδο και οι υπάρχοντες θεσμοί δεν

επαρκούν» (Εδώ η αναφορά γίνεται στο σκιάχτρο και τις υφιστάμενες μορφές συμβάσεων εργασίας).

Αλλά ας δούμε τώρα πιο συγκεκριμένα τις αλλαγές που ήδη άρχισαν να γίνονται στο χώρο της εργασίας. Στο σημείο αυτό δανειζομαι από τις σκέψεις του Antony Watts, διακεκριμένου βρετανού επιστήμονα σε θέματα απασχόλησης και επαγγελματικού προσανατολισμού, όπως τις διατύπωσε στα βιβλία του (π.χ. Watts, 1983) αλλά κυρίως σε πρόσφατο συνέδριο (Α' Κυπρο-Ελλαδικό Συνέδριο Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, Λεμεσός, Νοέμβριος, 1997).

Η διεθνοποίηση της αγοράς και οι νέες τεχνολογίες που εισάγονται με ραγδαίο ρυθμό αναγκάζουν τους οργανισμούς να μεταβάλλονται συνεχώς ακολουθώντας τις εξελίξεις, αν θέλουν να επιβιώσουν. Υπάρχει κατά συνέπεια απροθυμία να κάνουν πλέον μακροπρόθεσμα συμβόλαια με τους εργαζόμενους. Οι οργανισμοί επιδιώκουν πιο ευέλικτες δομές και για το λόγο αυτό αρχίζουν να σμικρύνονται: εκχωρούν σε μικρότερες επιχειρήσεις, ή ιδιώτες, κομμάτια από τη δουλειά ή αναπτύσσουν την τηλε-εργασία, με διάφορες μορφές. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή μείωση της μακροχρόνιας πλήρους απασχόλησης.

Επιπλέον, οι οργανισμοί δεν επιδιώκουν την αυστηρή εξειδίκευση του ατόμου που επιλέγουν. Αυτό που θέλουν είναι η προσαρμοστικότητα και η δυνατότητα μάθησης: έτσι κι

αλλιώς σε λίγο καιρό το άτομο θα πρέπει να εκπαιδευτεί εκ νέου. Σε αυτό το πλαίσιο μπορούν να ερμηνευτούν οι αλλαγές που γίνονται στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, που εκφράζονται με την ευελιξία των προγραμμάτων (π.χ. νέα προγράμματα σπουδών, ανοιχτό πανεπιστήμιο) και την αποδέσμευση του πτυχίου από την αγορά εργασίας.

Το ψυχολογικό συμβόλαιο ανάμεσα στον εργαζόμενο και τον οργανισμό αλλάζει. Παλιά ο οργανισμός πρόσφερε την ασφάλεια και ζητούσε ως αντάλλαγμα τη δέσμευση και την αφοσίωση του εργαζόμενου. Αυτό που προσφέρεται τώρα είναι ένα συμβόλαιο διαπραγμάτευσης: σου προσφέρουμε δουλειά καταρχήν για ένα χρονικό διάστημα και στη συνέχεια βλέπουμε. Αν το συμβόλαιο είναι μακροπρόθεσμο, μπορεί να θεωρείται αυτονόητο ότι ο εργαζόμενος θα πρέπει να είναι έτοιμος να αλλάξει αντικείμενο και προσανατολισμό εργασίας, ανάλογα με το πώς θα διαμορφωθούν οι ανάγκες.

Όλα αυτά συνεπάγονται αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα (Coombs, 1985). Όπως αναφέρθηκε και πιο πριν, το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να προσφέρει δεξιότητες και ευκαιρίες για τη διαβίου εκπαίδευση, κατάρτιση και επανακατάρτιση. Αυτό σημαίνει ταυτόχρονα απομάκρυνση από τις παραδοσιακές μορφές μάθησης που στηρίζονταν στην απομνημόνευση πληροφοριών και περισσότερη έμφαση στην ενεργητική μάθηση. Παράλληλα σημαίνει συνεχή διασύνδεση εκπαίδευσης και εργασίας

σε βαθμό που να αποτελούν ενιαίο πλέγμα δραστηριοτήτων. Ήδη βλέπουμε τέτοιες διεργασίες με τα διάφορα σεμινάρια αλλά και τους κύκλους επανακατάρτισης που αρχίζουν να εμφανίζονται και σε πανεπιστημιακό επίπεδο. Αυτονόητο είναι, όπως ήδη είπαμε, ότι η διασύνδεση του πτυχίου με συγκεκριμένη εργασιακή απασχόληση θα μπαίνει όλο και περισσότερο σε δεύτερη μοίρα. Ήδη, αν δούμε τους τίτλους των πανεπιστημιακών τμημάτων που ιδρύθηκαν τα τελευταία χρόνια δε θα μπορούσαμε εύκολα να εντοπίσουμε τις περιοχές απασχόλησης των αποφοίτων τους, σε παραδοσιακούς, τουλάχιστον, χώρους εργασίας.

Και τίθεται το ερώτημα ποιος είναι ο νέος ρόλος του συμβούλου επαγγελματικού προσανατολισμού όταν η έννοια της σταδιοδρομίας παίρνει νέα μορφή που σημαίνει διαδοχική αλλαγή επαγγελματικών απασχολήσεων και κατευθύνσεων; Μέχρι πριν μερικά χρόνια είχαμε μια σειριακή πορεία στη σταδιοδρομία των περισσότερων ατόμων: Η πορεία ήταν: σχολείο, εξετάσεις, πτυχίο, δουλειά. Ο παλιός ρόλος του συμβούλου ήταν να βοηθήσει το άτομο στην πορεία του, που ολοκληρωνόταν με ένα επάγγελμα, που συνήθως το άτομο ακολουθούσε σε όλη του τη ζωή. Ο νέος ρόλος του σχολείου είναι να δίνει τα εφόδια για τη διαβίου εκπαίδευση. Ο νέος ρόλος της συμβουλευτικής της σταδιοδρομίας διαφαίνεται ότι είναι η ανάπτυξη δεξιοτήτων για τη διεκδίκηση όχι μιας, αλλά πολλών διαδοχικών εργασιακών

θέσεων. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι, ενώ προηγουμένως το ταίριασμα ατόμου και εργασίας ήταν το ζητούμενο, ή έστω η ανάπτυξη και ωριμότητα του ατόμου που θα κορυφωνόταν με την είσοδο στο επάγγελμα, σήμερα το ζητούμενο είναι η ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ατόμου ώστε να μπορεί να επιβιώσει σε μια ανταγωνιστική και συνεχώς μεταβαλλόμενη αγορά εργασίας.

Το άτομο πρέπει καταρχήν να αποκτήσει αυτογνωσία για να γνωρίσει τα ισχυρά και ασθενή σημεία του. Παράλληλα πρέπει να συνειδητοποιεί την εκάστοτε δομή των ευκαιριών, όπως διαμορφώνεται. Πρέπει να μάθει να παίρνει αποφάσεις στο νέο πλαίσιο που διαμορφώνεται και πάνω από όλα πρέπει να μάθει να περνάει με επιτυχία τις αλληπάληλες μεταβατικές καταστάσεις που θα εμφανίζονται στη ζωή του. Μερικά από τα πιο σοβαρά προβλήματα που θα έχει πλέον να αντιμετωπίσει ο σύμβουλος δε θα αναφέρονται άμεσα στον εργασιακό βίο του πελάτη αλλά στο γενικότερο βίο του. Γι' αυτό αρχίζει να εμφανίζεται η τάση η επαγγελματική συμβουλευτική να ενσωματωθεί στην γενικότερη συμβουλευτική του ατόμου (Savickas, 1995). Ποιος θα είναι ο ρόλος του συμβούλου, όταν έχει να κάνει με άτομα που θα είναι μακροχρόνια άνεργοι ή ημιαπασχολούμενοι και θα αντιμετωπίζουν όλα τα ψυχολογικά προβλήματα που έρχονται ως παρεπόμενα της ανεργίας (Kelvin & Jarrett, 1985);

Όσα προηγήθηκαν σε μερικούς θα ηχούν γνωστά και χιλιοετημένα,

τα τελευταία ιδίως χρόνια. Μερικοί θα τα ακούν για πρώτη φορά. Μερικοί θα δυσπιστήσουν, αλλά αν θελήσουν να δουν τα όσα γίνονται τα τελευταία χρόνια κάτω από αυτό το πρίσμα θα αρχίσουν να βλέπουν κάποιον νόημα στα φαινόμενα που παρουσιάζονται καθημερινά. Σε ένα κόσμο με λιγότερη απασχόληση θα υπάρχουν πολλοί μακροχρόνια άνεργοι. Μερικοί μιλούν για κοινωνία των δυο τρίτων. Το ερώτημα που τίθεται είναι: μήπως αν αφεθούμε στη λαίλαπα των εξελίξεων, οδηγηθούμε σε νέες κοινωνικές αναταραχές με απρόβλεπτα αποτελέσματα; Ήδη στη Γαλλία πρόσφατα άρχισε αναταραχή με επίκεντρο το θέμα της ανεργίας. Στη Γερμανία από καιρό έχει τεθεί το θέμα της δραστηκής μείωσης του εργάσιμου χρόνου. Ανάλογα με την πορεία που θα ακολουθήσουν αυτοί που σχεδιάζουν την οικονομική και κοινωνική πολιτική, θα φανεί αν θα πρέπει πιθανόν να περιμένουμε μεγαλύτερες και οξύτερες αναταραχές, ή αν το θέμα θα οδεύσει προς περισσότερο κοινωνικά αποδεκτές λύσεις.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσανατολίζεται να απομακρυνθεί από την παθητική ενίσχυση της ανεργίας (δηλ. τα επιδόματα) και να γενικεύσει την ενεργητική ενίσχυση της ανεργίας, δηλαδή να αυξηθούν, ή να γενικευτούν, τα επιδοτούμενα σεμινάρια επανεκπαίδευσης. Κάτι τέτοιο αποσκοπεί σε θεραπεία του προβλήματος προς δυο κατευθύνσεις: επιδότηση των ανέργων με ταυτόχρονη επανακατάρτισή τους με στόχο την

επανένταξή τους στην αγορά εργασίας. Μήπως όμως παρόμοια μέτρα είναι λίγο ρομαντικά και δε λύνουν τα κοινωνικά προβλήματα που αρχίζουν να εμφανίζονται; Η εργασία μέχρι τώρα ήταν βασικό κομμάτι της ζωής του ανθρώπου: του έδινε ταυτότητα, νόημα και υπόσταση. Μήπως με το να χρυσώνουμε το χάπι με την υποαπασχόληση και την αναβολή, απλώς αναβάλλουμε τη μεγάλη κρίση, που προσωπικά πιστεύω ότι κάποια στιγμή θα ξεσπάσει; Γιατί δε γίνεται ακόμα σοβαρή συζήτηση για τη μόνη λύση που διαφαίνεται και δεν είναι τίποτε άλλο παρά η δραστηκή μείωση του εργάσιμου χρόνου και η ανακατανομή της εργασίας (Watts, 1983); Η απάντηση είναι ότι αυτό σημαίνει και ανακατανομή του εισοδήματος, κάτι που η εργοδοτική πλευρά ούτε καν συζητάει για την ώρα.

Η προηγούμενη ιστορία της πορείας της απασχόλησης, από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά, δείχνει ότι η μόνη διέξοδος με μακροπρόθεσμα αποτελέσματα είναι αυτή. Ας μην ξεχνάμε τους αγώνες που έγιναν και το αίμα που χύθηκε μέχρι να καθιερωθεί το οκτάωρο, που θεω-

ρούνταν αδιανόητο ως λύση. Μήπως αυτή τη φορά μπορούμε να αποφύγουμε το κόστος της μετάβασης σε λιγότερη ανά άτομο αλλά πιο δίκαια κατανεμημένη απασχόληση; Οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν κάνει ήδη σαφείς προτάσεις αλλά οι πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες διαστάζουν να προχωρήσουν σε δραστηκές μεταβολές, γιατί φοβούνται οι μεν το πολιτικό, οι δε το οικονομικό κόστος. Στο μεταξύ όλοι πληρώνουμε το κοινωνικό κόστος της υφιστάμενης κατάστασης.

Είναι δύσκολο να απαντήσουμε με σιγουριά στο βασικό μας ερώτημα, όσον αφορά στη μορφή της απασχόλησης στο νέο αιώνα, που σε λίγο ξεκινά. Η εκπαίδευση, όμως, έχει αρχίσει να προσαρμόζεται, αργά αλλά σταθερά, στα αιτήματα των καιρών. Μπορεί στο άμεσο μέλλον να μην έχουμε λύσει τα προβλήματα απασχόλησης αλλά σίγουρα, όπως διαφαίνεται, θα υπάρχουν άπειρες ευκαιρίες για εκπαίδευση. Αν οι ευκαιρίες αυτές οδηγήσουν και σε νέες μορφές απασχόλησης, αυτοαπασχόλησης κυρίως, όπως ελπίζεται, είναι κάτι που θα φανεί στο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Bowles, S. & Gintis, H. (1976). *Schooling in Capitalist America: Educational Reform and the Contradiction of Economic Life*. New York: Basic Books.
- Coombs, P.H. (1985). *The World Crisis in Education: The View from the Eighties*. New York: Oxford University Press.
- Nady, C. (1985). *The Future of Work*. Oxford: Blackwell.
- Κάντας, Α. (1988). «Το Μέλλον της Εργασίας και το Μέλλον της Εκπαίδευσης». *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 40, 95-103.
- Kelvin, P. & Jarrett, J.E. (1985). *Unemployment. Its Social Psychological Effects*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Savickas, M.L. (1995). «Current Theoretical Issues in Vocational Psychology: Convergence, Divergence, and Schism». Στο W.B. Walsh, S. H. Osipow (Eds.) *Handbook of Vocational Psychology*, 2nd edition. New Jersey: Lawrence Erlbaum and associates.
- Stonier, T. (1983). *The Wealth of Information*. London: Methuen.
- Τόφλερ, Α. (1980). *Το Τρίτο Κύμα*. Αθήνα: Κάκτος.
- Τόφλερ, Α. (1985). *Θέσεις και Προβλέψεις*. Αθήνα: Κάκτος.
- Watts, A.G. (1983). *Education, Unemployment and the Future of Work*. Milton Keynes: Open University Press.

Σταμέλος Γιώργος*

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ – ΕΠΙΛΟΓΗ ΣΧΟΛΕΙΟΥ – ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΣΜΗΣ

Στο άρθρο αυτό παρουσιάζονται μερικά βασικά στοιχεία που ως σκοπό έχουν την θεμελίωση των ακολούθων δύο υποθέσεων εργασίας. Από τη μια, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δε φαίνεται να είναι ομοιογενές και αδιαφοροποίητο παρά την κυρίαρχη και επίσημη εκδοχή. Από την άλλη, στα πλαίσια του εκπαιδευτικού μας συστήματος μοιάζει να αναπτύσσονται διάφορες οικογενειακές στρατηγικές, οι οποίες διαφοροποιούνται (μεταξύ των άλλων) και περιφερειακά.

Στο βαθμό που στην Ελλάδα δε φαίνεται να υπάρχει ένα σύστημα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού σύγχρονο και αποτελεσματικό, οι οικογενειακές στρατηγικές διατρέχουν τον κίνδυνο να οικοδομηθούν πάνω σε ανορθολογικές και φαντασιακές βάσεις.

Κατά συνέπεια, η λειτουργία ενός έγκυρου και αποτελεσματικού συστήματος συμβουλευτικής και προσανατολισμού μοιάζει να αναδεικνύεται ως προτεραιότητα πρώτης ανάγκης.

Stamelos Giorgos*

DIMENSIONS REGIONALES DE L'EGALITÉ DE CHANCE EN EDUCATION: ECHEC SCHOLAIRE- CHOIX D'ÉCOLE-CHOIX D'OPTION

Dans cet article nous presentons quelques donnees de base qui peuvent faciliter la formulation de deux hypotheses de travail. D' une part, le systeme educatif hellenique ne semble pas etre homogene et indifferencie, malgre l'idee dominante et officielle. D' autre part, au sein du systeme educatif, il parrait que divers strategies familiales coexistent. De plus, il semble qu'elles se differentient (entre autre) selon les regions du pays.

Du moment qu'en Grece, il ne parrait pas qu'un systeme consultatif et d'orientation professionnelle fonctionne d'une maniere coherente et efficace, les strategies familiales risquent de se constituer sur des bases irrationnelles et illusoirs.

En consequence, la mise en fonctionne d'un systeme de consultation et d'orientation valable et efficace semble etre urgente.

* Ο Σ.Γ. είναι Δάσκαλος Εκπαιδευτικής Πολιτικής του ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών. Επικοινωνία: Πανεπιστημιούπολη 26 500 Ρίο, τηλ. fax 061-997602.

1. Εισαγωγή

Σε αυτή την εργασία θα παρουσιαστούν μερικά στοιχεία που σκοπό έχουν να στοιχειοθετήσουν την υπόθεση ότι, αφενός μεν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι ομοιόμορφο και αδιαφοροποιήτο και αφετέρου στα πλαίσιά του μπορεί κανείς να ανιχνεύσει οικογενειακές εκπαιδευτικές στρατηγικές οι οποίες διαφοροποιούνται (και) περιφερειακά. Με βάση τα στοιχεία που θα αναλυθούν θα γίνει προσπάθεια τεκμηρίωσης της ανάγκης ύπαρξης και ανάπτυξης ενός σύγχρονου, διαφοροποιημένου και ευέλικτου μηχανισμού συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού για τα παιδιά της προεφηβικής και εφηβικής ηλικίας.

Πριν την ανάλυση των στοιχείων κρίνεται σκόπιμο να αποσαφηνιστούν δύο πράγματα. Πρώτον, σε αυτή την εργασία θα επικεντρωθούμε στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τις εισαγωγικές εξετάσεις για τα ιδρύματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Δεύτερον, τα στοιχεία που θα παρατεθούν, αποτελούν μέρος μιας εν εξελίξει έρευνας και πρέπει να θεωρηθούν ενδεικτικά. Ως εκ τούτου δεν ενδείκνυνται για τελικά συμπεράσματα, αλλά μόνο για στοιχειοθέτηση υποθέσεων εργασίας για περαιτέρω έρευνα.

2. Η Εγκατάλειψη της Υποχρεωτικής Εκπαίδευσης

Την τελευταία περίοδο έχουν παρουσιαστεί αρκετές εργασίες και μεγάλες έρευνες που αφορούν την εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, τόσο σε εθνικό όσο και περιφερειακό επίπεδο (Λάριου-Δρετάκη 1993, Σταμέλος 1993, 1994, 1998, Βουιδάσκης 1996, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο 1996). Τρία από τα σημαντικότερα συμπεράσματά τους είναι και τα ακόλουθα:

α. η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση δεν εφαρμόζεται πλήρως.

β. η διαρροή από την υποχρεωτική εκπαίδευση φαίνεται να περιορίζεται συνεχώς, παραμένοντας όμως σημαντική (περί το 10%).

γ. η υφιστάμενη διαρροή είναι ιδιαίτερος ανισοκατανομημένη τόσο σε περιφερειακό όσο και σε τοπικό επίπεδο.

δ. η μαθηματική διαρροή κυμαίνεται στις επιμέρους σχολικές μονάδες (Γυμνάσια) από 0 έως 100%¹.

3. Μαθητική ροή στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα

Με βάση δημοσιευμένα και αδημοσίευστα στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ, σχηματίστηκε, ενδεικτικά, η

1. Το Γυμνάσιο Άνω Θεριών Εσάνθης για τις μαθητικές γενιές 1987/88, 1989/90 και 1991/92 παρουσιάζει ποσοστό διαρροής της τάξεως του 100% (πηγή: έρευνα ΠΙ-ΟΕΕΚ, πιν. 14).

Πίνακας 1: Μαθητική Ροή Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ανά Γεωγραφικό Διαμέρισμα: 1986/87-1991/92

	Μαθητές που γράφηκαν στην αρχή του εκπαιδευτικού έτους στην Α' Γυμνασίου το 1986/87	Μαθητές που αποφοίτησαν από την Γ' τάξη Γενικών Λυκείων το 1991/92	Μαθητές που αποφοίτησαν από την Γ' τάξη ΤΕΛ το 1991/92	Μαθητές που αποφοίτησαν από την Γ' τάξη ΕΠΑ το 1991/92	Σύνολο αποφοιτησάντων μαθητών το 1991/92
Περιφέρεια Προποντίδας	1.000	565	160	42	767
Λοιπή Στερεά Ελλάδα και Εύβοια	1.000	397	108	16	521
Πελοπόννησος	1.000	367	115	29	511
Ιόνιοι Νήσοι	1.000	340	91	34	465
Ήπειρος	1.000	387	119	35	541
Θεσσαλία	1.000	407	118	62	587
Μακεδονία	1.000	382	210	47	639
Θράκη	1.000	291	156	89	536
Νήσοι Αιγαίου	1.000	335	133	—	468
Κρήτη	1.000	305	123	44	472
Σύνολο	1.000	424	150	39	613
% 10ου γεωγραφικού διαμερίσματος ως προς το 1ο		51,5	43,3	100	60,6

παρατήρηση 1: ο πόντακας δείχνει τον μαθητικό πληθυσμό σε αναγωγή σε 1000 μαθητές.

παρατήρηση 2: οι εντονότεροι αριθμοί δείχνουν το 1ο και το 13ο γεωγραφικό διαμέρισμα.

πηγή: αδημοσίευτα στοιχεία ΕΣΥΕ

μαθητική ροή στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των μαθητών που μπήκαν στην Α' Γυμνασίου το 1986/87 και αποφοίτησαν από τα Λύκεια της χώρας το 1991/92 αντίστοιχα (βλ. πίνακα 1).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1 φαίνεται ότι το 61,3% του συνόλου των μαθητών της Α' Γυμνασίου αποφοιτούν από κάποιο τύπο λυκείου της χώρας. Το ποσοστό αυτό υποβαθμίζει το πραγματικό ποσοστό των αποφοιτησάντων μαθητών, μιας και συμπεριλαμβάνει τις εικονικές-γραφειοκρατικές εγγραφές της Α' Γυμνασίου (Σταμέλος, 1994, σελ. 99).

Όμως το ποσοστό των μαθητών που αποφοιτούν από τα λύκεια της χώρας παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά γεωγραφικό διαμέρισμα. Έτσι, μεταξύ του 1ου γεωγραφικού διαμερίσματος (Περιοχής Πρωτευούσης, 76,7%) και του 10ου (Ιόνιοι Νήσοι, 46,5%) εμφανίζεται μια διαφορά της τάξεως του 39,4%.

Δεύτερο σημαντικό στοιχείο μοιάζει να είναι η κατανομή των αποφοίτων ανά τύπο Λυκείου. Πράγματι, καταρχήν φαίνεται ότι οι απόφοιτοι Γενικού Λυκείου είναι σε κάθε περίπτωση περισσότεροι. Από την άλλη, οι απόφοιτοι άλλων τύπων λυκείου διαφοροποιούνται κατά τρόπο σημαντικό.

Οι απόφοιτοι Γενικού Λυκείου κυμαίνονται από το 56,5% των μαθη-

τών που γράφτηκαν στην Α' Γυμνασίου στην Περιοχή Πρωτευούσης (ΠΠ) έξι χρόνια νωρίτερα έως 29,1% στη Θράκη².

Από την άλλη, οι απόφοιτοι Τεχνικού Επαγγελματικού Λυκείου (ΤΕΛ) κυμαίνονται από το 21% όσων γράφτηκαν στην Α' Γυμνασίου (Μακεδονία) έως 9,1% στα Ιόνια Νησιά. Τέλος, οι απόφοιτοι Πολυκλαδικού Λυκείου κυμαίνονται από 8,9% στην Θράκη έως 0% στα Νησιά του Αιγαίου.

Κατά συνέπεια, με βάση τα συγκεκριμένα στοιχεία, θα μπορούσε να τεκμηριώσει κανείς την υπόθεση ότι στην ελληνική μετα-υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρουσιάζονται αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις στα ποσοστά αποφοίτησης από τους διάφορους τύπους λυκείου (συνεπώς και στην παρακολούθηση τύπου λυκείου). Το αν οι συγκεκριμένες διαφοροποιήσεις είναι αποτέλεσμα συγκροτημένης πολιτικής του ελληνικού κράτους και/ή αποτύπωση οικογενειακής στρατηγικής παραμένει ένα θέμα προς διερεύνηση.

4. Βαθμολογία στην Γ' τάξη του Γενικού Λυκείου

Στηριζόμενοι σε αδημοσίευτα στοιχεία της ΕΣΥΕ, κατασκευάσαμε

2. Όπως έχουμε δείξει (Σταμέλος Γ., 1998), οι απόφοιτοι των δημοσίων ημερησίων σχολείων της Θράκης παρουσιάζουν ποσοστό αποφοίτησης ελαφρώς καλύτερο εκείνου του εθνικού μέσου όρου. Τα ποσοστά της Θράκης «αλλοιώνονται» από τα απογοητευτικά ποσοστά των μουσουλμανικών μειονοτήτων της περιοχής.

Πίνακας 2: Βαθμολογία Γ Γενικού Λυκείου ανά περιφέρεια: 1991/92

Περιφέρειες	% προσυχθέντων	% Βαθμών 10-11 επί του συνόλου	% Βαθμών 12-14 επί του συνόλου	% Βαθμών 15-17 επί του συνόλου	% Βαθμών 18-20 επί του συνόλου
Θεσσαλία	98,17	9,77	31,68	41,65	15,07
Δυτική Ελλάδα	96,41	14,78	38,42	35,02	8,19
Ήπειρος	98,97	12,24	35,69	39,22	11,83
Βόρειο Αιγαίο	99,27	6,92	31,42	44,08	16,85
Πελοπόννησος	96,98	14,85	41,44	32,36	8,33
Κεντρική Μακεδονία	97,63	10,65	37,58	38,26	11,13
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	97,47	10,18	32,04	39,82	15,43
Στερεά Ελλάδα	96,99	15,31	39,21	35,35	7,12
Κρήτη	97,04	13,38	39,40	35,57	8,68
Νότιο Αιγαίο	97,48	11,52	41,23	36,96	7,77
Δυτική Μακεδονία	97,99	13,33	39,93	35,25	9,48
Ιόνια Νησιά	96,27	13,37	39,58	35,59	7,73
Μέσος Όρος	97,48	12,31	37,57	37,21	10,40
<i>% 13ης περιφέρειας ως προς επίδοση 1ης περιφέρειας</i>	96,98	45,20	75,82	73,41	42,26
παρατήρηση: οι εντονότεροι αριθμοί δείχνουν την καλύτερη και τη χειρότερη επίδοση ανά στήλη. <i>Πηγή: Δημοσιεύτα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας του ΥΠΕΠΘ, Αθήνα.</i>					

τον πίνακα 2, που αφορά τη βαθμολογία στην Γ' τάξη του Γενικού Λυκείου ανά διοικητική περιφέρεια το 1991/92³.

3. Η εναλλαγή διοικητικής περιφέρειας-γεωγραφικού διαμερισματος στους πίνακες οφείλεται στο γεγονός, αφενός μεν της ύπαρξης δυσκολιών στα πρωτογενή στοιχεία της ΕΣΥΕ (η οποία ταξινομεί ακόμα και σήμερα με βάση τις διοικητικές περιφέρειες της χώρας (μιας και αυτές είναι που παρουσιάζουν ερευνητικό ενδιαφέρον λόγω της πολλαπλής πολιτικής τους χρήσης).

Με βάση αυτά τα στοιχεία μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι:

α. δεν υπάρχει ουσιαστική διαφορά στο ποσοστό προαχθέντων ανά περιφέρεια, μιας και μόλις το 2,5% αποτυγχάνει πανελλαδικά στις απολυτήριες εξετάσεις του λυκείου.

β. υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές στις επιμέρους κατηγορίες των προβιβάσιμων βαθμών. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι μεγαλύτερες διαφορές παρουσιάζονται στις δύο ακραίες κατηγορίες («10-11» και «18-20»).

γ. εντύπωση προκαλεί επίσης ο πληθωρισμός των μεγάλων βαθμών. Ενδεικτικά στην περιφέρεια του Βορείου Αιγαίου πάνω από τα 3/5 των μαθητών βρίσκονται στις δύο μεγαλύτερες κατηγορίες («15-17» και «18-20»).

Κατά συνέπεια, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι δεν υπάρχει μόνο διαφοροποίηση ως προς τον τύπο λυκείου που παρακολουθούν οι μαθητές, αλλά επίσης και ως προς την επίδοσή τους στην «κρίσιμη» στιγμή αποφοίτησης από την δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

5. Επιλογή Δέσμης και Επιτυχία ανά Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις

Είναι αλήθεια ότι η Ελλάδα διαθέτει πλέον μια πλούσια βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα των εισαγωγικών εξετάσεων⁴ για τα Ιδρύματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης. (Papas.-G-Psacharopoulos 1987, Ηλιού Μ., 1989, Μαυρογιώργος Γ., 1989, Κασσωτάκης Μ., 1992, Πυργιωτάκης Ι.Ε.-Κανάκης Ι., 1992, Ξωχέλης Π., 1993, Χιωτάκης Στ., 1993, Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ., 1993, Σταμέλος Γ., 1993, Μπουζάκης Γ., 1995, Νούτσος Χ., 1995, Μάρκου Γ., 1995). Όμως, η γενική τάση, με ελάχιστες εξαιρέσεις (Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη Γ. 1995, Stamelos G., 1995), φαίνεται να είναι εκείνη της αδιαφοροποίητης θεώρησης του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος και της συμπεριφοράς των δρώντων υποκειμένων σε αυτό.

Παρ' όλα αυτά, τα στατιστικά στοιχεία δεν συνηγορούν για κάτι τέτοιο. Μια γρήγορη θεώρηση των δεδομένων (βλ. διαγράμματα 1 και 2) τόσο για την επιλογή δέσμης όσο και για την επιτυχία ανά δέσμη δείχνει ότι υπάρχουν σημαντικές διακυμάνσεις, για τις χρονιές 1988/89, 1991/92 και 1994/95⁵. Ακόμα, μια πιο προσε-

4. Έχει ενδιαφέρον το γεγονός ότι στα πλαίσια της εφαρμογής της εκπαιδευτικής πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλάζουμε τόσο τη λεκτική έκφραση (Εισαγωγικές Εξετάσεις) όσο και την ουσία (Εξετάσεις) της διαδικασίας εισόδου στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση. Έτσι, στις τελευταίες εξαγγελίες του ΥΠΕΠΘ, η όλη διαδικασία αναφέρεται ως «πρόσβαση» στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (βλ. για παράδειγμα: ΥΠΕΠΘ, 1997, *Εκπαίδευση 2000. Για μια Παιδεία Ανοικτών Οριζόντων*, Αθήνα).

5. Τα διαγράμματα έγιναν με βάση τα στοιχεία της Μηχανογραφικής Υπηρεσίας του ΥΠΕΠΘ. Η υπηρεσία αυτή άρχει ως 5η δέσμη όσους συμμετείχαν στη διαδικασία επιλογής χωρίς εξετάσεις, με βάση τη βαθμολογία τους, για εισαγωγή στα Τμήματα των ΤΕΙ.

κτική εξέταση φανερώνει ότι υπάρχει μεγάλη απόσταση μεταξύ της επιλογής δέσμης ανά περιφέρεια και της επιτυχίας ανά δέσμη στην κάθε περιφέρεια.

Κατά συνέπεια, θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι:

α. σε ό,τι αφορά την επιλογή, οι συμμετέχοντες στις εξετάσεις (και οι οικογένειές τους) φαίνεται να επιλέγουν στη βάση μιας στρατηγικής τη δέσμη της αρεσκείας τους. Η επιλογή αυτή, στο βαθμό που διαφοροποιείται ανά περιφέρεια σημαίνει πιθανότατα ότι συγκροτείται με κριτήρια και πληροφορίες που διαφοροποιούνται κατά περίπτωση. Συνεπώς, δεν υπάρχει μια, μοναδική και αδιαφοροποίητη ελληνική πραγματικότητα στη βάση της οποίας γίνεται η επιλογή της δέσμης.

β. όσον αφορά την επιτυχία, τα συγκεκριμένα στοιχεία οδηγούν στην υπόνοια ότι οι περιφέρειες δεν μπορούν συνήθως να ικανοποιήσουν την επιλογή τους. Έτσι, η ζήτηση (ως επιλογή δέσμης) δεν μοιάζει να ικανοποιείται από την προσφορά (θέσεις επιτυχίας ανά δέσμη), συνεπώς δεν είναι μάλλον αποτελεσματική.

Με βάση τα προηγούμενα, θα μπορούσε κανείς να αναρωτηθεί αν υπάρχουν συγκεκριμένες τάσεις ανά περιφέρεια τόσο στη ζήτηση (επιλογή δέσμης) όσο και στην αποτελεσματικότητα (επιτυχία ανά δέσμη).

Με δεδομένο ότι, πρώτον το υπό εξέταση χρονικό διάστημα (1988/89-

1994/95) είναι σχετικά μικρό και δεύτερον δεν εξετάζονται όλες οι ακαδημαϊκές χρονιές⁶, η διερεύνηση των στοιχείων μπορεί να καταλήξει στη συγκρότηση του πίνακα 3. Σύμφωνα με αυτόν, στοιχειοθετείται η υπόθεση ότι πράγματι οι περιφέρειες παρουσιάζουν συγκεκριμένες τάσεις τόσο ως προς την επιλογή δέσμης όσο και ως προς την επιτυχία ανά δέσμη. Βέβαια, χρειάζεται να τονιστεί ξανά ότι η αξία της παρούσας ανάλυσης συνίσταται στη θεμελίωση επισημονικών υποθέσεων εργασίας και όχι στην εξαγωγή συμπερασμάτων.

Πάντως, αν η αποφοίτηση από τους διαφορετικούς τύπους λυκείου ανά περιφέρεια δεν στοιχειοθετούσε κατ' ανάγκη την ύπαρξη οικογενειακής στρατηγικής, η επιλογή δέσμης, ως αποτέλεσμα ατομικής συμπλήρωσης του μηχανογραφικού δελτίου, σκιαγραφεί την ύπαρξη μιας τέτοιας στρατηγικής.

6. Επιτυχία Σχολείων στις Εισαγωγικές Εξετάσεις

Με βάση την προηγούμενη παρατήρηση οδηγείται κανείς στη διερεύνηση της επιτυχίας στις Εισαγωγικές Εξετάσεις σε επίπεδο σχολείου.

Με βάση τα αποτελέσματα των τελευταίων εισαγωγικών εξετάσεων, κατασκευάστηκε ο πίνακας 4. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι αφενός μεν τα στοιχεία του συ-

6. Εξετάζονται μόνο η αρχή, η μέση και το τέλος του χρονικού διαστήματος.

γυμνασίου είναι ενδεικτικά, μιας και αφορούν μία μόνο σχολική χρονιά, και αφετέρου δεν μας ενδιαφέρει η μετατροπή των σχολικών μονάδων σε «άλογα του ιπποδρόμου».

Εκείνο που μας ενδιαφέρει είναι η διαπίστωση της διαφορετικής επιτυχίας στις εισαγωγικές εξετάσεις ανά σχολείο. Επιπλέον, φαίνεται ότι δύο τύποι σχολείων (κάποια από τα λεγόμενα μεγάλα ιδιωτικά και από τα «ειδικά» δημόσια σχολεία) υπερεκπροσωπούνται στον πίνακα με τα πιο αποτελεσματικά σχολεία στις εισαγωγικές εξετάσεις. Για μεν τον πρώτο τύπο, η σχολική επιλογή της οικογένειας ως μέρος μιας ευρύτερης εκπαιδευτικής στρατηγικής είναι δεδομένη, για δε το δεύτερο, αυτό δεν ισχύει κατ' αρχήν. Όμως, σε εκείνα τα δημόσια σχολεία όπου η εισαγωγή μαθητών γίνεται με κλήρωση, οι αιτήσεις, αν και διοικητικά άνευ περιορισμών, φαίνεται να μην είναι αντιπροσωπευτικές του κοινωνικού σώματος (Stamelos G., 1986). Σε αυτές τις περιπτώσεις μοιάζει να λειτουργεί ένας άτυπος κοινωνικός μηχανισμός διαφοροποίησης, ο οποίος οδηγεί κάποιες κατηγορίες οικογενειών στο να καταθέσουν αίτηση και κάποιες άλλες στο να το αποφύγουν.

Επίσης, με βάση τα υπάρχοντα

στοιχεία φαίνεται ότι υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ αστικότητας σχολείου και αποτελεσματικότητας στις εισαγωγικές εξετάσεις. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η συντριπτική πλειονότητα των σχολείων του πίνακα 4 βρίσκεται σε μεγάλα αστικά κέντρα (της Αθήνας συμπεριλαμβανομένης).

Μάλιστα, η συσχέτιση αυτή μοιάζει να διαπερνά όλο το φάσμα του εκπαιδευτικού συστήματος. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο νομός Αχαΐας. Κατ' αρχήν, ο συγκεκριμένος νομός παρουσιάζει μαθητική διαρροή στο Γυμνάσιο υψηλότερη του εθνικού μέσου όρου. Σε επίπεδο νομών βρίσκεται περίπου στη μέση της κατάταξής τους (άλλοτε ελαφρώς υψηλότερα, άλλοτε ελαφρώς χαμηλότερα και άλλοτε ακριβώς στη μέση). Στον πίνακα με τα 50 Γυμνάσια με τη μεγαλύτερη μαθητική διαρροή στην Ελλάδα, η Αχαΐα έχει 5 σχολεία σε αυτόν⁷, όλα εκτός Πατρών. Στον ακριβώς αντίστροφο πίνακα με τη μικρότερη μαθητική διαρροή, η Αχαΐα εμφανίζει 2 σχολικές μονάδες⁸, και οι δύο στην Πάτρα. Στον πίνακα με τα 42 πιο αποτελεσματικά σχολεία στις εισαγωγικές εξετάσεις, ο νομός παρουσιάζει 4 σχολεία, όλα στην Πάτρα⁹.

Κατά συνέπεια, φαίνεται να τεκμηριώνεται η υπόθεση, σύμφωνα με

7. Γυμνάσιο Κάτω Αχαΐας, Δάφνης Καλαβρύτων, Λάπια, Ερυμάνθειας και Μαζαραίου (κατά αύξουσα σειρά διαρροής) (πηγή: ΠΙ-ΟΕΕΚ, 1996, πιν. 14).

8. Πειραματικό Γυμνάσιο ΑΕΙ Πατρών και Πειραματικό Γυμνάσιο Πατρών (πηγή: ΠΙ-ΟΕΕΚ, 1996, πιν. 15).

9. Κλασικό, Πειραματικό, Αρσάκειο και 11ο Λύκειο (βλ. πίνακα 4).

**Πίνακας 4: Τα περισσότερα αποτελεσματικά Λύκεια
στις Εισαγωγικές Εξετάσεις του 1996/97**

	Λύκειο	Ποσοστό % επιτυχίας σε ΑΕΙ	Ποσοστό % επιτυχίας σε ΤΕΙ	Συνολικό Ποσοστό Επιτυχίας
1	Αρσάκειο Λύκειο Ελλην. Κλασικό	59,1	5,5	64,6
2	Λύκειο Πατρών Κλασικό	49	13,7	62,7
3	Γερμανική Σχολή Αθηνών	46,8	16,9	63,7
4	Ιωάννα Δαρκ (Πειραιάς)	46,7	7,4	54,1
5	3ο Λύκειο Καλαμάτας	45,7	4,8	50,5
6	Λύκειο Καστρίου (Αρκαδίας)	45,5	9,1	54,5
7	Λύκειο Κλασικό Ιωαννίνων	44,3	12,9	57,1
8	Γερμανική Σχολή Θεσ/κης	44,3	10,4	54,8
9	Λύκειο Βόλου (Κλασικό)	43,8	9,2	53
10	Πειραματικό Λύκειο Πατρών	42,7	17,7	60,4
11	Λύκειο Αλεξανδρούπολης (Κλασικό)	40,5	4,5	45
12	Λύκειο Αγ. Νικολάου Κλασικό (Λασιθι)	40,4	4,3	44,7
13	1ο Λύκειο Μεσολογγίου	39,3	8,9	48,2
14	Β' Τοσίτσιο Αρσάκειο Εκάλης	38,9	15,8	54,7
15	Λύκειο Μύρινας (Λέσβος)	38,6	8,6	47,1
16	Λύκειο Χανίων Κλασικό	38,6	6,2	44,8
17	Λύκειο Πειραμ.Σχ.	38,5	11,5	50
18	4ο Λύκειο Ιωαννίνων	38,4	10,2	48,6
19	Λύκειο Αρσακείου Πατρών	38,2	20	58,2
20	Λύκειο Πειρ. Ευαγγελικής Σχ. (Αθήνα)	38	12,4	50,4
21	Λύκειο Αναβρύτων Κλασικό (Αθήνα)	37,8	3,2	41
22	4ο Λύκειο Μυτιλήνης	37,8	16,2	54
23	Ουρσουλίνες (Αθήνα)	37,7	9	46,7
24	2ο Λυκ.Αμερ.Κολ. «Ανατόλια» (Θεσ/νίκη)	37,6	16,8	
25	Τ.Λυκ.Γυμν.Ματαράγκας (Καρδίτσα)	36,8	5,3	42,1
26	Λεόντειο Λύκειο Πατησίων	36,7	15,8	52,5
27	2ο Λύκειο Καρδίτσας	36,4	18,7	55,1
28	3ο Λύκειο Μυτιλήνης	36,2	21	57,2

Πίνακας 4: Συνέχεια

Λύκειο	Ποσοστό % επιτυχίας σε ΑΕΙ	Ποσοστό % επιτυχίας σε ΤΕΙ	Συνολικό Ποσοστό Επιτυχίας
29 Ελληνογαλλική Σχ. Αγ. Παρασκευής	36,1	9,2	45,3
30 Παλλάδιον Λύκειον Δούκα Α.Ε. (Αθήνα)	36	19,3	55,3
31 3ο Λύκειο Καρδίτσας	36	19,3	55,3
32 5ο Λύκειο Σερρών	36	12,9	48,9
33 11ο Λύκειο Πατρών	35,7	17,2	52,9
34 Λύκειο Μύτικα (Αιτωλοακαρνανία)	35,7	17,2	2,9
35 Λύκειο Άνοιξης (Ανατ. Αττικής)	35,6	16,4	52
36 2ο Λύκειο Μεσολογγίου	35,5	10,8	46,3
37 Α' Αρσάκειο Λύκειο Θηλέων Ψυχικού	35,4	10,8	46,2
38 Λύκειο Κισσάμου (Χανιά)	35,4	10,8	46,2
39 Β' Αρσάκειο Λύκειο Θηλέων Ψυχικού	35,2	12,6	47,8
40 1ο Λύκειο Παπάγου	34,8	11	45,8
41 Λύκειο Πλωμαρίου (Μυτιλήνης)	34,8	17,4	52,2
42 Λύκειο Κονίστρων Ευβοίας	34,6	15,4	50

πηγή: Μηχανογραφική υπηρεσία ΥΠΕΠΘ, 1997

την οποία, αφενός μεν διαφαίνεται επιλογή σχολείου από την οικογένεια (με βάση τις πιθανότητες αποτελεσματικότητας στις εισαγωγικές εξετάσεις), αφετέρου δε υπάρχει πραγματικά διαφορετική αποτελεσματικότητα των σχολικών μονάδων στις εισαγωγικές εξετάσεις. Η διαφορά αυτή φαίνεται να στηρίζεται σε

δύο τουλάχιστον παραμέτρους, τον τύπο σχολείου και την αστικότητα του.

Παρ' όλα αυτά, ένα θέμα που μοιάζει άκρως ενδιαφέρον προς διερεύνηση είναι τα «κοινά» δημόσια σχολεία ημιαστικών και αγροτικών περιοχών που φαίνεται να είναι ιδιαιτέρως αποτελεσματικά.

7. Αντί Συμπερασμάτων

Με τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν έως εδώ μοιάζει να τεκμηριώνεται η υπόθεση ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα κρύβει μέσα του σημαντικότερες διαφοροποιήσεις, οι οποίες εμφανίζονται τόσο σε επίπεδο σχολικής μονάδας όσο και σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Επίσης, φαίνεται να υπάρχουν όλα εκείνα τα στοιχεία που σκιαγραφούν στρατηγικές επιλογές των χρηστών του εκπαιδευτικού συστήματος. Αυτές όμως, μοιάζει να μην είναι ούτε κοινές ούτε αδιαφοροποίητες για όλα τα δρώμενα υποκείμενα του σχολικού συστήματος. Βέβαια, από την άλλη, δεν υπάρχει έως τώρα κανένα στοιχείο που να διασφαλίζει την ύπαρξη τέτοιων στρατηγικών από το σύνολο των μαθητών και/ή των οικογενειών.

Στο βαθμό που, από τη μία, δεχτεί κανείς τις προηγούμενες υποθέσεις και από την άλλη, παραδεχτεί ότι δεν υπάρχει στη χώρα μας ένα τέτοιο σύστημα συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού που να καθορίζει κατά τρόπο ουσιαστικό τη συγκρότηση της οικογενειακής εκπαιδευτικής στρατηγικής, το ερώτημα που τίθεται είναι το πώς αυτή η τελευταία συγκροτείται.

Οι όποιες ενδείξεις υπάρχουν φαίνεται να κατατείνουν στην υπόθεση ότι η οικογενειακή εκπαιδευτική στρατηγική, όταν υπάρχει, συγκροτείται με βάση τις αυθαίρετες εκτιμή-

σεις γονιών και/ή μαθητών, τις προσωπικές τους εμπειρίες και φαντασιώσεις, τις φήμες, τις διαδόσεις και τις παραδόσεις του ευρύτερου κοινωνικού δικτύου της οικογένειας, (Πετρονώρα Μ., 1995) τις εκάστοτε μόδες που ταιριάζουν στην κοινωνικο-οικονομική κατάσταση της οικογένειας και τις στιγμιαίες συμπτώσεις. Με άλλα λόγια, η όποια στρατηγική αναπτύσσεται μοιάζει να είναι συνήθως ανορθολογική, ατεκμηρίωτη, αποσπασματική και αναποτελεσματική (Λαμπρόπουλος Χ. - Ψαχαρόπουλος Γ., 1990).

Κλείνοντας αυτή την εργασία, θα θέλαμε να προσθέσουμε ότι στο μέτρο που οικογένεια και/ή μαθητές φαίνεται να χαράσσουν εκπαιδευτικές στρατηγικές μέσα σε ένα διαφοροποιούμενο και πολυδιάστατο εκπαιδευτικό σύστημα, θα ήταν σκόπιμο να υπάρχει ένας ζωντανός, ουσιαστικός, συστηματικός, ευέλικτος και αποτελεσματικός μηχανισμός συμβουλευτικής και επαγγελματικού προσανατολισμού, που θα μπορούσε να εξορθολογικοποιήσει, τεκμηριώσει, συστηματοποιήσει και τελικά να κάνει αποτελεσματικότερη την όποια στρατηγική αποφασίσουν να αναπτύξουν κάθε φορά οι επιμέρους ενδιαφερόμενοι. Από την άλλη, ένας τέτοιος μηχανισμός θα μπορούσε ίσως να συνεισφέρει ουσιαστικά στη μελλοντική πορεία των πλέον αδύναμων και απροστάτευτων, κοινωνικο-οικονομικά, μαθητών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Βουιδάσκης, Β.Κ., Δικαίωμα ή Υποχρέωση η Εννιάχρονη Εκπαίδευση: *Η Περίπτωση της Μαθητικής Διαρροής στα Γυμνάσια του Νομού Ρεθύμνης*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1986.
- Ηλιού, Μ., *Μια αντιθετική σχέση: Επιλογή και Εκπαιδευτική Διαδικασία στην Ελλάδα*, Πρακτικά Ημερίδας Συλλόγου Αποφοίτων Βαρβακείου, Αθήνα 1989, σελ. 36-43.
- Κασσωτάκης, Μ., *Η Πρόσβαση στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση στην Ελλάδα στο Πυργιωτάκης Ι.Ε. – Κανάκης Ι., Παγκόσμια Κρίση στην Εκπαίδευση*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1992, σελ. 266-294.
- Κοντογιαννοπούλου – Πολυδωρίδη Γ., *Τα κύρια Χαρακτηριστικά των Εξετάσεων και η Πρόταση για ένα Καινούργιο Σύστημα Επιλογής*, εκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1993, σελ. 345-355.
- Κοντογιαννοπούλου-Πολυδωρίδη, Γ., *Κοινωνική Ανάλυση της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Οι Εισαγωγικές Εξετάσεις*. Τόμος Ι, εκδ. Gutenberg, Αθήνα & Κοινωνιολογική Ανάλυση της Αξιολόγησης της Επίδοσης. Οι Εισαγωγικές Εξετάσεις. Τόμος ΙΙ, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1995.
- Δαμπρόπουλος Χ. – Ψοχαρόπουλος Γ., «Κοινωνικοοικονομικές Διαστάσεις της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ. 77, 1990.
- Λαζίου-Δρεττάκη, Μ., «Η εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα: 1981/82-19991/92», στο *Τα Εκπαιδευτικά*, τ. 29-30, σελ. 162-170, 1993.
- Μάρκου, Γ., *Το σύστημα Εισαγωγής και τα Αδιέξοδά του στο Χαραμής, Η Αναγκαιότητα του Ενιαίου Λυκείου και το Σύστημα Εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*, εκδ. ΟΛΜΕ, Αθήνα 1995, σελ. 356-372.
- Μπουζάνης, Σ., *Σχέση Μέσης Εκπαίδευσης Α.Ε.Ι. Μια σχέση δεσμών Καζαμιάς, Α.Μ. – Κασσωτάκης, Μ. (επιμ.)*, 1995.
- Νούτσος Χ., *Η Κατάργηση των Γενικών Εξετάσεων: η Ενότητα του Πολλαπλού*, στο Χαραμής, Π. (επιμ.), *Η αναγκαιότητα του ενιαίου Λυκείου και το Σύστημα Εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση*, εκδ. ΟΛΜΕ Αθήνα 1995, σελ. 356-372.
- Papas G. – Psacharopoulos, 1987, «The Transition from School to the University Restricted Entry: A Greek Tracer Study», in *Higher Education* n. 16, pp. 481-501.
- Πετρονώρα Μ., *Δίκτυα Κοινωνικών Σχέσεων: Όψεις και Αλληλεπιδράσεις με τη Διαδικασία Επαγγελματικής Κινητικότητας*, Έρευνα για τα Κοινωνικά Χαρακτηριστικά της Απασχόλησης. Μελέτη V, εκδ. ΕΚΚΕ, Αθήνα 1995.
- Σταμέλος Γ., «Εξέλιξη Βασικών Μεγεθών της Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα: 1981/82-1991/92, *Εκπαιδευτικά*, τ. 29-30, 1993, σελ. 162-170.

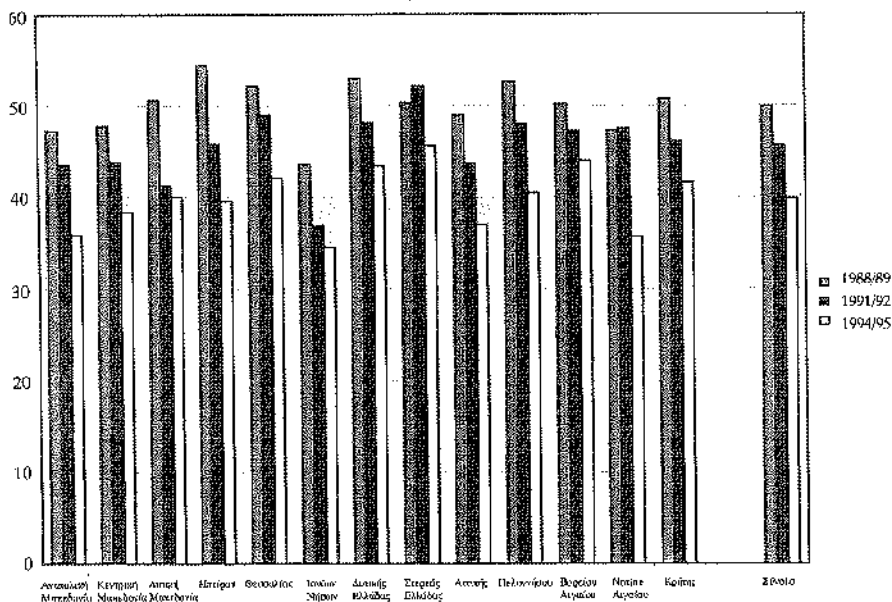
«Εξέλιξη Μαθητικών Ροών και Βαθμολογιών στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Ελλάδας», *Εκπαιδευτικά*, τ. 33, 1994, σελ. 97-107.

«Εξέλιξη μαθητικών ροών της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στο γεωγραφικό διαμέρισμα της Θράκης: 1975/76-1991/92, *Επετηρίδα ΠΤΔΕ Παν/μίου Πατρών*, 1988.

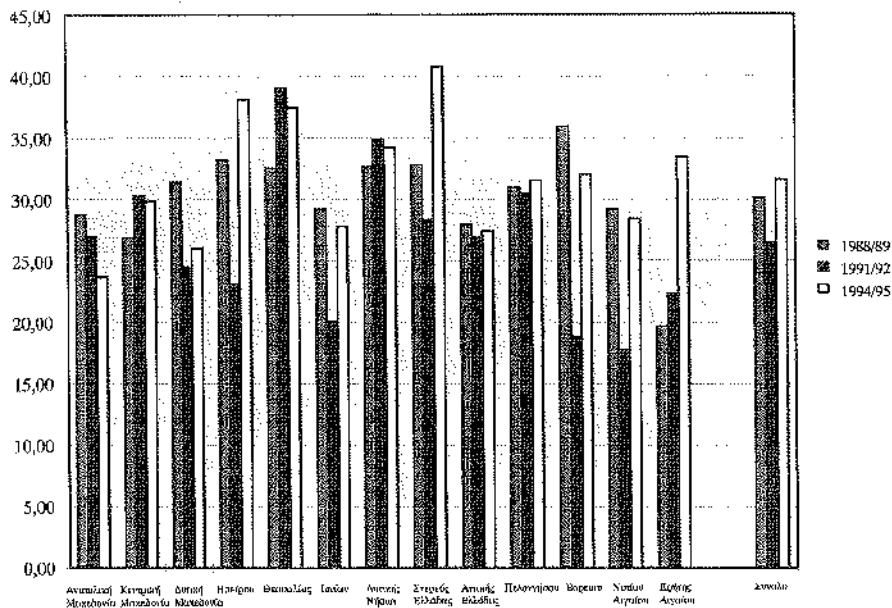
Stamelos G., «Regional Dimensions of Entrance Examinations to Higher Education Institutions in Greece», *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 13, 1995, pp. 215-230.

«Dimensions Reginales du Choix et de la Reussite par Option pour l'Entree aux Etablissements Superieus en Grece: 1982/83-1995/96», ανακοίνωση στο 17ο Συνέδριο της Comparative Education Society in Europe (CESE), 1996.

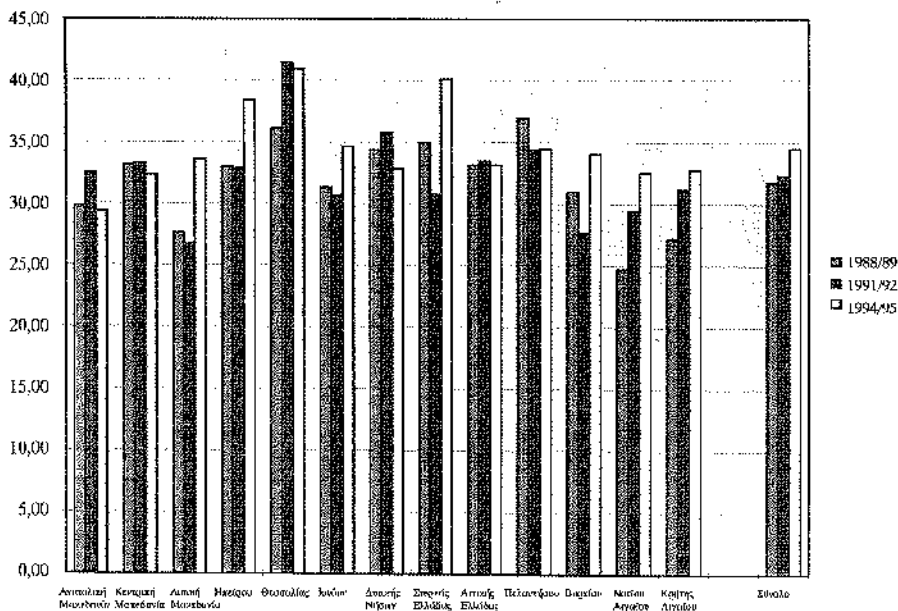
Ακολουθούν τα διαγράμματα 1α - 2ε.

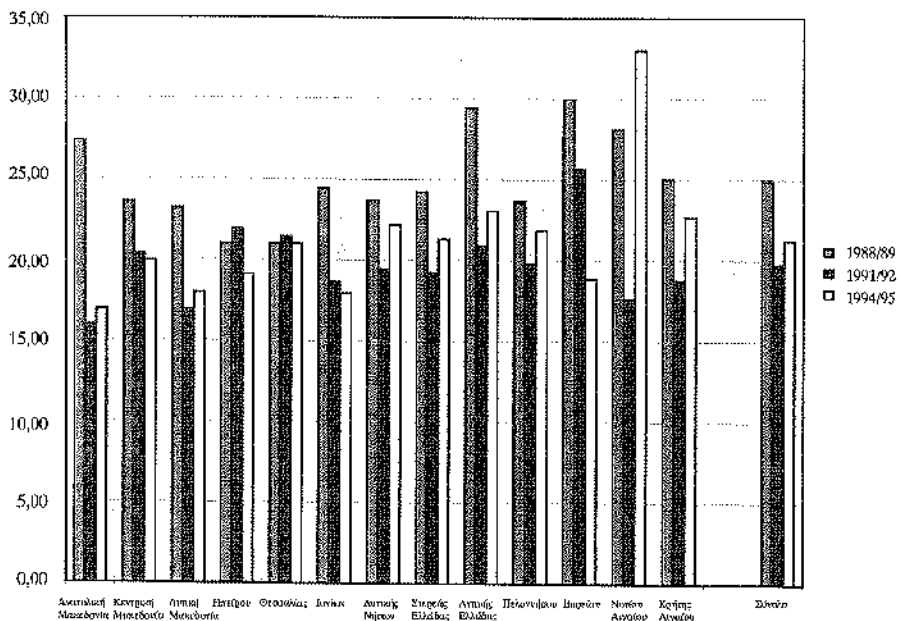
Διάγραμμα 1α: Επιτυχία στην Α' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

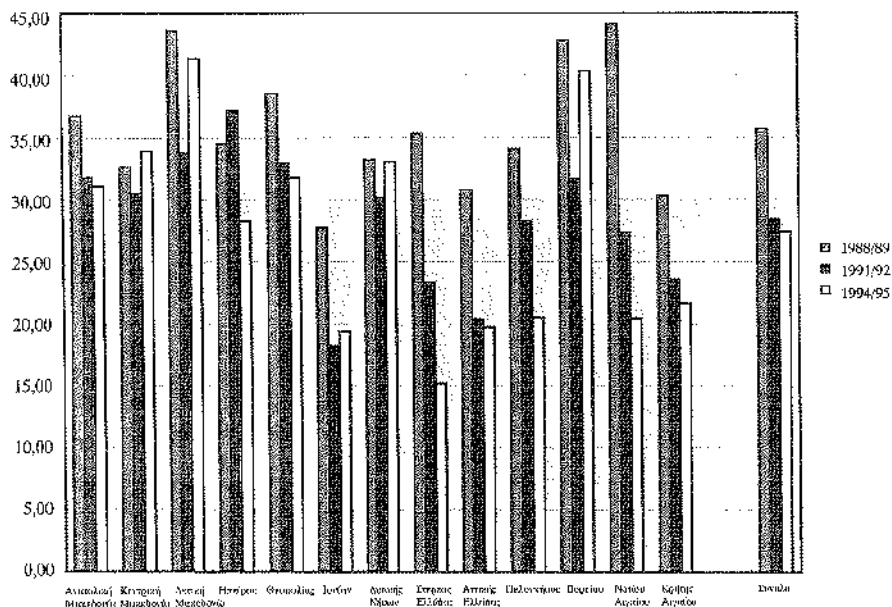
Διάγραμμα 1β: Επιτυχία στην Β' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

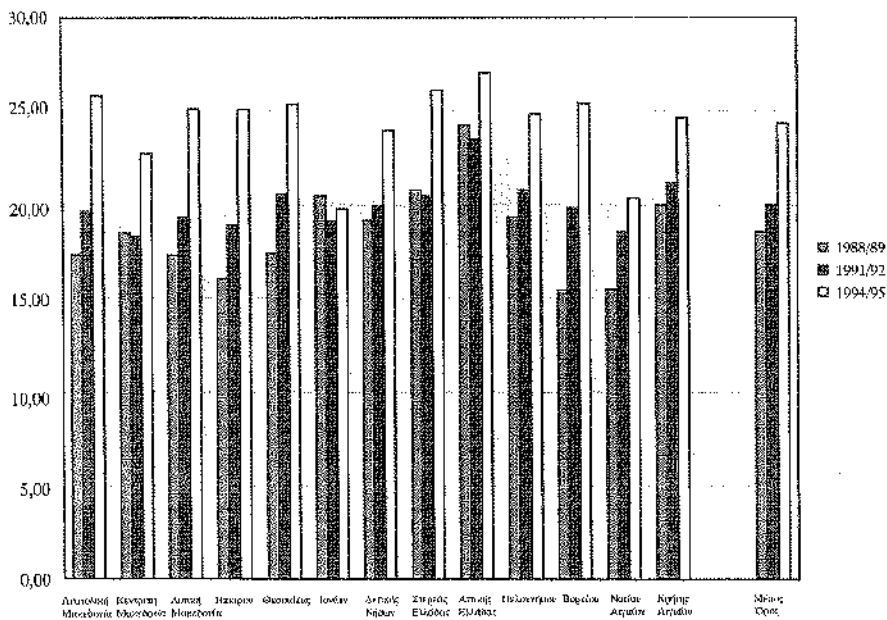
Διάγραμμα 1γ: Επιτυχία στην Γ' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

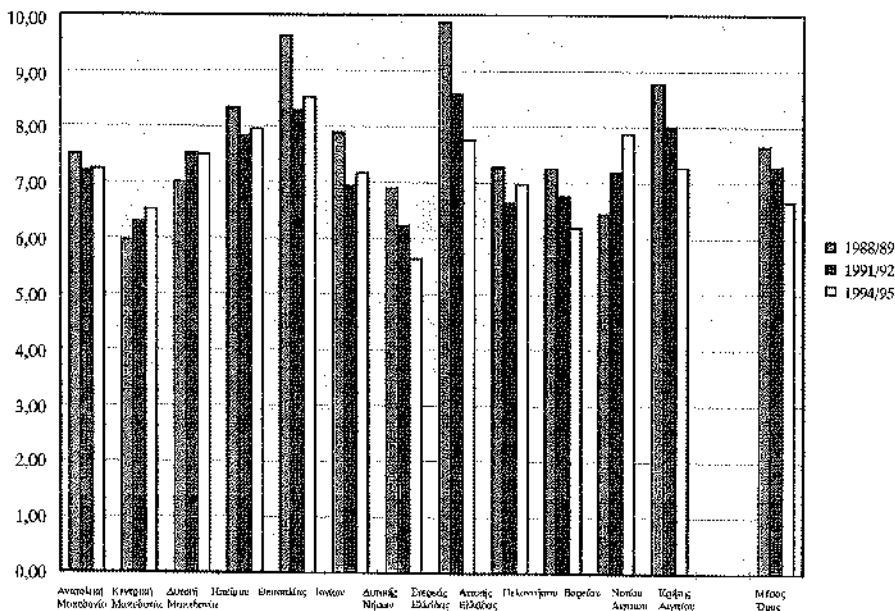
Διάγραμμα 1δ: Επιτυχία στην Δ' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

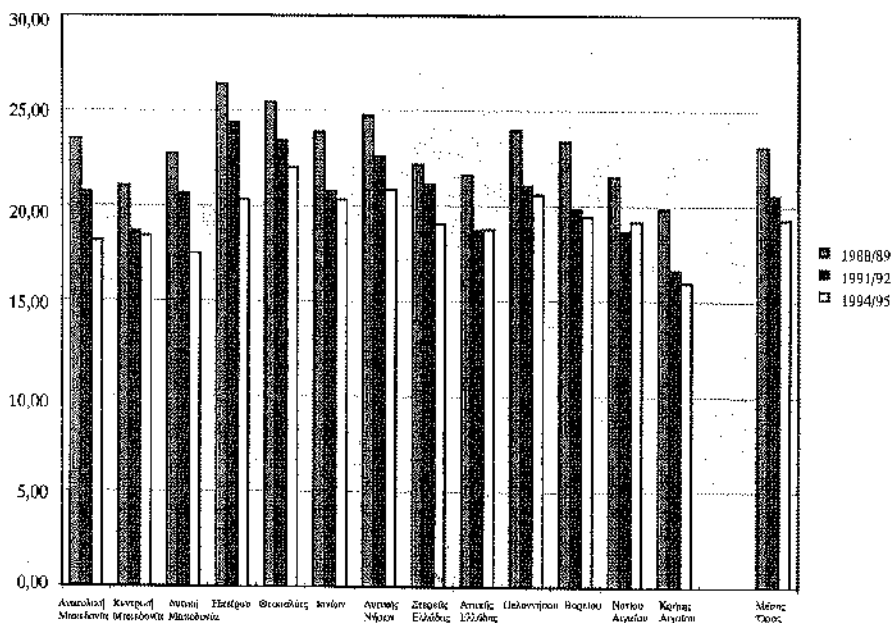
Διάγραμμα 1ε: Επιτυχία στην Ε' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

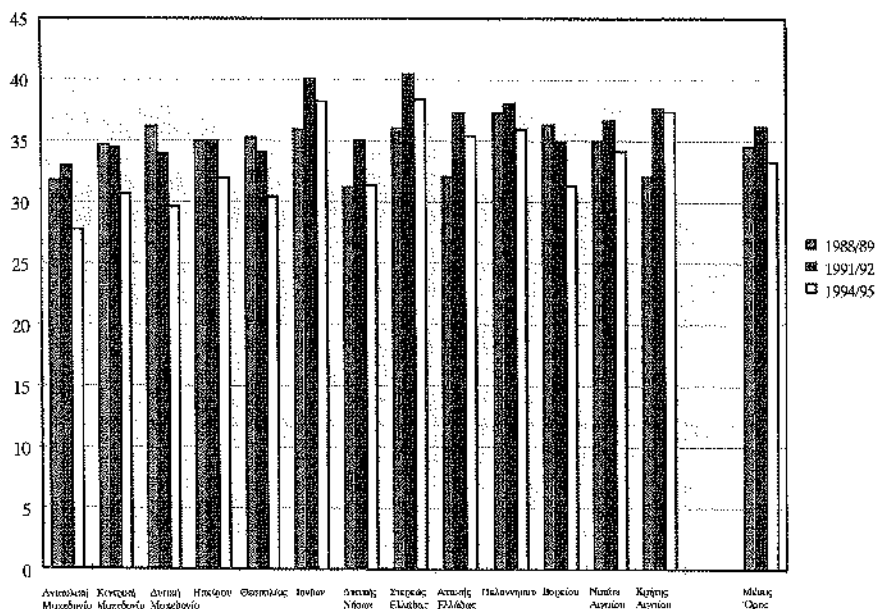
Διάγραμμα 2α: Υποψήφιοι στην Α' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

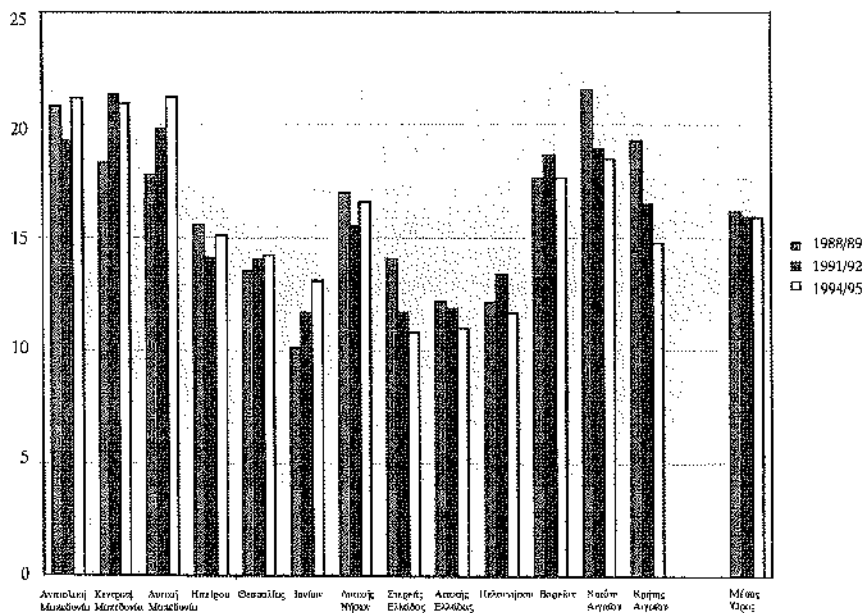
Διάγραμμα 2β: Υποψήφιοι στην Β' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

Διάγραμμα 2γ: Υποψήφιοι στην Γ' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

Διάγραμμα 2δ: Υποψήφιοι στην Β' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

Διάγραμμα 2ε: Υποψήφιοι στην Ε' Δέσμη στις Εισαγωγικές Εξετάσεις ανά Περιφέρεια: 1988/89-1994/95

Χρυσούλα Κοσμίδου-Hardy *

Η ΖΩΗ ΕΙΝΑΙ ΓΥΝΑΙΚΑ;

Στην εισήγηση αυτή, μέσα από την έρευνα στη σχετική βιβλιογραφία, αλλά και τη σχετική διερεύνηση του θέματος της εισήγησης μέσω συνεντεύξεων, εντοπίζονται σημαντικά θέματα που σχετίζονται με την ανάπτυξη της γυναίκας και του άνδρα. Τα θέματα αυτά δείχνουν ότι υπάρχουν διαφορές στον τρόπο με τον οποίο τα δύο φύλα αντιμετωπίζουν σημαντικά διλήμματα κατά τα διάφορα αναπτυξιακά στάδια της ζωής τους και επιλέγουν διαφορετικούς τρόπους αντιμετώπισης των διλημάτων αυτών και, επομένως, διαφορετικό τρόπο ανάπτυξης της ταυτότητάς τους. Ένα τέτοιο θέμα είναι και η τάση για αποχωρισμό (separation) από τους άλλους ή για προσκόλληση (attachment) μαζί τους στην αναπτυξιακή πορεία της ζωής τους και στην προσπάθειά τους να δομήσουν και να αναπτύξουν τον εαυτό τους. Έτσι, ενώ η γυναίκα φαίνεται ότι επιλέγει την προσκόλληση με τους άλλους, τη σχέση και την επικοινωνία μαζί τους, ο άνδρας επιλέγει τον αποχωρισμό και τη δραστηριοποίησή του σε διάφορα πεδία με στόχο την ανεξαρτησία του και την ανάπτυξη του δικού του εγώ.

Επισημαίνεται στην εισήγηση ότι η σημερινή κοινωνία έχει δομηθεί υπό την επίδραση των ανδρικών ιδιοτήτων και αξιών, τις οποίες οικειοποιήθηκαν και οι γυναίκες κατά την προηγούμενη φάση του φεμινιστικού κινήματος. Η θέση της εισηγήτριας, που είναι σύμφωνη με καινούργιες τάσεις στο φεμινιστικό κίνημα, είναι ότι οι ανδρικές και γυναικείες δεξιότητες και ιδιότητες χρειάζεται να συντεθούν τόσο στο μικροεπίπεδο του εσωτερικού του κάθε ανθρώπου, όσο και στο εξωτερικό επίπεδο των σχέσεων μεταξύ γυναίκας και άνδρα.

Ωστόσο, επισημαίνεται επίσης ότι η σύνθεση αυτή είναι το ζητούμενο και ότι για την επίτευξή της χρειάζεται ανάλυση της υπάρχουσας πραγματικότητας, προβληματοποίηση των σημερινών συνθηκών αντίληψης και κατανόησης της πραγματικότητας αυτής και προσπάθεια για μετασχηματισμό της μέσα από μια πολυεπίπεδη, συστημική δράση και παρέμβαση στον εσωτερικό μας χώρο, αλλά και στον εξωτερικό κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό χώρο, αφού άλλωστε το «εσωτερικό» και το «εξωτερικό» συνδέονται διαλεκτικά.

Chrysoula Kosmidou-Hardy *

IS LIFE A WOMAN?

In this paper, important issues concerning the development of women and men are highlighted. These issues are informed by the writer's research in the relevant literature as well as by her own research carried out through interviews. They indicate that there are differences in the way in which the two sexes face important dilemmas at various significant stages of development in their lives as well as in the way they select the different ways of facing these dilemmas and, by implication, the different way of development of their identities. One such issue is the tendency to

* Η Χ.Κ.-Η. είναι Διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Southampton με ειδίκευση στην Εκπαιδευτική και Επαγγελματική Καθοδήγηση και τη Συμβουλευτική (Hertfordshire University), καθώς και στην Αγωγή στην Επικοινωνία και στα ΜΜΕ (Southampton University). *Επικοινωνία*: Σκύρος 52, Αθήνα 11 362. Τηλ. 82 34 354.

** Στην Ημερίδα η εισήγηση αυτή αναγνώστηκε από τον κ. Δ. Φράγκα, εκπαιδευτικό, υποψήφιο διδάκτορα του Πανεπιστημίου Πατρών, λόγω σοβαρού καλώματος της συγγραφέως.

separate from or to attach themselves to others in the course of their development and in their attempt to construct and develop their selves.

Thus, while women appear to select attachment, communication and relationships with others, men choose separation and action in various fields with their independence as a goal together with the development of their own ego.

It is noted in the paper that today's society has been constructed under the influence of male qualities and values which were appropriated by women during the preceding phase of the feminist movement. The position of the writer, which follows the line of more recent developments in feminism, is that male and female skills and qualities must combine at both the micro-esoteric level of each individual and at the macro-exoteric level of relations between men and women.

It should also be noted that this synthesis is what we are looking for and that for its realization what is needed is critical analysis of the existing reality, problematization of the way this reality is perceived and understood and an attempt for its transformation through multi-level, systemic action and intervention both in our internal as well as in the external socio-economic and cultural world, since the internal is dialectically connected with the external.

1. Εισαγωγή

Η έκφραση «η ζωή είναι γυναίκα» (από το ομώνυμο τραγούδι) αποτέλεσε την κύρια προβληματική της σημερινής μας εισήγησης μέρος της οποίας αντλεί από μια έρευνα που πραγματοποιήσαμε¹ το 1995 παίρνοντας ηχογραφημένες συνεντεύξεις από 45 άτομα (33 γυναίκες και 12 άνδρες). Στόχος της διερεύνησης αυτής ήταν τόσο η μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και προσεγγίζουν τη ζωή μέσα από την προσωπική τους οπτική για τα δύο φύλα, όσο και η ανάπτυξη προβληματισμού πάνω στο θέμα αντλώντας και από τη σύγχρονη διεθνή βιβλιογραφία απόψεις που σχετίζονται με το θέμα αυτό. Μέσα από την έρευνα που αναφέραμε, αναζητήσαμε την εικόνα του άνδρα και της γυναίκας έτσι όπως τη δομούσαν και την είχαν εσωτερικεύσει, μέσα και από τα προ-

σωπικά τους βιώματα και τις εμπειρίες, την κοσμοθεωρία και τη φιλοσοφία ζωής, οι άνθρωποι με τους οποίους συζητήσαμε στα πλαίσια της έρευνας αυτής.

Δύο από τα κύρια ερωτήματα που θέσαμε κατά τις συνεντεύξεις μας ήταν τα εξής: «Τι σημαίνει για σένα ο όρος άνδρας;» και «τι σημαίνει για σένα ο όρος γυναίκα;». Με τα ερωτήματα αυτά θέλαμε να διαπιστώσουμε τον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αυτά δομούσαν τα δύο φύλα, την προσωπική τους εικόνα για τον άνδρα και τη γυναίκα, τις στάσεις και τις αξίες τους. Η εικόνα, όμως, που έχουμε για τα δύο φύλα σχετίζεται σε σημαντικό βαθμό με τις γενικότερες στάσεις μας προς τη ζωή, με τη νοοτροπία, τα κίνητρα, τη συμπεριφορά, με τη φιλοσοφία ζωής που έχουμε. Έτσι, το τελικό και βασικότερο ερώτημα της συνέντευξης ήταν: «Για σένα, η ζωή είναι γυναίκα;» Με το ερώ-

1. Στην έρευνα αυτή συνεργάστηκε και η τότε μεταπτυχιακή φοιτήτρια του προγράμματος «Συμβουλευτική και Προσανατολισμός», κ. Π. Παπαϊωάννου.

τημα αυτό επιχειρήθηκε η σύνδεση του τρόπου με τον οποίο ένας άνθρωπος αντιλαμβάνεται τα δύο φύλα με τον τρόπο που αντιλαμβάνεται και προσεγγίζει την ίδια τη ζωή.

Το ερώτημα αυτό τέθηκε και για το λόγο ότι τα τελευταία χρόνια, τόσο στο διεθνή χώρο όσο και στη δική μας χώρα, υπάρχει γενικότερα μια διάχυτη άποψη ότι η γυναικεία φύση είναι κοντύτερα στην ίδια τη ζωή, ότι η γυναίκα έχει αρκετές από τις ιδιότητες της ζωής ή ότι «η ζωή είναι γυναίκα». Η ποιοτική ανάλυση που ακολούθησε τις συνεντεύξεις που καταγράψαμε έδειξε σε μεγάλο βαθμό μια γενικότερη αντιστοιχία του τρόπου με τον οποίο οι συμμετασχόντες προσέγγιζαν το θέμα των δύο φύλων και της μεταξύ τους σχέσης με την κοινωνιολογική προσέγγιση στο θέμα της ισότητας. Για παράδειγμα, έγιναν αρκετές αναφορές στην ανισότητα των δύο φύλων στο χώρο της οικογένειας και στον εργασιακό χώρο ιδιαίτερα, καθώς και στους αγώνες των γυναικών για ισότητα ευκαιριών και σε κάποια επιτεύγματα των αγώνων αυτών μέχρι σήμερα.

Θεωρούμε, όμως, σημαντικό το ότι, κατά την εξέλιξη κάθε συνέντευξης, σχεδόν όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι αναφέρθηκαν και σε θέματα που θεωρούμε βαθύτερα και που σχετίζονται με τη νεώτερη φεμινιστική προβληματική. Η προβληματική αυτή αφορά αμεσότερα την ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της ταυτότητας των δύο φύλων και τη διαφορετική εκμέρους τους αντιμετώπιση σημαντικών για την ανάπτυξη τους διλημμάτων κατά τα κύρια

στάδια της ανάπτυξης τους αυτής. Με την ανάπτυξη της ταυτότητας, λοιπόν, των δύο φύλων θα ασχοληθούμε παρακάτω, ανιχνώντας τόσο από σύγχρονες έρευνες πάνω στο θέμα αυτό όσο και από τη δική μας.

2. Η ανάπτυξη της ανδρικής και της γυναικείας ταυτότητας: Ομοιότητες και/ή διαφορές

Η γυναικεία ταυτότητα είναι πράγματι διαφορετική; Κι αν είναι, κατά πόσο γίνεται σεβαστή και αποδεκτή σε ένα κοινωνικό περιβάλλον όπου μέχρι πριν μερικές δεκαετίες η γυναίκα δεν είχε καν δικαίωμα ψήφου; Πόσο έχουμε προχωρήσει από τότε;

Το θέμα της γυναικείας ταυτότητας έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές. Κοινός τόπος είναι ότι δεν γεννιάμαστε με διαμορφωμένη ταυτότητα. Αντίθετα, τη δομούμε κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης μας κάτω από την ιδιαίτερη επίδραση του περιβάλλοντός μας και των «σημαντικών άλλων», όπως είναι οι γονείς, οι φίλοι, οι δάσκαλοι και αργότερα οι συνάδελφοι και οι εργοδότες. Υπό την επίδραση και των παραγόντων αυτών, αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο, τον κατηγοριοποιούμε, ενώ παράλληλα δομούμε και τον ίδιο μας τον εαυτό αποδίδοντάς του κάποια ιδιαίτερη αξία (αυτοεκτίμηση) ανάλογα με αυτό που πιστεύουμε ότι είμαστε και αυτό που αισθανόμαστε ότι θέλουμε να γίνουμε ή που περιμένουν οι άλλοι από μας.

Ένα βασικό στοιχείο της ταυτότητάς μας σχετίζεται με το γένος μας. Το γένος, η θηλυκότητα και η αρρενωπότητα, δεν θεωρείται σταθερό χαρακτηριστικό του ανθρώπου, αλλά σε μεγάλο βαθμό το προϊόν κοινωνικοϊστορικών και πολιτισμικών επιδράσεων. Οι παράγοντες που κυρίως επιδρούν στη διαμόρφωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δύο φύλων και στη συγκρότηση της ταυτότητάς τους είναι:

- *Ο κοινωνικός παράγων*, που αναφέρεται στις κοινωνικές παραμέτρους, τις ευκαιρίες και τους περιορισμούς που καθορίζουν την πορεία του ανθρώπου,

- *Ο πολιτισμικός παράγων*, ο οποίος αναφέρεται στους διαφορετικούς ρόλους που μέχρι πρόσφατα υιοθετούσε -και υιοθετεί- ο άνδρας και η γυναίκα και, τέλος,

- *Ο ψυχολογικός παράγων*, ο οποίος αναφέρεται στην ψυχολογική ανάπτυξη του ανθρώπου. Στον παράγοντα αυτό θα επικεντρωθούμε στη συνέχεια, με την επισήμανση ότι δεν είναι εύκολο να ξεχωρίσει κανείς με ακρίβεια το βαθμό στον οποίο τα ψυχολογικά φαινόμενα επηρεάζονται και αλληλεπιδρούν με τα κοινωνικοοικονομικά φαινόμενα και τους πολιτισμικούς όρους και, επομένως, δεν είναι εύκολο να γίνει διάκριση του «εσωτερικού» από το «εξωτερικό».

Υπό την επίδραση, λοιπόν, των παραγόντων στους οποίους αναφερθήκαμε, προβάλλονται ως ανδρικά χαρακτηριστικά η δύναμη, η λογική, η αυτονομία, η δραστηριοποίηση, η ανεξαρτησία, η αυτοπεποίθηση και η

άσκηση ελέγχου στο περιβάλλον. Ως γυναικείες ιδιότητες προβάλλονται η συναισθηματικότητα, η συντροφικότητα, η διάθεση συνύπαρξης, αλληλεξάρτησης και επικοινωνίας με τους άλλους. Μάλιστα, στις δυτικές κοινωνίες μας, τα ανδρικά χαρακτηριστικά αξιολογούνται ως θετικά. Η αξία τους υπερτονίζεται, ενώ αποκρύπτονται ή αποσιωπούνται οι αδυναμίες τους. Το ακριβώς αντίθετο έχει συμβεί με τα χαρακτηριστικά, όπως και με τις αξίες, των γυναικών. Αυτές θεωρήθηκαν υποδεέστερες, ενώ οι γυναίκες γενικότερα χαρακτηρίστηκαν από έλλειψη δύναμης και ωριμότητας τόσο από την ευρύτερη κοινωνία όσο και από τις πρώτες μελέτες που αφορούσαν την ανάπτυξη της ταυτότητας των ανδρών και των γυναικών.

Η γυναίκα κατά τον Kohlberg (1976), για παράδειγμα, παρουσιάζεται κατώτερη από τον άνδρα, στερεί σε λογική, νοημοσύνη και ικανότητα για ηθική εξέλιξη σε ανώτερα επίπεδα. Ο Freud (1925) -στηριζόμενος σε μελέτες μόνο με αγόρια- σχετίζει τις διαφορές ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες με βιολογικά αίτια, ενώ ο French (1985) υποστηρίζει ότι οι διαφορές στην ταυτότητα των δύο φύλων οφείλονται σε μαθημένη συμπεριφορά.

Η απάντηση του πρώιμου φεμινιστικού κινήματος ήταν καθοριστικής σημασίας. Υποστήριξε ότι οι γυναίκες και οι άνδρες είναι ίσοι, υποδηλώνοντας έτσι ότι έχουν και τις ίδιες αξίες και ότι μπορούν να αναπτύξουν ακριβώς τα ίδια χαρακτηριστι-

κά. Η στάση, όμως, αυτή ουσιαστικά ανέδειξε την ανδρική ταυτότητα ως ενδιαφέρονσα, αξιοθαύμαστη και επιθυμητή. Ως συνέπεια, ακολούθησε η τάση πολλών γυναικών να αναπτύξουν αρρενωπές δεξιότητες και στάσεις και να βρεθούν σε θέση ανταγωνιστική με τον άνδρα. Η θέση αυτή υποδηλώνει αρνητικό ορισμό της γυναικείας ταυτότητας, απάρνηση της ιδιαιτερότητάς της και της αξίας της διαφορετικότητάς της.

Το θέμα της συγκρότησης της ταυτότητας των δύο φύλων απασχόλησε και τις θεωρίες ανάπτυξης των ενηλίκων². Οι θεωρίες αυτές είναι σχετικά πρόσφατες. Για περισσότερο από μισό αιώνα οι ειδικοί, επηρεασμένοι από τη θεωρία του Freud, θεωρούσαν ότι η ψυχολογική ανάπτυξη του ανθρώπου ολοκληρωνόταν στην πρώιμη παιδική ηλικία και στην εφηβεία. Αυτή η προσέγγιση θεωρεί στατική την αναπτυξιακή φάση της ενήλικης ζωής και αμφισβητήθηκε τόσο από τον Erikson (1968), όσο και από άλλους θεωρητικούς³.

Ωστόσο, ενώ οι νέες προσεγγίσεις αμφισβήτησαν τη θεωρία του Freud, χρησιμοποίησαν ως πρότυπο της ανάπτυξης των ενηλίκων την ανάπτυξη του άνδρα. Οι θεωρίες αυτές στηρίχτηκαν σε μελέτες που έγιναν με άνδρες. Παρόλα αυτά, παρουσιάστηκαν ως ευρήματα-πορίσματα που αφορούν γενικότερα όλους τους ενήλικες: άνδρες και γυναίκες.

Η ανδροκρατική αυτή προσέγγιση καθόρισε τη μελέτη της γυναικείας ταυτότητας. Τα ανδρικά χαρακτηριστικά θεωρήθηκαν κριτήρια ωριμότητας και καλλιέργειας του ατόμου, ενώ τα γυναικεία εξομοιώθηκαν με αυτά της ανωριμότητας που χαρακτηρίζουν την παιδική ηλικία. Οι γυναίκες ήταν ώριμες και υγιείς μόνο αν τα χαρακτηριστικά τους συμβάδιζαν με εκείνα των ανδρών. Διαφορετικά, θεωρούνταν «ελλιπείς» και ανώριμες. Ο Kohlberg, υποστήριξε ότι οι γυναίκες παραμένουν ολόκληρα στάδια κατώτερες από τους άνδρες ως προς την ηθική εξέλιξη και τη λογική. Κατά τον Erikson, το γεγονός ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για τις προσωπικές σχέσεις θεωρήθηκε εμπόδιο για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους. Στην προσπάθεια να κατανοήσουν τις διαφορετικές ιδιότητες των δύο φύλων, οι θεωρητικοί χρησιμοποίησαν επιχειρήματα που βασίζονται κυρίως στη βιολογία. Η γέννα, η περίοδος, οι γυναικείες ορμόνες, η απώλεια της ικανότητας για αναπαραγωγή θεωρήθηκε ότι περιορίζουν τη γνωστική και την κοινωνική ανάπτυξη της γυναίκας.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζει ο Rossi (1980), ενώ η βιολογία μας βοηθάει να κατανοήσουμε το δυναμικό, όπως και τους περιορισμούς του ανθρώπου, αυτό που θεωρείται θηλυκό είναι ριζωμένο όχι μόνο στις βιολογικές διαφορές ανάμεσα στα φύλα,

2. Περισσότερα για το θέμα αυτό βλ. Cytrynbaum et al 1980, καθώς και Cytrynbaum and Crites, 1989.

3. Βλ., για παράδειγμα, Gould 1978, Kohlberg 1976, Vaillant 1977.

αλλά και σε πολιτισμικούς, ιστορικούς και κοινωνικούς παράγοντες.

Την άποψη αυτή ακολούθησαν τεκμηριωμένες έρευνες και μελέτες σχετικά με τη γυναικεία ταυτότητα και ανάπτυξη και με το αν και κατά πόσο εκείνη αναπτύσσεται διαφορετικά. Δεν έχουμε ακόμη δεδομένα διαχρονικών ερευνών, αντίστοιχα με εκείνα της ερευνητικής προσπάθειας 24 ετών περίπου όπως του Vaillant (1977) και του Kohlberg (1976), που να στηρίζουν μια νέα ολοκληρωμένη θεωρία, αν και η έρευνα της Josselson (1987) αρχίζει να καλύπτει το κενό αυτό⁴. Επίσης, μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισαν να συλλέγονται διαπολιτισμικά δεδομένα⁵. Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοήσουμε τα ευρήματα των ερευνών αυτών σχετικά με την ανάπτυξη της ταυτότητας. Όπως υποστηρίζουν οι σύγχρονες αυτές έρευνες, η ταυτότητα του ανθρώπου, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, διαμορφώνονται στο πλαίσιο της αναπτυξιακής του πορείας, η οποία ακολουθεί ορισμένα αναπτυξιακά στάδια που είναι ακριβώς τα ίδια για τον άνδρα και τη γυναίκα. Αυτό, όμως, που διαφέρει είναι η αντιμετώπιση των αναπτυξιακών σταδίων από τις γυναίκες και τους άνδρες, στοιχείο που είναι καθοριστικό για τη διαμόρφωση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των δύο φύλων.

Για να δειξουμε αυτή τη διαφορετική αντιμετώπιση των αναπτυξιακών σταδίων από τους άνδρες και τις γυ-

ναίκες καθώς και τη σημασία της για τη συγκρότηση της ταυτότητάς τους, θα αναφερθούμε παρακάτω στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν κάποια διλήμματα που σχετίζονται με την ανάπτυξή τους, τη λύση που δίνουν στα διλήμματα αυτά και την πορεία που ακολουθούν στη ζωή τους ως συνέπεια της επιλογής και της λύσης αυτής. Ένα από τα διλήμματα αυτά σχετίζεται με την επιλογή της προσκόλλησης (attachment) στους άλλους, ή του αποχωρισμού (separation) από αυτούς. Η προσκόλληση αναφέρεται στη σύναψη στενών προσωπικών σχέσεων, στη συνύπαρξη και την αλληλεξάρτηση, ενώ ο χωρισμός αναφέρεται στην τάση του ανθρώπου για ανεξαρτησία και αυτονομία.

Ο κάθε άνθρωπος, στη διάρκεια της αναπτυξιακής του πορείας, καλείται να προσδιορίσει με επιτυχία τον εαυτό του σε σχέση με τους άλλους στην προσπάθειά του να εξισορροπήσει την ανάγκη του για συνύπαρξη από τη μια μεριά και, από την άλλη, την ανάγκη του για ανεξαρτησία. Η λύση αυτού του αναπτυξιακού προβλήματος φαίνεται ότι είναι εντελώς διαφορετική για τους άντρες και τις γυναίκες. Για τον άνδρα, η ανάπτυξη και η ωρίμανση συνδέονται με την αυτονομία του και τον αποχωρισμό του από τους άλλους που θεωρούνται ως μέσα ενδυνάμωσης της ταυτότητάς του. Σύμφωνα με τον Kohlberg (ό.π.), το ενδιαφέρον του ατόμου για το πλαίσιο στο οποίο

4. Βλ. και Gallos, 1989.

5. Βλ., για παράδειγμα, Ecklein, 1982.

ζει απειλεί το άτομο με απώλεια της ταυτότητάς του και εμποδίζει τη λήψη αποφάσεων. Τα πράγματα παρουσάζονται, όμως, διαφορετικά για τις γυναίκες. Η ανάπτυξη για τις γυναίκες συνδέεται στενά με την κατανόηση των άλλων και η ενδυνάμωση του εγώ τους επιχειρείται μέσα από τη σχέση μαζί τους. Η προσκόλληση, οι ανθρώπινες σχέσεις, έχουν ιδιαίτερη σημασία για τη διαμόρφωση της ταυτότητας των γυναικών και για την ωρίμανσή τους.

Η Gilligan (1980), βασισμένη σε μελέτες και σε παρατηρήσεις της ζωής αρκετών γυναικών, υποστηρίζει ότι τόσο οι άνδρες, όσο και οι γυναίκες αντιμετωπίζουν το ίδιο αναπτυξιακό δίλημμα σχετικά με την προσκόλληση και τον αποχωρισμό. Αυτό που διαφέρει είναι η λύση ή η απόληψη που δίνουν.

Όπως αναφέρθηκε ήδη, για τον άνδρα η ανάπτυξη πραγματοποιείται με το χωρισμό, την αυτονομία και την επιτυχία στον εργασιακό τομέα που του επιτρέπει την ανεξαρτησία του. Το ενδιαφέρον του για τους άλλους και για τη σύναψη προσωπικών σχέσεων μαζί τους αναπτύσσεται μετά την κατοχύρωση της αυτοτέλειάς του, οπότε πλέον θεωρεί τους άλλους ως ίσους μαζί του.

Αντίθετα, για τις γυναίκες η αναπτυξιακή διαδικασία ακολουθεί αντίστροφη πορεία. Οι γυναίκες αναπτύσσουν προσωπικές σχέσεις με τους άλλους, προσκολλώνται σε αυ-

τούς και βαθμιαία μόνο εξερευνούν τους τρόπους με τους οποίους θα αντιμετωπίσουν το θέμα του αποχωρισμού. Μέσα από τη σχέση τους με τους άλλους θα μπορέσουν τελικά να κινηθούν προς την κατεύθυνση της δικής τους ανάπτυξης που θα τους επιτρέψει να δουν τον εαυτό τους ως ίσο με τους άλλους.

Ένα άλλο βασικό στοιχείο διαφοροποίησης του άνδρα και της γυναίκας στην αναπτυξιακή τους πορεία σχετίζεται με δύο ουσιαστικές τάσεις ή αρχές της ανθρώπινης λειτουργίας, τις οποίες επισημαίνει ο Bakan (1966)⁶. Αυτές είναι η τάση για δραστηριοποίηση/ενεργοποίηση και για επαφή/επικοινωνία (commun-ion). Ο Bakan συνδέει την ενεργοποίηση ή δραστηριοποίηση με τον ανδρισμό, ενώ συνδέει την επαφή με τη θηλυκότητα. Θεωρεί ότι κατά βάθος αυτές οι δύο τάσεις είναι μάλλον στρατηγικές αντιμετώπισης της αβεβαιότητας της ανθρώπινης ύπαρξης. Η δραστηριοποίηση είναι μια έκφραση ανεξαρτησίας μέσα από την προσπάθεια για αυτοπροστασία, αυτοεπιβεβαίωση, αλλά και άσκηση ελέγχου στο περιβάλλον. Η επαφή και η επικοινωνία από την άλλη μεριά, είναι η προσπάθεια να είναι κανείς «ένας» με τους άλλους οργανισμούς. Η βάση της είναι η προσπάθεια για ολοκλήρωση.

Η στρατηγική της δράσης ή της ενεργοποίησης μειώνει την ένταση του ανθρώπου καθώς παρεμβαίνει

6. Βλ. και Marshall 1989.

αυτός στα πράγματα και επιδιώκει να προκαλεί αλλαγές στο γύρω κόσμο. Η επαφή και η επικοινωνία από την άλλη μεριά, ως στρατηγική αντιμετώπισης της αβεβαιότητας, χρησιμοποιεί την επιδίωξη για ένωση και για συνεργασία μέσα από την κατανόηση και την αποδοχή. Η επικοινωνία χαρακτηρίζεται από την επαφή, το άνοιγμα και τη συγχώνευση με αποτέλεσμα τη δημιουργία κάτι καινούργιου και ανανεωμένου, ενώ η δράση εκδηλώνεται συνήθως με το κλείσιμο προς τους άλλους και το χωρισμό μαζί τους. Όπως έχουμε υποστηρίξει και αλλού⁷, κατά τον Freud το κλείσιμο στον εαυτό, εξαιτίας της αβεβαιότητας και του φόβου, είναι θάνατος, ενώ αντίθετα το ένστικτο του έρωτα, που είναι πηγή ζωής, οδηγεί στο άνοιγμα προς το διαφορετικό και το καινούργιο και στην τάση για την επίτευξη μεγαλύτερων ενοτήτων μέσα από την επαφή, την ενεργό ακρόαση, το αφούγκρασμα του άλλου, την επικοινωνία και τη συνένωση μαζί του.

Η δραστηριοποίηση επιτυγχάνει τον έλεγχο με το να προβάλλει δυσκολίες έξω από τον εαυτό. Ο Bakan (ό.π.) βλέπει αυτή τη διαδικασία ως διαδοχή σταδίων (sequential). Πρώτα δηλαδή προηγείται ένας διαχωρισμός των πραγμάτων που μας είναι αρεστά από τα δυσ-αρεστά και τα δυσ-άρεστα προβάλλονται σε ένα πρόσωπο,

σε μια ομάδα, σε ένα αντικείμενο του περιβάλλοντός μας ή σε μια έννοια και, κατόπιν, αυτά τα βλέπουμε ως μειονεκτικά και κατώτερα εξαιτίας των συνειρμών που κάνουμε. Έτσι εξασφαλίζουμε και διατηρούμε μια αίσθηση ελέγχου με τον αποκλεισμό και την απώθηση οποιουδήποτε είδους ανάδρασης από το περιβάλλον, ή και από τα δικιά μας συναισθήματα, η οποία απειλεί τη σταθερότητα που έχουμε εξασφαλίσει. Αυτές οι τεχνικές διευκολύνουν τη σκόπιμη δράση μας που κατευθύνεται προς κάποιο στόχο, αλλά μας αφήνει ευάλωτους στο βαθμό που η αρχική μας κατηγοριοποίηση του κόσμου σε αρεστά και δυσ-άρεστα στοιχεία αφήνει περιοχές αβεβαιότητας που είναι πέρα από τον έλεγχό μας⁸.

Η επαφή, ή το θηλυκό αντίστοιχο χαρακτηριστικό, δεν λειτουργεί ως μια αλυσίδα διαδοχικών σταδίων. Είναι μια συνεχής περιοχή πιθανοτήτων. Τα χαρακτηριστικά της επαφής (ή επικοινωνίας) είναι η αποδοχή και η προσωπική προσαρμογή. Το άνοιγμα στο περιβάλλον έχει έντονες συνέπειες σε προσωπικό επίπεδο και συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση. Όπως αναφέραμε, η επαφή/επικοινωνία, ως μορφή ενέργειας και ως αρχή, δεν έχει ως στόχο της τη σταθεροποίηση του περιβάλλοντος, αλλά προσδοκά και αποδέχεται την αλλαγή και προσαρμόζεται σε αυτήν.

7. Βλ. Kosmidou 1991, Κοσμίδου-Hardy 1993 και 1994, Κοσμίδου-Hardy και Μαργαρινός 1993.

8. Φαίνεται πως μόνο με το να κινηθούμε σ' ένα περαιτέρω στάδιο «παρατήρησης» ή συνάντησης με εκείνο ακριβώς που απωθήσαμε, πράγμα που παραδόξως απαιτεί το να εγκαταλείψουμε την αρχική μας ανησυχία, μπορούμε να ελέγξουμε πραγματικά και να κατανοήσουμε πλήρως μια κατάσταση.

Η δουλειά του Bakan σχετίζεται με τον εντοπισμό των στοιχείων αυτών –δηλαδή της δραστηριότητας και της επαφής– στο χώρο της επιστήμης, της θρησκείας και της ψυχοθεραπείας. Η δραστηριοποίηση εμφανίζεται ως η αρχή του να *κάνει* κανείς πράγματα, με την πρόθεση να κριθεί από συγκεκριμένες επιδόσεις, με τη σύναψη «συμβολαίων» πράγματα που γίνονται με όρους χρόνου και χρήματος⁹. Αντίθετα, η επικοινωνία περιγράφεται καλύτερα ως «είναι». Η ανοχή, η εμπιστοσύνη, η συνεργασία, η συγχώρεση είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της στοιχείας.

Σε σχέση με τη δουλειά του Bakan και με άλλες διεθνείς πηγές στο θέμα αυτό γίνονται και δύο περιαιτέρω διακρίσεις ανάμεσα στις αρσενικές και στις θηλυκές ιδιότητες. Η πρώτη είναι ότι το αναπτυξιακό ταξίδι των γυναικών προσανατολίζεται περισσότερο προς τον εσωτερικό τους κόσμο από ό,τι εκείνο των ανδρών. Ο Johnson (1977) μάλιστα αναφέρει ότι το αρχέτυπο ταξίδι της ανδρικής ανάπτυξης είναι η αναζήτηση του ήρωα που κινείται προς την αντιμετώπιση προκλήσεων από το περιβάλλον και οδηγεί στην εσωτερική ανάπτυξη αργότερα¹⁰.

Η δεύτερη διάκριση είναι ότι οι ανδρικές αρχές σχετίζονται πιο στενά με το χρόνο, με μια γραμμική πρόοδο προς μια δοσμένη κατεύθυνση,

ενώ οι γυναικείες αρχές σχετίζονται με το χώρο και με ένα περισσότερο κυκλικό πρότυπο αλλαγής και μετασχηματισμού. Το σύμβολο ενός τόξου και του σπινάλι αναπαριστούν αντίστοιχα τις αρχές ανδρών και γυναικών σε πολλές αρχαίες και σύγχρονες μυθολογίες (Mellor-Ribet, 1986).

Ένα άλλο σημαντικό θέμα που διαφοροποιεί τον άνδρα από τη γυναίκα είναι η στάση τους προς ό,τι θεωρείται «δύναμη» ή, καλύτερα, εξουσία. Από τη μελέτη των σχημάτων και των αναπτυξιακών σταδίων που βασίζονται, όμως, σε έρευνες με αγόρια και άντρες, οι γυναίκες φαίνεται να αποφεύγουν την εξουσία, να μειονεκτούν σε αποφασιστικότητα και να αποφεύγουν γενικότερα την ενδυνάμωση του εαυτού τους, αν αυτό σημαίνει να στερήσουν τους άλλους από κάτι ή να τους πληγώσουν.

Σύμφωνα με την Gilligan (1980), υπάρχει η εντύπωση ότι η προσκόλληση των γυναικών σε άλλους και το ενδιαφέρον τους για επαφή και επικοινωνία φαίνεται σαν μια παγίδα που τις παραλύει και τις οδηγεί αναπόφευκτα στο συμβιβασμό και στην αποδυνάμωση. Ωστόσο, κατά την ίδια, η αποδυνάμωση είναι έννοια υποκειμενική που καθορίζεται και από τις πολιτισμικά καθορισμένες παραμέτρους του όρου «δύναμη».

Κατά την Gallos (1989), κάτω από τους παραδοσιακούς ορισμούς της

9. Βλέπουμε, λοιπόν, τις σχέσεις αυτής της αρχής με το χώρο της απασχόλησης και τις κυρίαρχες αρχές της σταδιοδρομίας.

10. Ανάλογες ενδείξεις είχαμε και από τις συνεντεύξεις που είχαμε στο πλαίσιο της δικής μας διερεύνησης του θέματος αυτού.

δύναμης, υπάρχει η έννοια της δύναμης ως δραστηριοποίησης (agency), αυτοεπιβεβαίωσης, επέκτασης των ορίων του εγώ και αυτοπροστασίας για την επιδίωξη ενός στόχου που βρίσκεται έξω από μας. Δεν θεωρείται δύναμη η ενασχόληση με το εσώτερο εγώ και την ανάπτυξή του. Η δύναμη μετριέται από τα εξωτερικά και άμεσα αποτελέσματα και τις αλλαγές που επιφέρει προς τα έξω ή με την άσκηση ελέγχου και εξουσίας. Η δε άσκηση εξουσίας θεωρείται ως αντρική επιθυμία και τάση.

Ο McClelland (1975) ωστόσο, δεν θεωρεί ότι οι γυναίκες δεν θέλουν ή δεν επιδιώκουν την εξουσία εξαιτίας ιδιαιδώντων εσωτερικών αναγκών τους ή ικανοτήτων. Βλέπει τους ορισμούς της δύναμης ως πολιτισμικά καθορισμένους. Για παράδειγμα, οι δυτικές κουλτούρες, κατά τον ίδιο, θεωρούν τη δύναμη ως εμπιστοσύνη στον εαυτό και θεωρούν το άτομο ως πηγή δύναμης. Σύμφωνα με τη δική του έρευνα και την έρευνα που έκανε στη σχετική βιβλιογραφία στο χώρο της ψυχολογίας, αυτός ο ορισμός ταυριάζει στα πρότυπα και στις εμπειρίες της αντρικής ανάπτυξης. Οι άντρες δομούν τη δύναμη ως δράση: ανταγωνισμό, κυριαρχία στους άλλους, ώθηση προς τα μπρος και γενικότερα, υιοθέτηση μιας επιθετικής στάσης προς την εργασία και τους άλλους. Ωστόσο, η κυριαρχία και η άσκηση ελέγχου πάνω στους άλλους είναι δυνατόν να επιχειρείται και να επιτυγχάνεται και με λεπτότερες διαδικασίες. Κατά την άποψη ορισμένων γυναικών από τις οποίες πήραμε

συνέντευξη, με την έννοια αυτή η δύναμη είναι στην ουσία αδυναμία και έτσι, «ο άνδρας είναι περισσότερο αδύναμος από τη γυναίκα, έχει ανασφάλειες, άγχη κτλ...» όπως υποστήριξαν.

Κατά παράδοση, οι γυναίκες έδειξαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον στο να είναι δυνατές από το να δρουν επιθετικά, ή δυναμικά όπως συνήθως δομείται η επιθετικότητα, αναγνωρίζοντας άμεσα την αλληλεξάρτησή τους και επιλέγοντας να ενδυναμώσουν τον εαυτό τους έτσι, ώστε να μπορούν να προστατεύουν και να φροντίζουν και τους άλλους ή να εμπλουτίζουν μια σχέση με συναισθηματικότητα. Δύναμη για τις γυναίκες είναι η συμμετοχή. Η προστασία και η φροντίδα των άλλων είναι πράξη δύναμης και έκφραση ηθικότητας που στηρίζεται στην αγάπη για τους άλλους (Noddings, 1984).

Ωστόσο, αυτή η μορφή δύναμης ή η στάση αυτή της γυναίκας να αφιερώνεται σε σχέσεις στοργής, επαφής και επικοινωνίας, όπως θα δούμε παρακάτω, σε σχέση με την αντρική τάση για αποχωρισμό και δραστηριοποίηση θεωρείται ως εξάρτηση. Όμως, είναι λάθος να εξισώνουμε το γυναικείο ενδιαφέρον για τη σχέση με την εξάρτηση, η οποία μάλιστα θεωρείται ως ιδιάζον χαρακτηριστικό της γυναικείας ανάπτυξης. Γιατί, ενώ οι γυναίκες είναι ίσως περισσότερο εξαρτημένες από τους σημαντικούς τους άλλους (γονείς, σύντροφο, παιδιά) για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους, αλλά και της προσωπικής τους ικανοποίησης, η εξάρτηση

είναι ένα βασικό στοιχείο της ανάπτυξης και της συμπεριφοράς όλων των ανθρώπων. Η τάση για ανεξαρτησία στην ανδρική ανάπτυξη και συμπεριφορά σημαίνει χωρισμό από τους ανθρώπους, αλλά όχι έλλειψη εξάρτησης. Εφόσον η κοινωνικοποίηση των ανδρών τους ωθεί να διαμορφώσουν την ταυτότητά τους κυρίως μέσα από την εργασία και τις επαγγελματικές επιδόσεις, οι άνδρες αναπτύσσουν μια έντονη εξάρτηση από την εργασία. Επομένως, δεν είναι αλήθεια ότι οι γυναίκες είναι εξαρτημένες και οι άνδρες ανεξάρτητοι. Απλώς η πηγή της εξάρτησης διαφέρει (Bardwick, 1980).

Γ. Ανδρικές και γυναικείες ιδιότητες: σχέση αντιθετική ή συμπληρωματική; Αντιπαλότητα και διάζευξη ή δυναμική συνένωση και σύνθεση;

Αν βασιστούμε, λοιπόν, στην εξέταση των ανδρικών και των γυναικείων αρχέτυπων ιδιοτήτων, όπως παρουσιάζονται αυτές στη διεθνή βιβλιογραφία και όπως προέκυψε από την ανάλυση περιεχομένου των συνεντεύξεων που πήραμε στη χώρα μας, οι ιδιότητες του άνδρα και της γυναίκας διαφέρουν χαρακτηριστικά και είναι φαινομενικά αντίθετες μεταξύ τους. Ένα βασικό θέμα διαφοράς τους, όπως είδαμε, είναι το θέμα του χωρισμού και της προσκόλλησης, ενώ είναι επίσης σημαντικά τα θέματα της ενεργοποίησης και της επαφής ή της επικοινωνίας, της δράσης και του είναι, του χρόνου και του χώρου,

της ανεξαρτησίας από την εξάρτηση, της δύναμης από την εξουσία. Η διαφορετική προσέγγιση των αναπτυξιακών διλλημάτων που αναφέραμε –και ιδίως αυτό της προσκόλλησης και του χωρισμού– έχει ουσιαστικές συνέπειες στη διαμόρφωση διαφορετικών ιδιοτήτων και στάσεων για τους άνδρες και τις γυναίκες και οδηγεί, βεβαίως, σε διαφορετικές επαγγελματικές επιλογές.

Ως προς το κεντρικό θέμα της εισήγησής μας, αν δηλαδή η ζωή είναι γυναίκα, αν αναλύσουμε τις διαφορετικές στάσεις των δύο φύλων και ειδικότερα το θέμα της ενεργοποίησης ή της δραστηριοποίησης και της ανεξαρτησίας, θα διαπιστώσουμε ότι αυτά σχετίζονται με την τάση του άνδρα να ενεργεί με στόχο να ασκήσει έλεγχο στο εξωτερικό του περιβάλλον –αφού έχει ασκήσει έλεγχο στο εσωτερικό του περιβάλλον, κυρίως μέσα από την απόκτηση και την εκλογίκευση– να μπορεί να προβλέψει τα γεγονότα με στόχο να προλάβει να προβεί σε ενέργειες, μειώνοντας έτσι την αίσθηση απειλής που του προκαλεί η αβεβαιότητα των γεγονότων και των καταστάσεων, και να επιβάλει τάξη σε ό,τι του φαίνεται απειλητικό χάος.

Αντίθετα, οι γυναίκες, μέσα από το δικό τους ηθικό σύστημα, αντιλαμβάνονται τη ζωή σαν ένα πολύπλοκο ιστό κοινωνικών σχέσεων, στο κέντρο του οποίου βρίσκεται ο άνθρωπος. Η συνύπαρξη, η συλλογικότητα, η επαφή, η σχέση, η ενασχόληση με τον εσωτερικό τους κόσμο κυρίως, όπως και με εκείνον των άλλων, η

διάθεση καρτερικότητας, φαίνεται ότι αποτελούν ουσιαστικές αξίες για τις γυναίκες και θεμελιώδεις έννοιες για τη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους, ενώ ένα βασικό στοιχείο που τις χαρακτηρίζει επίσης είναι η αποδοχή της αβεβαιότητας και του μη προβλέψιμου των γεγονότων ή και των ανθρώπων, γιατί δεν έχουν βασική τους προτεραιότητα την άσκηση ελέγχου στο περιβάλλον τους.

Αν θελήσουμε τώρα να αναλύσουμε σε βάθος το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο στο οποίο ζούμε σήμερα, θα συνειδητοποιήσουμε ότι αυτό χαρακτηρίζεται από ρευστότητα και ραγδαίες αλλαγές, γνωρίσματα που καθιστούν την πρόβλεψη υπερβολικά δύσκολη και την ετοιμότητα ή την προετοιμασία για άσκηση ελέγχου πάνω στα εξωτερικά δρώμενα, υπόθεση του παρελθόντος. Η ίδια η ζωή επίσης εκ των πραγμάτων χαρακτηρίζεται από αβεβαιότητα, αστάθεια, πολυπλοκότητα, εσωτερικότητα, μυστήριο και αλλαγή.

Η σημερινή ζωή, πιο συγκεκριμένα, χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο μεταβατικών σταδίων που αυξάνουν την αίσθηση ανασφάλειας στον άνθρωπο, επειδή διαπιστώνει ότι δεν είναι πλέον δυνατό να επιβάλλει τάξη στην αβεβαιότητα και στο άγνωστο χρησιμοποιώντας πρότυπα του παρελθόντος. Ο σημερινός άνθρωπος είναι γενικά κλειστός στις αλλαγές και φοβάται το άνοιγμα προς το καινούργιο, προς άλλους ανθρώπους, κουλτούρες, γλώσσες, θρησκείες και ό,τι το «ξένο» ή το μη οικείο. Η διαπίστωση αυτή ως και προς τη

συνένωση των λαών της γης, τη μετάβαση δηλαδή από το εθνικό «εγώ» στο οικουμενικό «εμείς» (Κοσμίδου-Hardy, 1994) υποδηλώνει ότι κάθε λαός κλείνεται στενά στο δικό του εγώ, με την ίδια ανασφάλεια ή και την εγωιστική τάση που κλείνεται κανείς στο εγώ του σε ατομικό επίπεδο.

Ωστόσο, αν εξετάσουμε τις σημερινές εξελίξεις σε διάφορα επίπεδα –για παράδειγμα, στον κόσμο των φυσικών φαινομένων και στις σύγχρονες ανακαλύψεις από τον κόσμο των θετικών επιστημών, της σύγχρονης Ιατρικής, καθώς και στον κόσμο των ψυχικών φαινομένων και στις εξελίξεις της σύγχρονης ψυχολογίας– διαπιστώνουμε ότι μια νέα αντίληψη για τα φαινόμενα και τη ζωή αναδύεται όλο και περισσότερο τα τελευταία χρόνια. Αυτή είναι η κίνηση προς τη θεώρηση του όλου και όχι προς την αποσπασματική ενατένιση των επιμέρους στοιχείων του. Και είναι μια κίνηση που τείνει προς τη σύνθεση, προς τη συνένωση, προς τη συλλογικότητα, προς την επαφή, την επικοινωνία και τη συνύπαρξη, προς το «εμείς», από το «εγώ», από τον ατομικισμό και την τάση για αποχωρισμό μέσα από τη διατήρηση αυστηρών συνόρων με τους άλλους. Θεωρούμε ότι στα πλαίσια αυτής της γενικότερης κίνησης εντάσσεται και η κίνηση προς την ενότητα των λαών της γης σε μια νέα, παγκόσμια κουλτούρα. Βέβαια, και εδώ υπάρχουν αντιστάσεις γιατί συνήθως επιχειρεί κανείς –και μάλιστα όταν αισθάνεται ασθενέστερος ή αδύναμος– να μείνει στο γνωστό και καθιερωμένο, στην προσπά-

θειά του να διατηρήσει μια ομοιότητα και να αποφύγει τη διαπαράχρη ή την απειλή για την ίδια του την ύπαρξη που του προκαλεί η αλλαγή και η μετάβαση σε κάτι καινούργιο.

Ερευνητικά έχει βρεθεί ότι, όταν δεν είναι κανείς διατεθειμένος να περάσει ένα μεταβατικό στάδιο με τη δική του θέληση και αναγκάζεται εκ των πραγμάτων να συρθεί στη μετάβαση, περνάει αρχικά από ένα στάδιο μουνδιάσματος ή παράλυσης και στη συνέχεια από ένα στάδιο κατάθλιψης, ώσπου να αποφασίσει να δοκιμάσει κάτι νέο με αποτέλεσμα να αναπτύσσεται η αυτοεκτίμησή του όταν διαπιστώνει ότι τα κατάφερε*.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι το στάδιο του μουνδιάσματος, της κατάθλιψης και της απραξίας ακολουθεί συνήθως μια ανοδική πορεία δημιουργικότητας. Υποστηρίζεται μάλιστα από τη διεθνή βιβλιογραφία, και ιδίως από την προσέγγιση του Jung και της Ψυχοσύνθεσης του Ιταλού Roberto Assagioli (1965), ότι αυτή η περίοδος της μη ενεργοποίησης είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να μπορέσει κανείς να ηρεμήσει, να δει τα πράγματα πιο καθαρά, να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του και την ενέργειά του και να προχωρήσει σε δράση, ή μάλλον σε *πράξη* με φρόνηση.

Φαίνεται ακόμη ότι οι γυναίκες ιδιότητες, στις οποίες αναφερθήκαμε, είναι απαραίτητη προϋπόθεση για επιβίωση στη σημερινή εποχή και είναι εναρμονισμένες με τη σημερινή πολύπλοκη και μη προβλέψιμη συ-

γκυρία. Έτσι, μια άμεση απάντηση που θα μπορούσαμε να δώσουμε στο ερώτημα που θέσαμε αρχικά, θα ήταν ίσως ότι: «ναι! Η ζωή είναι γυναικεία!». Η ζωή είναι καρτερικότητα, η ζωή είναι υπομονή, είναι σχέση, είναι επικοινωνία, είναι πολυπλοκότητα, είναι αποδοχή, είναι ύπαρξη, είναι ηρεμία, είναι το «είναι»! Σύμφωνα με τα λόγια ενός από τους άνδρες που μας εξέφρασαν τις απόψεις τους στο θέμα αυτό, η γυναίκα «... ίσως να εκφράζει την έννοια της αύρας της [ζωής]... μιας υπερχόσμιας κατάστασης...», ενώ σύμφωνα με την άποψη κάποιων από τις γυναίκες που εκφράστηκαν στο θέμα αυτό «... η ζωή έχει διάφορα αναπάντεχα, διάφορα απρόοπτα, είναι και σκληρή, είναι και τρυφερή, είναι σαν τη γυναίκα ακριβώς. Άβυσσος!».

Ωστόσο, αν μέναμε μόνο στις ιδιότητες αυτές, θα κινδυνεύαμε ίσως να εγκλωβιστούμε σε μια μόνιμη κατάσταση νοχέλειας, «ηδονής» ή και «οδύνης», σύμφωνα με τα λόγια ενός άνδρα που μας παραχώρησε συνέντευξη πάνω στο θέμα της εισήγησής μας. Οι ιδιότητες αυτές, λοιπόν, χρειάζεται σίγουρα να συνδυαστούν με την ενεργοποίηση, τη δραστηριοποίηση, τον αποχωρισμό, την εξατομίκευση της ύπαρξης που ρισκάρει, δοκιμάζει και ασκεί τις δυνάμεις της αντέχοντας να μείνει μόνη και σεβόμενη και τη διάθεση του άλλου για μοναδικότητα, μοναχικότητα, ιδιαιτερότητα, χωρίς να επιδιώκει την ανεύρεση του εαυτού πάντα μέσα

* Βλ. Hopson et al, 1977.

από τη σχέση με τους άλλους.

Αν λάβουμε, λοιπόν, υπόψη και την οπτική αυτή, τότε η ζωή είναι και άνδρας και γυναίκα. Δεν είναι κάτι μονοδιάστατο και δεν πρέπει να μείνει σε μια πόλωση, στην οποία μάλιστα ο ένας πόλος αντιμετωπίζεται ως κατώτερος. Η ζωή θέλει συντροφικότητα, συμπληρωματικότητα, σύνθεση.

Και οι δύο στάσεις ή αρχές που αναφέρει ο Bakan έχουν τάσεις εκφυλισμού αν παραμείνουν ξέχωρες. Η δραστηριοποίηση μπορεί να καταστήσει μια αγχωτική διάθεση για διαρκή δράση που είναι δυνατόν να καταλήγει σε νευρώση και να οδηγήσει τον οργανισμό στην εξάντληση και στην απώλεια της σωματικής και της ψυχικής του υγείας, στον υπερβολικό έλεγχο και στην καταστροφή του εσωτερικού και του εξωτερικού περιβάλλοντος. Η επικοινωνία πάλι από μόνη της, ως μορφή ενέργειας, είναι δυνατόν να εξασθενήσει και να καταστραφεί από εξωτερικές μορφές δύναμης, να άγεται και να φέρεται από αυτές, χωρίς καμιά δική της κατεύθυνση ή φωνή.

Οι τάσεις αυτές θα μπορούσαν να είναι συμπληρωματικές. Όχι διαζευκτικές και αλληλοαποκλειόμενες. Ωριμότητα σημαίνει να μπορεί κανείς να συγχωνεύει τις δύο τάσεις σε μια σχέση που διατηρεί τα δύο χαρακτηριστικά. Αυτή η αντίληψη της ανάπτυξης των ενηλίκων έχει στενές σχέσεις με τις έννοιες «anima» «animus» του Jung (Jung, 1964/1990), την εξοτομίκευση και την αυτοπραγμάτωση. Είναι μια έννοια του ανδρόγυνου, την οποία –με κάποια μορφή–

συναντούμε και σε σχετικό μύθο που αναφέρεται στο «Συμπόσιο» του Πλάτωνα. «Ένας ιδανικός άνδρας έχει στοιχεία και από το anima, τη θηλυκή ψυχή... και η ολοκληρωμένη γυναίκα... έχει και αντρικά στοιχεία: έχει δύναμη, έχει θέληση, έχει εξωτερικευμένη τη δύναμή της για να προσφέρει στην κοινωνική ζωή...» σύμφωνα με τα λόγια μιας από τις γυναίκες που εξέφρασαν τις απόψεις τους σχετικά με το θέμα αυτό στη δική μας διερεύνηση.

Ο Bakan τελειώνει την εργασία του τονίζοντας την ανάγκη για «κατευνασμό της δραστηριοποίησης με την επικοινωνία». Θα υποστηρίξαμε ότι είναι επίσης αναγκαίος και σημαντικός ο εμπλουτισμός της επαφής και της επικοινωνίας από την ενεργοποίηση. Η Marshall (1984, 1989) υποστηρίζει την έννοια της επικοινωνίας και της επαφής που αναδεικνύονται με δραστηριοποίηση. Με τον τρόπο αυτό, η επικοινωνία μπορεί να αντλήσει από τη δραστηριοποίηση, έτσι, ώστε να προστατευτεί και να υποβοηθηθεί στο έργο της. Από την άποψη αυτή, λοιπόν, τα γυναικεία χαρακτηριστικά θεωρούνται ίσα και συμπληρωματικά των ανδρικών και όχι υποδεέστερα.

Η ζωή είναι μέρα και νύχτα, είναι θετικό και αρνητικό, είναι ενεργοποίηση και ηρεμία, είναι θαλασσοταραχή και ηηνεμία, κεραυνός και λιανίδα, κρύο και ζέστη, καλοκαίρι και χειμώνας, ερώτηση και απάντηση, λογικό και παρά-λογο, Ανατολή και Δύση, είναι άσπρο και μαύρο και όλες οι μεταξύ αποχρώσεις, έτσι που

το άσπρο και το μαύρο –και όλες οι αντιθέσεις– να ενώνονται σε κάτι νέο μέσα από τη σύνθεση. Η ζωή είναι γυναίκα και άνδρας! Είναι ανδρόγυνο, τόσο στο μικροεπίπεδο του κάθε ξεχωριστού ατόμου που συνδυάζει μέσα του και συμφιλιώνει τον άνδρα με τη γυναίκα (έτσι ώστε να μπορεί να φτάσει στο επίπεδο του ανδρόγυνου με το αρμονικό πάντρεμα των ιδιοτήτων του) όσο και, σε εξωτερικό επίπεδο, καθώς ο άνδρας και η γυναίκα επιδιώκουν την αλληλοαποδοχή από την απόρριψη, την επικοινωνία και τη σχέση από την απόσταση, τη σύνθεση από τη διάζευξη, την πολυπλοκότητα της ίδιας της ζωής.

Όπως ανέφεραν τα περισσότερα άτομα από τα οποία πήραμε τις συνεντεύξεις μας, τα δύο φύλα συμπληρώνουν το ένα το άλλο, χρειάζονται το ένα το άλλο, δημιουργούν μαζί, χαίρονται τη ζωή μαζί. Να κάποια από τα σχόλιά τους ακόμη: «Το άλλο φύλο είναι το άλλο ήμισυ που ζητώ να βρω και αναζητώ... για να ολοκληρωθώ ως άνθρωπος, διότι αυτό είναι το παιχνίδι που παίζεται μέσα στην ιστορία της ζωής του ανθρώπου. Το ένα ήμισυ ζητάει το άλλο ήμισυ. Μέσα σ' αυτή τη συνάντηση θα έρθει αυτό που λέγεται ολοκλήρωση του ανθρώπου». «Το ένα φύλο συμπληρώνει το άλλο και ο αρμονικός συνδυασμός είναι η ζωή». «Η ζωή είναι και γυναίκα και άνδρας γιατί πάνω απ' όλα είναι δημιουργία και δημιουργικά όντα είναι και ο άνδρας και η γυναίκα. Δεν υπάρχει περίπτωση να υπάρξει ζωή χωρίς αυτούς τους δύο,

την αρμονική συμβίωση και των δύο, τη λειτουργικότητα, τη δυναμικότητα, την έμπνευση και των δύο». «Η ζωή είναι όλα. Είναι και γυναίκα, είναι και άνδρας... Η ζωή δηλαδή είναι συνολική». «Η ζωή είναι μια χαρά που για να τη γευτείς βασική προϋπόθεση... είναι η συμβίωση, συνεργασία, συν-χαρά των δύο φύλων, άνδρα και γυναίκα».

Δ. Συμπέρασμα:

Ναι στην ισοτιμία, ναι στη διαφορετικότητα

Με τη διερεύνηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, των σύγχρονων μελετών και ερευνών, αλλά μέσα και από τη δική μας διερεύνηση στην ελληνική πραγματικότητα, παρακολούθησαμε σύγχρονες απόψεις σχετικά με τον τρόπο που αναπτύσσεται η γυναίκα και ο άνδρας. Αναλύσαμε τις ιδιότητες, τις αξίες και τις στάσεις τους και αναπτύξαμε μια προβληματική που συνδέει τη διάσταση του φύλου με την ίδια τη ζωή. Υποστηρίξαμε τη συμπληρωματική σχέση των ιδιοτήτων των δύο φύλων ως προϋπόθεση για την προώθηση της ποιότητας της ίδιας της ζωής.

Γνωρίζουμε, όμως, ότι συνήθως προβάλλεται η αντιθετικότητά τους και οι διαφορές που είδαμε ότι βιώνουν κατά την αντιμετώπιση των αναπτυξιακών τους σταδίων δεν περιορίζονται στη δόμηση της προσωπικής τους ταυτότητας. Επιδρούν καταλυτικά και στη γενικότερη δόμηση της κοινωνίας και της εργασίας. Η

πατριαρχία και η μέχρι πρόσφατα απόλυτη κυριαρχία του άνδρα στον εργασιακό χώρο, υπαγόρευαν την καταξίωση των ανδρικών ιδιοτήτων και των αξιών και την αντίστοιχη υποβάθμιση των γυναικείων. Η κοινωνία έχει δομηθεί κάτω από την επίδραση της κυρίαρχης, πατριαρχικής ιδεολογίας. Κατά συνέπεια, ως κύρια χαρακτηριστικά, των δυτικών τουλάχιστον κοινωνιών, παρουσιάζονται η ανταγωνιστικότητα, η τάση για αυτονομία, για άσκηση ελέγχου και για κυριαρχία στο περιβάλλον. Τα άτομα ενδιαφέρονται κυρίως για την επιβολή εξουσίας στους άλλους και όχι για την προσωπική και την κοινωνική ανάπτυξη μέσα από τη δημιουργία προσωπικών σχέσεων, την αλληλεξάρτηση και τη συνύπαρξη. Το αίσθημα του άγχους, η επιθετικότητα, η έλλειψη προσωπικής ικανοποίησης, η αλλοτρίωση του ανθρώπου ακολουθούν ως κύριες συνέπειες.

Η επικράτηση αυτών των ανδρικών ιδιοτήτων και των αντίστοιχων αξιών, με τις δυσμενείς συνέπειες πάνω στον άνθρωπο και στο κοινωνικο-πολιτισμικό του περιβάλλον (όπως εξάλλου και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό, φυσικό του περιβάλλον), αναδεικνύει την ιδιαίτερη αξία που έχουν και οι θεωρούμενες αντίστοιχες γυναικείες ιδιότητες που αναφέρονται στη συνεργασία και στην επικοινωνία, στη συνύπαρξη και στη σύναψη ανθρώπινων σχέσεων.

Όπως υποστηρίξαμε, οι διαφορετικές ταυτότητες των δύο φύλων και τα αντίστοιχα χαρακτηριστικά τους

δεν πρέπει να θεωρούνται διαζευκτικά ούτε αξιολογικά, αλλά μάλλον ως ιδιότητες που συμπληρώνουν η μία την άλλη και προωθούν μια σφαιρικότερη και συνθετότερη ανθρώπινη ανάπτυξη. Για την επίτευξη μιας τέτοιας ανάπτυξης (που είναι και προϋπόθεση για την κοινωνική ανάπτυξη), η εμβάθυνση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των δύο φύλων και η ανάπτυξη της αυτογνωσίας γενικότερα, είναι δυνατόν να μας βοηθήσει να δούμε ότι ο καθένας έχει μέσα του στοιχεία από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και των δύο φύλων. Μέσα δε από την εξισορρόπηση των διαφορετικών αυτών ιδιοτήτων μπορούμε να οδηγηθούμε στη σύνθεσή τους, στην ωριμότητα και την ανάπτυξη. Για παράδειγμα, ο συγκεκριασμός της θέλησης, της δραστηριοποίησης και της τάσης για ανεξαρτησία από τη μία, και της συνύπαρξης, του συναισθηματισμού, της συνεργασίας, της ανάπτυξης της προσωπικότητας μέσα από ζεστές ανθρώπινες σχέσεις, από την άλλη μεριά, οδηγούν στην αυτοανάπτυξη του ανθρώπου, στην ολοκλήρωσή του και στην παράλληλη αναβάθμιση του κοινωνικού περιβάλλοντος γενικότερα.

Στο σημείο, όμως, αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι η θεώρηση των πραγμάτων στην εισήγηση αυτή είναι μάλλον ιδανική και δεν είναι τόσο εύκολη η αλλαγή της υπάρχουσας πραγματικότητας. Οι ιδιότητες τις οποίες αναφέραμε ως γυναικείες, αποτελούν περισσότερο τάσεις ή χαρακτηριστικά εν δυνάμει και όχι τόσο υπαρκτές ιδιότητες που χαρακτηρί-

ζουν οπωσδήποτε την πλειοψηφία ίσως των γυναικών σήμερα.

Ως προς το θέμα της δύναμης και της εξουσίας, για παράδειγμα, στο οποίο αναφερθήκαμε στην εισήγηση αυτή, οι γυναίκες –σύμφωνα και με την άποψη κάποιας από τις γυναίκες που συμμετείχαν στη δική μας διερεύνηση του θέματος– είναι δυνατόν να ασκούν εξουσία με αποτελεσματικότερο τρόπο παρεμβαίνοντας κατευθείαν στο εσωτερικό του ανθρώπου, στη διαμόρφωση της ταυτότητάς του, της συνείδησής του και του συνακόλουθου ελέγχου που μπορεί να ασκήσουν πάνω του μέσα από την επένδυση σε πράξεις προσφοράς, αυτοθυσίας, και σχέσεις φροντίδας και τις ενδεχόμενες ενοχές που δημιουργούν σ' αυτό το άτομο για κάποιο είδος συμπεριφοράς του που δεν εγκρίνουν. Φυσικά, αυτή η μορφή άσκησης εξουσίας δεν γίνεται –όχι συνήθως τουλάχιστον– συνειδητά ή σκόπιμα, αλλά δείχνει, κατά τη δική μας άποψη: πρώτον, ότι και οι γυναίκες μπορούν κάλλιστα να ασκούν εξουσία μέσα από τη στενή σχέση με τους άλλους και δεύτερον, ότι η άσκηση εξουσίας πάνω στη γυναίκα από τον άνδρα και τον κοινωνικο-οικονομικό περίγυρο, είναι δυνατόν να την επηρεάσει αρνητικά και να την ωθήσει σε αντίστοιχη συμπεριφορά μέσα και από την ατίμηση κάποιων μηχανισμών άμυνας.

Αυτό γίνεται πιο κατανοητό αν σκεφτούμε ότι, υπό την επίδραση κοινωνικο-οικονομικών και πολιτισμικών παραγόντων, καθώς και της πρώτης, όπως και της δεύτερης φεμι-

νιστικής περιόδου, οι γυναίκες συχνά αρνήθηκαν την ιδιαίτερη αξία των θεωρούμενων γυναικείων ιδιοτήτων και υιοθέτησαν ανταγωνιστική και διεκδικητική, ίσως ακόμη και επιθετική στάση, στην προσπάθειά τους να εξομοιωθούν με τους άνδρες, να ανεξαρτητοποιηθούν, να βρουν τρόπους άσκησης εξουσίας και να επιβάλουν το «δικό» τους εγώ. Έχουμε δε ενστερνισθεί σε τέτοιο βαθμό την παρούσα τάξη πραγμάτων που θα χρειαστεί πολλή προσπάθεια για ανάλυση σε βάθος της υπάρχουσας πραγματικότητας, προβληματοποίηση των σημερινών συνθηκών, κατανόηση των συνεπειών τους και προσπάθεια για μετασχηματισμό αυτής της πραγματικότητας μέσα από πολυεπίπεδη, συστημική πράξη με φρόνηση στον προσωπικό, εσωτερικό μας χώρο, αλλά και στον εξωτερικό κοινωνικο-οικονομικό και πολιτισμικό μας περίγυρο.

Το σχολείο, η οικογένεια, το νέο φεμινιστικό κίνημα, ο κάθε άνθρωπος, η κάθε γυναίκα και ο κάθε άνδρας ξεχωριστά, αλλά και σε συνεργασία μεταξύ τους, είναι σημαντικό και πρέπει να αναγνωρίσουν την αξία όλων των ανθρώπινων ιδιοτήτων, και να συμβάλουν στην υιοθέτηση εκείνων των αξιών και των προτύπων ζωής που μπορούν να οδηγήσουν στην ανάπτυξη του ανθρώπου και του κοινωνικού συνόλου.

Ελπίζω ότι η σημερινή συνάντησή μας μαζί σας, μέσα από το γόνιμο προβληματισμό και το διάλογο, να συμβάλει θετικά προς την κατεύθυνση αυτή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Assagioli, R. (1965), *Psychosynthesis: A Manual of Principles and Techniques*. New York: Hobbs, Doorman.
- Bakan, D. (1966). *The Duality of Human Existence*. Chicago: Rand McNally.
- Bardwick, J. (1980). «The seasons of a woman's life», in D. McGuigan (ed.), *Women's Lives: New Theory, Research, and Policy*. Ann Arbor: University of Michigan Center for Continuing Education of Women.
- Cytrynbaum, et al, (1980), «Midlife development: a personality and social systems perspective», in L. Poon (ed.), *Aging in the 80's: Psychological Issues*, Washington DC: American Psychological Association.
- Cytrynbaum, S. and Crites, J.O. (1989), «The utility of adult development theory in understanding career adjustment process», in M.B. Arthur, D.T. Hall and B.S. Lawrence (eds), *Handbook of Career Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ecklein, J. (1982), «Women in the German Democratic Republic: Impact of culture and social policy». In J. Giele (ed.), *Women in the Middle Years*. New York: Wiley.
- Erikson, E. (1968), *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- French, M. (1985), *Beyond Power: On Women, Men and Morals*. New York: Ballantine.
- Freud, S. (1925), Some psychical consequences of the anatomical distinction between the sexes, in J. Strachey (ed.) (1961), *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud*. Vol. XIX. London: Hogarth.
- Gallos, J.V. (1989), «Exploring women's development: Implications for career theory, practice and research», in M.B. Arthur, D.T. Hall and B.S. Lawrence (eds), *Handbook of Career Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gilligan, C. (1980), «Restoring the missing text of women's development to life cycle theories», in D. McGuigan (ed.), *Women's Lives: New Theory, Research and Policy*. Ann Arbor: University of Michigan Center for Continuing Education of Women.
- (1982), *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Gould, R. (1978), *Transformation: Growth and Change in Adult Life*. New York: Simon & Schuster.
- Hobson, B. and Adams, (1977), *Transitions and Life Changes: London: Lifeskills Associates*.
- Johnson, R.A. (1977), *He: Understanding Masculine Psychology*. New York: Harper & Row.
- Josselson, R. (1987), *Finding Herself: Pathways to Identity Development in*

- Women*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Jung, C.G. (1964/1990), *Man and His Symbols*. London: ARKANA, Penguin Books.
- Kohlberg, L. (1976), «Moral stages and moralization: the cognitive-developmental approach» in T. Kickona (ed.), *Moral Development and Behavior: Theory, Research and Social Issues*. New York: Holt, Rinehart and Women.
- Kosmidou, C. (1991), *Successful Careers Teachers in Greece: Collaborative Enquiry for a Critical Approach to Careers Education and Guidance*. Southampton University: Ph.D. Thesis.
- Κοσμίδου-Hardy, X. (1993), Παρέμβαση στο Διεθνές Συνέδριο της ΟΑΜΕ, στις 23-5-1992 με θέμα: «Ευρωπαϊκή Ενοποίηση και Ελληνική Εκπαίδευση». Δημοσιεύεται στην ομότιτλη έκδοση των Πρακτικών της ΟΑΜΕ. Αθήνα: σσ. 152-165.
- (1994), «Η Αυτογνωσία και η Κριτική Κοινωνική Ενημέρωση ως Προϋπόθεση για τη Μετάβαση από το εθνικό «Εγώ» στο οικουμενικό «εμείς». Εισήγηση στη Διεθνή ημερίδα που διοργανώθηκε από το Πανεπιστήμιο Κρήτης την 14η Απριλίου 1994 με θέμα: «Αξίες των πολιτών και Ευρωπαϊκή Διάσταση».
- Κοσμίδου-Hardy και Μαρμαρινός, Ι. (1993), «Προβληματισμοί πάνω στη διδασκαλία ξένων λογοτεχνικών κειμένων στο μάθημα των Νέων Ελληνικών». *Σύγχρονη Εκπαίδευση* 70, 74-81.
- Lacan, J. (1986), *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis*. London: Peregrin Books.
- Λακάν, Ζ. (1987), *Απαντήσεις*. Αθήνα: Έργασμος.
- Marshall, J. (1984), *Women Managers: Travellers in a Male World*. Chichester: Wiley.
- (1989), «Re-visioning Career Concepts: a Feminist Invitation», in M.B. Arthur, D.T. Hall and B.S. Lawrence (eds), *Handbook of Career Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McClelland, D. (1975), *Power: The Inner Experience*. New York: Irvington.
- Mellor-Ribet, E. (1986), *Group processes: Toward a Female Perspective*. Ph.D. Thesis. University of Bath.
- Noddings, N. (1984), *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press.
- Rossi, A. (1980), «Life span theories and women's lives». *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 6 (1), 4032.
- Vaillant, G. (1977), *Adaptation to Life*. Boston: Little, Brown.

Σ. Κρίβας, Δ. Φράγκος, Ι. Κωστόπουλος, Γ. Γιαννάρου*

ΟΙ ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Στην εργασία αυτή εξετάζεται, μέσω της ανάλυσης περιεχομένου, κατά πόσον οι σχετικές με την οικογένεια και την εργασία απεικονίσεις στην τηλεόραση, που έχουν πολιτιστική προέλευση και βασίζονται στα στερεότυπα μεταξύ των γενών, αντικατοπτρίζουν και αναπαράγουν την ανισότητα μεταξύ των γενών. Μετά από περιδιάβαση της σχετικής κοινωνικής δομολειτουργικής έρευνας και λαμβάνοντας υπόψη απόψεις της συστημικής προσέγγισης, αναλύσαμε τη συμπεριφορά χαρακτήρων και των δύο γενών, όπως παρουσιάζονται σε εμπορικές διαφημίσεις και άλλες εκπομπές. Σε σχέση με τους άνδρες, οι γυναίκες παρουσιάζονται λιγότερο στην τηλεόραση, εμφανίζονται με τους άνδρες, σε οικογενειακούς ρόλους, λιγότερο ως εργαζόμενες, λιγότερο ενεργητικές, ενώ είναι συχνότερα αποδέκτες διαταγών. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν τις επιδράσεις των στερεοτύπων και φανερώουν ότι ο συμβολισμός στη τηλεόραση πολύ λίγο κατευθύνει προς την ισότητα των φύλων στην οικογένεια και στο χώρο της εργασίας.

*S. Krivas, D. Frangos, I. Kostopoulos, G. Gianarou **

THE INFLUENCES OF WORK AND FAMILY LIFE IMAGERY IN TELEVISION PROGRAMMES AND THE GENDER STEREOTYPES: SOME RESEARCH FINDINGS

This article explores through content analysis how cultural imagery in television based on gender stereotypes, reflects and reproduces the gender inequality. Resting on some assumptions of systemic theory and the social constructionist research, we analyzed the behavior of character of both genders in commercial advertisements and other TV-programmes. Compared to men characters, women were less prevalent, more likely to be shown in family roles, less likely to be employed in professional occupations, less active and more likely to be shown as order-takers. The results of our research show the influences of gender stereotypes and suggest that television symbolism is doing little to move the people to the direction of gender equality in family life or the work.

* Ο Σ.Κ. είναι αναπληρωτής καθηγητής στο Π.Τ.Δ.Ε Πανεπιστημίου Πατρών. Ο Δ.Φ. είναι εκπαιδευτικός, υποψήφιος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Πατρών, ο Ι.Κ. είναι εκπαιδευτικός, η Γ.Γ. είναι τελειόφοιτος του Π.Τ.Δ.Ε. Και οι τρεις είναι μέλη της ερευνητικής ομάδας για τον Εκπαιδευτικό-Επαγγελματικό Προσανατολισμό/Συμβουλευτική του Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών. Επικοινωνία: Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών, τηλ. 061-997.730.

1. Εισαγωγή

Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που συνοδεύθηκαν από εκπαιδευτικές αλλαγές έδωσαν τη δυνατότητα στο γυναικείο φύλο¹ και στην Ελλάδα όπως σ' άλλες ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα στις αρχές της 10ετίας του '80 να κατακτήσει τις εκπαιδευτικές βαθμίδες κάνοντας –σε απόλυτους τουλάχιστον αριθμούς– εντυπωσιακή την παρουσία των γυναικών στην εκπαίδευση. Η εξέλιξη αυτή, με τη συνεπίδραση και άλλων παραγόντων, συνέβαλε στην αύξηση της συμμετοχής της Ελληνίδας σε ενεργή δραστηριότητα. Παρά την εντυπωσιακή κατά το πρόσφατο παρελθόν είσοδο της γυναίκας στον εργασιακό χώρο και την αυξημένη συμμετοχή της στο εργατικό δυναμικό, οι γυναίκες ακόμη προσδιορίζονται πρωταρχικά από τους οικογενειακούς ρόλους, που της προσγράφονται ενώ στην πράξη εξακολουθούν να μειονεκτούν σε ότι αφορά τις αμοιβές παρά τη νομοθετική κατοχύρωση της ίσης αμοιβής μεταξύ των φύλων (ΕΚΚΕ, 1992, ICAP 1996, Jacobs 1989). Από την άλλη μεριά εκπαιδευτικά και επαγγελματικά σχέδια, αλλά και επαγγελματικοί χώροι είναι «σφραγισμένα» από την κυριαρχία

των στερεοτύπων μεταξύ των δύο φύλων (γενών).

Αναμφισβήτητα έχουν γίνει πολλές έρευνες που αφορούν την ανισότητα των φύλων όσον αφορά τις επαγγελματικές προοπτικές. Οι περισσότερες από τις έρευνες αυτές επικεντρώνονται και ερευνούν τα πρότυπα οικιακής εργασίας, το διαχωρισμό των επαγγελμάτων σε ανδρικά και γυναικεία, τις διαφορές μεταξύ των φύλων ως προς την άνοδο στην κλίμακα της επαγγελματικής ιεραρχίας, τις διαφορές στις αμοιβές και την επαγγελματική ικανοποίηση (Loscocco/Sprite, 1991, England/Browne, 1992, Coltrane, 1996).

Στην εργασία μας αυτή, επικεντρώσαμε την προσοχή μας σε ένα επιμέρους θέμα: Το ρόλο που μπορεί να παίζει ο «πολιτιστικός συμβολισμός» στη διατήρηση των στερεοτύπων που συνδέονται με το γένος, οικογένεια εργασία. Κατά πρώτον μέσα από την περιδιάβαση βιβλιογραφίας σχετικής με τις παραπάνω αναφερόμενες έρευνες εξετάσαμε κατά πόσο η αποδεκτή από κάθε κοινωνία κουλτούρα και οι απεικονίσεις αυτής στα ΜΜΕ διαμορφώνουν την πραγματικότητα. Μέσα από την ανάλυση που επιχειρήσαμε, προσπαθήσαμε να δούμε κατά πόσο τα στερεότυπα

1. Εδώ θα μου επιτραπεί να διευκρινίσω ότι ομιλώντας για φύλο εννοώ κυρίως το γένος, gender, όχι την έννοια sex. Στην ελληνική ιδιαίτερα βιβλιογραφία οι συγκρίσεις μεταξύ γυναικών και ανδρών σε κοινωνικό επίπεδο κυρίως, αναφέρονται κατά κανόνα ως συγκρίσεις φύλων όχι γένους. Ωστόσο πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ των δύο εννοιών, γιατί το φύλο (sex) σηματοδοτεί τη βιολογική διάκριση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού, ενώ η έννοια γένους ενδεικνύει τη διάκριση που απορρέει από κοινωνικά προσδιοριζόμενα χαρακτηριστικά μεταξύ αρσενικού και θηλυκού και τους αλληλένδετους προς τα χαρακτηριστικά αυτά κοινωνικούς ρόλους (West/Zimmermann, 1991, Μουσοϊόγλου, 1993, σ. 90, Κρίβας, 1997, σ. 36).

μεταξύ των γενών που αναφέρονται στο φύλο, στην εργασία και τις οικογενειακές διαδικασίες απεικονίζονται στα ΜΜΕ και ιδιαίτερα στην τηλεόραση. Από αυτή την προσέγγιση αναμένουμε χρήσιμες απόψεις όσον αφορά τη σχέση κουλτούρας, γένους (gender), οικογένειας και επαγγελματικών προοπτικών.

2. Τα Προβαλλόμενα από τα ΜΜΕ Πλαίσια Απεικονίσεων και η Κοινωνική Δόμηση της Πραγματικότητας

Είναι γνωστό από έρευνες στην ανθρωπολογία, την ψυχολογία και την κοινωνιολογία ότι οι μικροδομές της καθημερινής κοινωνικής αλληλεπίδρασης διαμορφώνουν τη συνείδηση και την ταυτότητα των ατόμων (Goffmann, 1974, 1979). Σύμφωνα με τον Goffmann, έναν από τους πρώτους μελετητές στα θέματα αυτά, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο χρησιμοποιώντας κάποια γνωστικά φίλτρα, κάποια πλαίσια. Ο ίδιος μελετητής υποστηρίζει ότι οι διάφορες τυποποιήσεις που εμφανίζονται στα έντυπα ΜΜΕ και ιδιαίτερα από τον εμπορικό και διαφημιστικό χώρο, επηρεάζουν τις αντιλήψεις των ατόμων. Αυτό μεταφερόμενο στο χώρο της τηλεόρασης μπορεί να θεμελιώσει την εικασία ότι απεικονίσεις στην τηλεόραση είτε σε εμπορικές διαφημίσεις είτε σε άλλες εκπομπές επηρεάζουν και ενισχύουν τα στερεότυπα μεταξύ των γενών (gender) όσον αφορά την οικογένεια και την εργασία.

Εκτός από τον Goffmann, που χρησιμοποίησε πρώτος την έννοια του πλαισίου (frame) και άλλοι ερευνητές χρησιμοποιούν συχνά την έννοια αυτή για να τονίσουν τη σημασία των πλαισίων απεικονίσεων της τηλεόρασης (Barrie/Zella, 1986, Godwin, 1993, Entman, 1993). Ένα πλαίσιο απεικονίσεων, όπως τονίζεται στην ανάλυση των μέσων ενημέρωσης, λειτουργεί το ίδιο περίπου σαν ένα σχήμα, το οποίο, όπως είναι γνωστό από τη γνωστική ψυχολογία, προβάλλει κάποιες απόψεις της πραγματικότητας ωθώντας το υποκείμενο στην επιλογή αυτών (Garnson et al, 1991). Γενικά, η σχετική έρευνα καταδεικνύει ότι τα πλαίσια απεικονίσεων (frames), που προβάλλονται από την τηλεόραση επηρεάζουν το υποκείμενο όσον αφορά τον καθορισμό προβλημάτων, τη διάγνωση αιτιών, τη διαμόρφωση κρίσης.

Μάλιστα στη σημερινή εποχή, που έχει μειωθεί κατά πολύ η σιγουριά και η επιβεβαίωση της ανθρωπίνης δράσης μέσω της παράδοσης, οι άνθρωποι συχνά χρησιμοποιούν τις απεικονίσεις της τηλεόρασης για να ερμηνεύσουν και κατανοήσουν τον πολύπλοκο σύγχρονο κόσμο. Σύμφωνα με τον Williamson, ιδιαίτερα η εμπορική διαφήμιση δημιουργεί δομές αντίληψης και κρίσης, που παραδοσιακά διαμορφώνονταν είτε από την τέχνη είτε από την θρησκεία (Williamson, 1990). Ιδιαίτερα, με την ελευθερία που δόθηκε στην τηλεόραση από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 αρχίζει να εμφανίζεται ένας καταγι-

σμός εμπορικών διαφημίσεων και ιδιαίτερα διαφημιστικών spots, που συνεχώς αυξάνουν ανά ώρα εκπομπής σε σχέση με το παρελθόν (Andersen, 1995). Ως αποτέλεσμα αυτού του καταιγισμού καταγράφεται μια επέκταση των επιδράσεων που ασκεί η εμπορική διαφήμιση στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το περιεχόμενο ενός προγράμματος ή μιας εκπομπής και πώς ερμηνεύουμε τη δράση των χαρακτήρων-ατόμων. Μάλιστα ερευνητικά έχει φανεί ότι η επίδραση της εμπορικής απεικόνισης είναι σε τέτοιο βαθμό ισχυρή, ώστε η επανάληψη των προβαλλόμενων από την τηλεόραση πλαισίων απεικονίσεων συμβάλλει στην εγκαθίδρυση της αντίληψης στους θεατές ότι αυτό που βλέπουμε είτε ως περιεχόμενο είτε ως δράση έχει μια «φυσικότητα», είναι αναπόφευκτο και μη ανατρεψίμο (Gamson, 1992).

3. Οι Απεικονίσεις στην Τηλεόραση της Οικογένειας, της Εργασίας και τους Γένους

Η εικόνα που έχουμε για τον εαυτό μας και τους άλλους σε μεγάλο βαθμό καθορίζεται από τα επικρατούντα στερεότυπα μεταξύ των γένων, τα οποία στοιχειοθετούν τη βάση των κοινωνικοπολιτιστικών διακρίσεων μεταξύ ανδρών και γυναικών. Σύμφωνα με τα στερεότυπα αυτά ο άνδρας θεωρείται ότι είναι ανεξάρτητος, αντικειμενικός, ενεργητικός, ανταγωνιστικός, αυθύπαρκτος,

φιλόδοξος, ενώ η γυναίκα εξαρτημένη, παθητική, με υποκειμενική σκέψη, μη ανταγωνιστική, με έλλειψη αυτοπεποίθησης και φιλοδοξιών. Οι διαφημίσεις και διάφορες σειρές της τηλεόρασης παίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη διαδικασία εγκαθίδρυσης των στερεότυπων αναπαριστώντας τον τρόπο που νομίζουμε ότι συμπεριφέρονται οι άνδρες και οι γυναίκες σε σχέση με την πραγματική τους συμπεριφορά. Ο Goffman αναλύοντας εμπορικές διαφημίσεις απομόνωσε διάφορες τεχνικές για τη στάση του σώματος σε σχέση με το γένος, ενδεικνύοντας και με αυτό τον τρόπο τις βασισμένες σε πολιτιστικά πρότυπα αντιλήψεις για τα γένη. Ο άνδρας, λοιπόν, με βάση τα προηγούμενα εμφανίζεται ως εικόνα μεγαλύτερος από τη γυναίκα, έχοντας σε περίπτωσή κίνησης – το προβάδισμα, κοιτάζει εκ των άνω προς τα κάτω τη γυναίκα, ενώ καταβάλλεται προσπάθεια να φανεί η ανώτερη ικανότητά του, η ανταγωνιστικότητά του και η ανεξαρτησία του σε σχέση με τη γυναίκα.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις ενισχύουν την άποψη ότι οι απεικονίσεις των ανδρικών και γυναικείων χαρακτηριστικών στην τηλεόραση ενισχύουν και αναπαράγουν τα στερεότυπα μεταξύ των γένων (genders), των οποίων μέσω των doing-gender διαδικασιών καθίσταται σαφής η κοινωνικοπολιτιστική προέλευση (West/Zimmermann, 1991, Wetterer, 1995). Πράγματι –χωρίς βέβαια αυτό να είναι απόλυτο– οι «τηλεοπτικοί» ανδρικοί χαρακτήρες παρουσιάζονται γενικά ικανοί να

αποκτούν γνώσεις, ανεξάρτητοι, αγέρωχοι, δυναμικοί, επιτυχημένοι και ενεργητικοί. Από την άλλη μεριά οι γυναικείοι χαρακτήρες παρουσιάζονται συχνότερα ως παθητικοί, συναισθηματικοί, εξαρτημένοι –από τους άνδρες– με τάση να υπηρετούν τους άλλους. Οι ανδρικοί χαρακτήρες, όπως καταφαίνεται από έρευνες αναφερόμενες στην ανάλυση περιεχομένου διαφημίσεων και εκπομπών εμφανίζονται περισσότερο πολύπλοκοι, πολυδιάστατοι και δυνάμενοι να ασχοληθούν με πλήθος επαγγελμάτων σε σύγκριση με τους γυναικείους χαρακτήρες (Lovdal, 1989, Gotschall, 1995). Πέρα από αυτά, οι γυναίκες περισσότερο από ότι οι άνδρες, εμφανίζονται σε ρόλους οικοκυράς ή μητέρας, ή ως εργαζόμενοι χαμηλότερου εργασιακού status.

4. Παρουσίαση της Έρευνας

Εκκινώντας από το παραπάνω σκεπτικό, που προήλθε από την περιδιάβαση της σχετικής βιβλιογραφίας, προσπαθήσαμε στην έρευνά μας αυτή να εξετάσουμε τη συμπεριφορά ανδρικών και γυναικείων χαρακτήρων στην τηλεόραση σε διάφορους επαγγελματικούς ρόλους και σε διάφορες οικογενειακές διαδικασίες, για να δούμε εμπειρικά στην ελληνική πραγματικότητα, κατά πόσον οι απεικονίσεις στην τηλεόραση της εργασίας και της οικογενειακής ζωής, όπως εμφανίζονται σε διαφημίσεις και εκπομπές παραμένουν προσανατολισμένες αναλόγως στα γένη ανα-

παράγοντας έτσι τα πολιτιστικά στερεότυπα, που συνδέονται με αυτά.

Τα δεδομένα της έρευνας αυτής προήλθαν από την ανάλυση περιεχομένου 219 εμπορικών διαφημίσεων και 314 επεισοδίων διαφόρων σήριαλς. Και τα δύο είδη δεδομένων κατεγράφησαν σε βιντεοκασέτες σε χρονικό διάστημα 3 μηνών από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας. Τα σήριαλ αυτά ήσαν: «Λάμψη», «Καλημέρα ζωή», «Η αγάπη άργησε μια μέρα», «Αθήνα-Θεσσαλονίκη», «Η διεθνή αλήθεια», «Οι παντρεμένοι έχουν ψυχή», «Έκπτωτος Άγγελος», «Καλημέρα ζωή». Οι διαφημίσεις και οι εκπομπές ελήφθησαν από τους σταθμούς: MEGA, ANT 1, SKAI και ET1. Η επιλογή των σταθμών ήταν τυχαία. Κριτήριο επιλογής ήταν το πλήθος των διαφημίσεων και των εκπομπών, αλλά και η ακροαματικότητα τους. Η μονάδα ανάλυσης ήταν τα παρουσιαζόμενα στη διαφήμιση πρόσωπα, που τα εξετάσαμε και ως ερευνώμενα κατά φύλο υποκείμενα αλλά και ως «τηλεοπτικά» προβολόμενα υποκείμενα δηλαδή ως κύριοι χαρακτήρες. Τα ερευνώμενα υποκείμενα κατά φύλο ήταν: 223 άνδρες και 246 γυναίκες.

Για κάθε ένα από τα ερευνώμενα πρόσωπα εξετάστηκαν οι εξής μεταβλητές: φύλο, ρόλος στην οικογένεια, τρόπος παρουσίασης του φύλου, παρουσιαζόμενη συμπεριφορά, τρόπος έκφρασης της παθητικότητας, τρόπος έκφρασης της συναισθηματικότητας, εργασιακό status, το πρόσωπο ως αποδέκτης ή όχι εντολών ή οδηγιών.

Οι υποθέσεις μας ήταν:

1. Εφόσον οι γυναίκες αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της χώρας, θα έπρεπε να απεικονίζονται αναλογικά περισσότερο στην τηλεόραση.
2. Παρά τη νομοθετική εξίσωση των δύο φύλων στον οικογενειακό χώρο που οπωσδήποτε συμβάλλει σημαντικά στην ουδετερότητα και την ισότητα ως προς την αντιμετώπιση των γενών από την κοινωνία, η γυναίκα θεωρείται ότι ανήκει περισσότερο σε σχέση με τον άνδρα στην οικογένεια.
3. Εφόσον υπάρχει νομοθετική εξίσωση μεταξύ των φύλων όσον αφορά το δικαίωμα στην εργασία, θα πρέπει άνδρες και γυναίκες να μετέχουν εξίσου σ' αυτήν.
4. Εφόσον υπάρχει νομοθετική και οικονομική εξίσωση μεταξύ των φύλων, θα πρέπει και τα δύο φύλα (γένη) να μετέχουν εξίσου στις διάφορες κατηγορίες επαγγελματιών.
5. Εφόσον νομοθετικά άνδρες και γυναίκες μπορούν να αναλαμβάνουν τα ίδια εργασιακά καθήκοντα, θα πρέπει να αναμένεται ότι εξίσου θα παίρνουν και θα δίνουν οδηγίες και εντολές.

4.1 Αποτελέσματα της έρευνας

1. Σχετικά με την 1η Υπόθεση

Χωρίς να σηματοδοτείται σημαντική διαφορά, παρ' όλα αυτά οι γυναίκες παρουσιάζονται ως κύρια πρόσωπα των διαφημίσεων ή των σήριαλς λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες σε αναλογία με το ποσοστό των

γυναικών στον ελληνικό πληθυσμό. Έτσι, ενώ οι γυναίκες αποτελούν σύμφωνα με την τελευταία απογραφή το 51,5% του πληθυσμού εμφανίζονται ως κύρια πρόσωπα στην τηλεόραση κατά 36,8% σε σχέση με το 46,7% που εμφανίζονται οι άνδρες. Ενδιαφέροντα στο σημείο αυτό είναι τα αποτελέσματα σύμφωνα με τα οποία δεν υπερτερούν μόνο αριθμητικά οι άνδρες ως ερευνώμενα πρόσωπα, αλλά και ως προβαλλόμενα. Τα αποτελέσματα αυτά υποδηλώνουν τη συστηματικότερη εκπροσώπηση των ανδρών σε σύγκριση με τις γυναίκες και σε σχέση με την πληθυσμιακή κατανομή. Μας επιτρέπουν όμως ακόμη να ισχυριστούμε ότι το ποσοστό των εμφανιζόμενων γυναικών χαρακτηρισμών καθιστά σαφές ότι η επίδραση των στερεότυπων – σε σχέση με το παρελθόν βαθμιαία εξασθενίζει.

2. Σχετικά με την 2η Υπόθεση

Η δεδομένη στερεοτυπική αντίληψη ότι ο κοινωνικός ρόλος της γυναίκας είναι συνδεδεμένος με την οικογένεια σε σύγκριση με τον άνδρα που είναι υπεύθυνος για τις σοβαρές εξωτερικές δουλειές φαίνεται ότι απεικονίζει και αναπαράγεται και στην τηλεόραση και μάλιστα τις εμπορικές διαφημίσεις και τα σήριαλς. Με βάση το υλικό που μελετήσαμε οι χαρακτήρες των γυναικών απεικονίζονται περισσότερο σε ρόλους οικογενειακούς σε σχέση με τον άνδρα (Πίνακας Ι).

Ενώ ο άνδρας παρουσιάζεται ως δραστήριος, ανταγωνιστικός σε ρό-

**ΠΙΝΑΚΑΣ Ι. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΑΝΤΩΝ «ΦΥΛΟ ΕΡΕΥΝΩ-
ΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ» ΚΑΙ «ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ ΣΕ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΡΟΛΟ»**

Φύλο	Οικογενειακός ρόλος		Σύνολο
	ΝΑΙ	ΟΧΙ	
Αρσενικό	97 65,1%	52 34,8%	149 43,7%
Θηλυκό	133 69,3%	59 30,7%	192 56,3%
Σύνολο	230 67,4%	111 32,6%	341 100%
<i>Cramer's V = 0.44 α = 0.5</i>			

λους έξω της οικογένειας, η γυναίκα παρουσιάζεται ως μητέρα και σύζυγος. Η διάκριση αυτή εμφανίζεται έντονη όταν εξετάσαμε τα δύο φύλα ως ερευνώμενα υποκείμενα. Η ίδια κατάσταση καταγράφηκε όταν μέσω της διμεταβλητής ανάλυσης αναζητήσαμε να δούμε πώς απεικονίζονται σε επίπεδο οικογενειακών ρόλων και σχέσεων, τα προβαλλόμενα, δηλαδή τα κυρίως δρώντα υποκείμενα στη διαφήμιση ή το σήριαλ, πρόσωπα. Και εδώ η διαπίστωση ήταν ότι οι γυναίκες απεικονίζονται ως σύζυγοι και μητέρες. Βεβαίως, εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι τα ποσοστά επιτρέπουν να πούμε, ότι ως πολιτιστική διάσταση, υπάρχει μια μετακίνηση της αντίληψης σχετικά με το ότι προσγράφουμε στη γυναίκα κυρίως οικογενειακούς ρόλους. Η ανάλυσή μας, όπου οι δείκτες συνάφειας δεν έδειχναν μια ισχυρή και

στατιστικά σημαντική σχέση, έδειξε ότι και άνδρες, οπωσδήποτε αναλογικά σε μικρότερο ποσοστό από τις γυναίκες απεικονίζονται στο ρόλο του πατέρα ή του συζύγου (στους άνδρες 4% απεικονίζονται ως πατέρες, ενώ 16,5% των γυναικών ως μητέρες).

3. Σχετικά με την 3η και 4η Υπόθεση

Το γεγονός ότι λόγω των διαφοροποιήσεων σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο παρουσιάζεται τόσο στο διεθνή χώρο αλλά και στην Ελλάδα, μια αύξηση των ρυθμών ενεργού δραστηριότητας της γυναίκας και της συμμετοχής της στην απασχόληση, ήταν αναπόφευκτο να επηρεάσει τις αυξήσεις των ανθρώπων ως προς την εργασιακή δραστηριότητα των γυναικών. Άλλωστε, σύμφωνα με τη θεωρητική μας αφορμήση ήταν αναμενόμενη αυτή η αντίληψη να εμφανι-

σθεί και στα πλαίσια των απεικονίσεων της τηλεόρασης.

Πράγματι από την ανάλυση των δεδομένων μας, γυναίκες και άνδρες παρουσιάζονται ως εργαζόμενοι, ως μετέχοντες στην αγορά εργασίας. Και εδώ όμως οι άνδρες παρουσιάζονται ως εργαζόμενοι σε μεγαλύτερο ποσοστό από ότι οι γυναίκες (Πίνακας II).

Άξιος λόγου στο σημείο αυτό όσον αφορά τα πρόσωπα σε σχέση με το φύλο τους όσο και ως προβαλλόμενα πρόσωπα στις διαφημίσεις ή τα σήριαλς, είναι οι απεικονίσεις των επαγγελματιών που σχετίζονται με τα φύλα. Ενώ από τη μία μεριά όσον αφορά τις απεικονίσεις που αναφέρονται σε δημόσιους υπαλλήλους, γυναίκες και άνδρες εμφανίζονται να μετέχουν χωρίς μεγάλες διαφορές, υπερτερούν από την άλλη μεριά απεικονίσεις (στον Πίνακα III, υπό την κατηγορία «Ιδιωτικός υπάλλη-

λος), που εμφανίζουν τη γυναίκα ως σερβιτόρα, οικιακή οικονόμο, καθαρίστρια, γραμματέα και γενικότερα σε επαγγέλματα υπηρεσιών και ανθρώπινης φροντίδας, ενώ έχουμε απεικονίσεις του άνδρα ως ελεύθερο, ανταγωνιστικό επαγγελματία.

Άξια λόγου είναι τα αποτελέσματα όσον αφορά τον τρόπο άσκησης του επαγγέλματος δηλαδή την αυθεντία στο επάγγελμα. Οι άνδρες περισσότερο από τις γυναίκες απεικονίζονται να δίνουν οδηγίες, ενώ λιγότερο να δέχονται οδηγίες.

4. Σχετικά με την 5η Υπόθεση

Η ανάλυση των δεδομένων μας φαίνεται να υποστηρίζει την υπόθεσή μας όσον αφορά την αυθεντία στον εργασιακό χώρο. Οι γυναίκες φαίνεται ότι περισσότερο από τους άνδρες απεικονίζονται να δέχονται οδηγίες και εντολές παρά να δίνουν. Σ' αυτή την κατεύθυνση αναφέρονται

ΠΙΝΑΚΑΣ II. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ «ΦΥΛΟ ΕΡΕΥΝΩΜΕΝΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ» ΚΑΙ «ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ»			
Φύλο	Εργασιακή κατάσταση		Σύνολο
	Εργάζεται	Δεν εργάζεται	
Αρσενικό	141 70.9%	58 29.1%	199 48.7%
Θηλυκό	94 44.8%	116 55.2%	210 51.3%
Σύνολο	235 57.5%	174 42.5%	409 100%
$Cramer's V = 0.271 \alpha = 0.1$			

**ΠΙΝΑΚΑΣ ΙΙΙ. ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ «ΦΥΛΟ
ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ» ΚΑΙ «ΕΙΔΟΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ»**

Φύλο	Είδος Επαγγέλματος					Σύνολο
	Δημόσιος Υπάλληλος	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Ελεύθερος Επαγ/τίας	Εκπαιδευτικός	Αγρότης	
Αρσενικό	69 63.3%	3 2.8%	36 33.02%	1 0.9		109 57.7%
Θηλυκό	42 52.5%	13 16.3%	19 23.8%	5 6.3%	1 1.3%	80 42.3%
Σύνολο	111 58.7%	16 8.4%	55 29.8%	6 3.2%	1 2.5%	189 100%

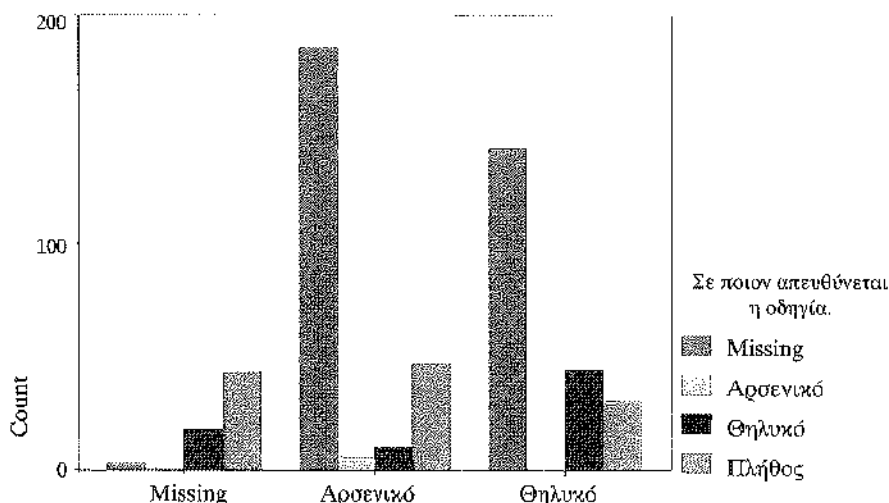
και δεδομένα που μελετήσαμε με δι-
μεταβλητή ανάλυση και αφορούν
στην απεικόνιση της συμπεριφοράς
των ερευνωμένων υποκειμένων.

Εδώ ο άνδρας απεικονίζεται πε-
ρισσότερο σε σύγκριση με τη γυναί-
κα ως ηγετικό πρόσωπο, άτομο που
δέχεται τιμές. Από την άλλη μεριά,
και μάλιστα όταν απεικονίζονται ως

κύρια πρόσωπα, είτε από τον παρον-
σιαστή είτε από τα δρώντα υποκείμε-
να, στις γυναίκες περισσότερο από
ότι σε άνδρες απευθύνεται η εντολή
(δες ιστόγραμμα).

Αξία λόγου αποτελέσματα –χωρίς
βέβαια να στοιχειοθετούν σημαντική
διαφορά μεταξύ των φύλων– είναι η
χρoιά της συμπεριφοράς των προσώ-

ΦΥΛΟ ΠΡΟΒΑΛΛΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΩΝ

πων αλλά και η παρουσίαση της γυναίκας ως σεξουαλικού αντικειμένου, που παρουσιάζονται είτε στις διαφημίσεις είτε στις εκπομπές που ερευνήθηκαν. Έτσι, από τη διμεταβλητή ανάλυση προκύπτει ότι στη συμπεριφορά των γυναικών τονίζονται περισσότερο σε σύγκριση με εκείνη των ανδρών, χαρακτηριστικά όπως αβεβαιότητα, αναποφασιστικότητα, υποτέλεια, τάση για διαμεσολάβηση, ενώ οι γυναίκες συχνότερα από ότι οι άνδρες παρουσιάζονται ως αντικείμενα σεξουαλικής εκμετάλλευσης (Cramer's $V = 0.29$, $\alpha = 0.1$).

5. Συμπεράσματα – Συζήτηση

Οποσδήποτε η ποιότητα και η ποσότητα των παρουσιάζόμενων χαρακτήρων και των δύο γενών, στις διαφημίσεις και τα επεισόδια που αναλύσαμε καθιστά σαφές ότι, παρότι η ένταση των επιδράσεων των στερεοτύπων που σχετίζονται με την οικογένεια, την εργασία και το γένος έχει εξασθενήσει, παραμένει η λειτουργία τους ως παραγόντων διαμόρφωσης της επικοινωνίας των κοινωνικών «σηματοδοτήσεων», της σκέψης και δράσης των ατόμων στα πλαίσια ενός κοινωνικού συστήματος (Bateson, 1990, Laramore, 1992).

Προφανώς παραμένουν οι διαφορές μεταξύ των γενών, όπως αυτές δομούνται μέσα από τα πλαίσια των απεικονίσεων κατά την καθημερινή τηλεοπτική επανάληψη. Βεβαίως, οι «αναδυόμενες» αυτές διαφορές δεν επηρεάζουν άμεσα τις εκπαιδευτικές

φιλοδοξίες είτε τις οικογενειακές ή επαγγελματικές επιλογές των φύλων. Επηρεάζουν όμως σε πολιτιστικό επίπεδο τις αντιλήψεις των ανθρώπων ενός κοινωνικού σχηματισμού και συμβάλλουν στην αναπαραγωγή και τη διαιώνιση των στερεοτύπων μεταξύ των γενών, η δυναμική των οποίων (gender dynamics) ενισχύει τις διακρίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών (Lent et al, 1994). Οποσδήποτε ένα ενθαρρυντικό στοιχείο, όσον αφορά την αντιμετώπιση των φύλων σε κοινωνικό επίπεδο, είναι ότι οι γυναικείοι χαρακτήρες στις απεικονίσεις της τηλεόρασης έχουν αυξηθεί ως προς τη συχνότητα σε σχέση με το παρελθόν. Όμως, τα χαρακτηριστικά που προσγράφονται στους γυναικείους χαρακτήρες και ο τρόπος που παρουσιάζονται αυτοί παραμένουν στην ίδια στερεοτυπική προέλευσή τους. Οι γυναίκες περισσότερο από ότι οι άνδρες παρουσιάζονται στα πλαίσια της οικογένειας, εμφανίζονται λιγότερο σε σχέση με τους άνδρες σε ρόλους εργαζομένων, αλλά και όταν παρουσιάζονται σε τέτοιους ρόλους συχνά απεικονίζονται σε στερεοτυπικά «καθορισμένες» γυναικείες δουλειές με λιγότερο γόητρο και αυθεντία από ότι οι άρρενες εργαζόμενοι. Οι ανδρικοί χαρακτήρες παρουσιάζονται ως «απευθύνοντες» διαταγές και οδηγίες, ενώ οι γυναικείοι χαρακτήρες ως αποδεχόμενοι διαταγές.

Οποσδήποτε η δόμηση και η σκοποθεσία της έρευνας αυτής προκαλεί περιορισμούς που δεν μας επιτρέ-

πουν να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα και να εντοπίσουμε αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των πολιτιστικής προέλευσης απεικονίσεων της τηλεόρασης και των πραγματικών επιλογών και δράσεων των γενών. Διαλογιζόμενοι όμως σχετικά με τις ανισότητες μεταξύ των φύλων, μπορούμε θεμελιωδώς να υποψιαστούμε την απουδαιότητα των απεικονίσεων αυτών στη διαιώνιση του status quo. Όσο περισσότερο χρονικά ενδημούν σε μια κοινωνία και ισχύουν οι –κυρίως– συμβολικού χαρακτήρα διαφορές μεταξύ των γενών, είναι δύσκολο για τα άτομα να εκτιμήσουν αντικειμενικά τις επιθυμητές μορφές ζωής και τις επαγγελματικές τους επιλογές. Βεβαίως, δεν θα υποστηρίξαμε ότι οι επιθυμητές μορφές ζωής και ιδιαίτερα οι επαγγελματικές επιλογές είναι αποτέλεσμα μεμονωμένο είτε ατομικών δράσεων και «επιδόσεων» είτε διαδικασιών στην αγορά εργασίας. Η ερμηνεία των καταστάσεων αυτών της ανθρώπινης ζωής θα πρέπει ν' αναζητηθεί στις περίπλοκες συσχετίσεις μεταξύ κοινωνικών δομών, κοινωνικών προδιαγραφών

ως και υποκειμενικών θεωριών και ερμηνειών που συνδέονται με το γένος ως κοινωνικό μόρφωμα.

Όμως, οι απεικονίσεις στην τηλεόραση, όπως προέκυψε από τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής ως έκφραση ισχυόντων πολιτιστικών προτύπων συμβάλλουν στη διαιώνιση των επαγγελματικών «αποκλεισμών» και της ανισότητας μεταξύ των γενών. Ο προβαλλόμενος συμβολισμός στην τηλεόραση πολύ λίγο κατευθύνει προς την ισότητα μεταξύ των φύλων στην οικογένεια και στο χώρο της εργασίας.

Είναι προφανές ότι ο ΣΕΠ δεν μπορεί να λύσει άμεσα το πρόβλημα των στερεοτύπων και των διακρίσεων και ανισοτήτων μεταξύ των γενών, που προέρχονται από αυτά, και συνδέονται με οικογενειακές διαδικασίες, με τη σταδιοδρομία και την επιλογή επαγγέλματος. Μπορεί όμως μέσα από τη συμβουλευτική παρέμβαση να συμβάλλει στη διέγερση της αυτογνωσίας, την κριτική ανάλυση της πληροφορίας, αλλά και στην αναγνώριση και απομυθοποιητική εκτίμηση της δυναμικής των γενών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Andersen, R., *Consumer Culture and TV programming*, Boulder, Co: West view Press, 1995.
- Barrie, T., Zella, L., «Sexuality and Gender in Children's daily World». *Social Problems*, 33, p. 179-189.
- Bateson, G., *Oekologie des Geistes*, Frankfurt, M., 1990.
- Coltrane, S., *Family man: Fatherhood, House, Work and Gender Equity*. N. York: Oxford Univ. Press, 1996.

- ΕΚΚΕ: Έρευνα για τη Σύνθεση και την Κατανομή του Εισοδήματος στην Ελλάδα, Αθήνα 1990.
- England, P., Browne, I., «Trends in women's economic status». *Sociological Perspectives*, 35, p. 17-51, 1992.
- Entman, R., Framing: «Towards Clarification of a Fractured Paradigm». *Journal of Communication* 43, p. 51-58, 1993.
- Gamson, W., Croteau, D., Hoynes, W., «Media Images and the Social Construction of Reality». *American Review of Sociology*, 18, p. 373-393, 1992.
- Godwin, M., *Tactical Uses of Stories: Participation Frameworks Within Boys' and Girls' Disputes*, in: Tannen, D., *Gender and Conversational Interaction*, Chicago, 1993.
- Goffman, E., *Frame analysis*, Cambridge, M.A. Harvard Univer. Press, 1974.
- Goffman, E., *Gender Advertisements*, New York, Harper Colophon, 1979.
- Gottschall, K., «Doing -gender while doing work?». Text zum SOFI-Forschungskolloquium am 10.11.1995, Stuttgart.
- Jacobs, J., *Revolving Doors*, Palo Alto, CA. Stanford Univ. Press, 1989.
- Κρίβας, Σ., «Από την Ικανότητα για Προσδοκία στην Πίστη στην Προσδοκία της Πραγμάτωσης: Η Σημασία της Προσδοκίας για Αντεπάρκεια στην Επαγγελματική Εκλογή». *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής - Προσανατολισμού*, τ. 40-41, σ. 36, 1997.
- Laramore, D. *Career Book*, Illinois, 1992.
- Lent, R., Brown, S., «Toward a Unifying Social Cognitive Theory of Career and Academic Interest, Choice and Performance», *Journal of Vocational Behavior*, 45, p. 72-122, 1994.
- Lovdal, T., «Sex Role Messages in Television Commercials: An Update» *Sex roles*, 21, p. 715-724, 1989.
- Loscocco, K., Spitze, C., «The Organizational Context of Women's and Men's Pay Satisfaction», *Social Science Quarterly*, 72, p. 3-19, 1991.
- Μουσούρου, Α., *Γυναίκα και Απασχόληση*. Αθήνα 1993.
- West, C., Zimmermann, D., «Doing Gender» In: Lorber, J., Farall, S., *The social construction of gender*, London, 1991.
- Wetterer, A., *Die Konstruktion und Alltagshandeln*, Frankfurt, 1995.
- Williamson, J., *Decoding advertisements*, London, 1990.

Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου και Κύρα Βενιοπούλου***

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ: ΕΝΑ ΠΙΛΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LEONARDO DA VINCI

Η προώθηση της ισότητας των ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων και ο επαγγελματικός προσανατολισμός είναι μεταξύ των βασικών στόχων του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Leonardo da Vinci. Το ΙΕΚΕΠ, στο πλαίσιο αυτού του προγράμματος, εκπόνησε ένα παιδαγωγικό εργαλείο επαγγελματικού προσανατολισμού που ονομάζεται ARTEMIS, σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή και αποσκοπεί στην ενθάρρυνση των νέων γυναικών να επιλέξουν σταδιοδρομίες παραδοσιακά ανδρικές. Για την εκπόνησή του συνεργάστηκαν Έλληνες και ξένοι εταίροι.

Kassandra Zanni-Teliopoulou and Kyra Veniopoulou***

WOMEN AND VOCATIONAL GUIDANCE: A PILOT PROGRAMME LEONARDO DA VINCI

The promotion of equal opportunities between sexes as well as vocational counselling are among the major objectives of the European programme Leonardo da Vinci. Within the context of this programme, IEKEP developed a vocational guidance tool, called ARTEMIS, in printed and electronic form, which aims at encouraging young women to choose traditionally «male» careers. Greek and foreign experts cooperated for the production of this tool.

1. Εισαγωγή

Θα σας παρουσιάσουμε ένα Οδηγό (Εργαλείο) Επαγγελματικού Προσανατολισμού που ανέπτυξε το ΙΕΚΕΠ, στο πλαίσιο του προγράμματος LEONARDO DA VINCI για να προάγει τις ίσες ευκαιρίες μεταξύ

των δύο φύλων, στην επαγγελματική απόφαση. Πριν προχωρήσουμε όμως στην παρουσίαση του Οδηγού θα δώσουμε λίγα στοιχεία για το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα LEONARDO DA VINCI.

Η εκπαίδευση, η έρευνα και η επαγγελματική κατάρτιση συνιστούν,

*Η Κ.Ζ.-Τ. είναι ψυχολόγος, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Επικοινωνία: ΙΕΚΕΠ, Αβέρωφ 34Α, 14 232 Αθήνα, τηλ. 2186970.

** Η Κ.Β. είναι κοινωνιολόγος Μ.Α. Τομέας Ανθρώπινου Δυναμικού της ΜΟΔ α.ε. Επικοινωνία: Αχιλλέως 44, Αθήνα 17562, τηλ. 9810526.

για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.) την άυλη επένδυση που είναι αναγκαία να γίνει, ώστε η Ευρώπη να γίνει ανταγωνιστική και να καταπολεμηθεί ή έστω να περιοριστεί η ανεργία.

Το πρόγραμμα Leonardo da Vinci υλοποιεί την πολιτική της Ε.Ε. στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης, ενώ ο Συγκράτης την πολιτική της Ε.Ε. στον τομέα της εκπαίδευσης.

2. Πρόγραμμα Leonardo da Vinci

Σκοπός του είναι πρώτον, η βελτίωση των συστημάτων κατάρτισης στις χώρες της Ε.Ε. και δεύτερον, η διευκόλυνση της πρόσβασης των νέων ανθρώπων στην κατάρτιση και ιδιαίτερα εκείνων που για διάφορους λόγους, έχουν λιγότερες ευκαιρίες κατάρτισης. Για το σκοπό αυτό ενθαρρύνει την καινοτομία και τον πειραματισμό στα μέσα, στις μεθόδους και στο περιεχόμενο της κατάρτισης καθώς και τη συνεργασία μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. Το πρόγραμμα έχει διατυπώσει αναλυτικά στόχους και προτεραιότητες που όμως δε θεωρώ ότι είναι σκόπιμο να αναφέρω σ' αυτή την ημερίδα.

Η προώθηση των ίσων ευκαιριών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών είναι ανάμεσα στους βασικούς στόχους του προγράμματος LEONARDO DA VINCI. Επίσης ο επαγγελματικός προσανατολισμός θεωρείται βασικός μοχλός για την προώθηση των ίσων ευκαιριών αλλά και γενικότερα της πρόσβασης στην επαγγελματική κατάρτιση. Το σχέδιο, στο πλαίσιο

του οποίου αναπτύχθηκε ο Οδηγός «ARTEMIS» που θα παρουσιάσουμε, συνδυάζει τα δύο αυτά στοιχεία: επαγγελματικό προσανατολισμό και ισότητα ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων.

3. Σχέδιο ARTEMIS

Ας έλθουμε τώρα στο συγκεκριμένο σχέδιο που θα παρουσιάσουμε εδώ. Ο τίτλος του είναι «ARTEMIS: Επαγγελματικά Πορτρέτα Επιτυχημένων Γυναικών» σε επαγγέλματα παραδοσιακά ανδρικά. Σκοπός ήταν να αναπτυχθεί ένα εργαλείο Επαγγελματικού Προσανατολισμού που να προάγει την ισότητα ευκαιριών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών στον επαγγελματικό προσανατολισμό.

Η «ARTEMIS» είναι ένα παιδαγωγικό εργαλείο. Φιλοδοξεί να είναι ο πρώτος Ευρωπαϊκός Οδηγός Επαγγελματικού Προσανατολισμού που ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες ανάγκες των νέων γυναικών. Με πλαίσιο αναφοράς όχι μόνο την Ελληνική αλλά και την Ευρωπαϊκή αγορά εκπαίδευσης και εργασίας, η «ARTEMIS» εκπονήθηκε με σκοπό να ενθαρρύνει τις νέες γυναίκες να εξερευνήσουν νέους επαγγελματικούς τομείς και να εξετάσουν τη δυνατότητα να σταδιοδρομήσουν σε επαγγέλματα που δεν είναι παραδοσιακά γυναικεία.

Ο Οδηγός περιλαμβάνει τις μαρτυρίες 24 γυναικών που σταδιοδρομούν με επιτυχία σε επαγγέλματα παραδοσιακά ανδρικά.

4. Επαγγέλματα

Τα επαγγέλματα που περιλαμβάνονται είναι τα εξής:

1. Αγρότισσα
2. Αναλύτρια Η/Υ
3. Αργυροχόος
4. Αρτοποιός
5. Υπεύθυνη Διασφάλισης Ποιότητας – Μετρολογία
6. Υπεύθυνη Διασφάλισης Ποιότητας – Ναυτιλία
7. Διευθύντρια Παραγωγής
8. Επιπλοποιός
9. Εργοδηγός Δομικών Έργων
10. Ηλεκτρολόγος Εγκαταστάτρια
11. Κορμιζοποιός
12. Μαιευτήρας Γυναικολόγος
13. Στέλεχος Μάρκετινγκ
14. Μηχανικός Αυτοκινήτων
15. Στέλεχος Ναυτιλιακής Εταιρείας- Broker
16. Ορκωτή Εκτιμήτρια
17. Ορκωτή Ελέγκτρια
18. Σεφ/Αρχιμαγειρίσσα
19. Σύμβουλος Επενδύσεων
20. Τεχνικός Μηχανών Γραφείου
21. Τυπογράφος
22. Υαλουργός / Δημιουργός Κοσμημάτων από Γυαλί
23. Υδραυλικός
24. Φωτογράφος

5. Κριτήρια

Για την επιλογή τους διατυπώσαμε διάφορα κριτήρια, όπως, να είναι επαγγέλματα στα οποία οι γυναίκες υποαντιπροσωπεύονται, να είναι οι γυναίκες απλές/καθημερινές γυναί-

κες, να ασκούν επαγγέλματα για τα οποία παρέχεται αρχική κατάρτιση, να μην είναι φθίνοντα επαγγέλματα, να είναι επαγγέλματα όλων των επιπέδων και ομάδων. Τα κριτήρια αυτά ακολουθήθηκαν στο μέτρο του δυνατού.

6. Εταίροι

Οι Έλληνες και ξένοι εταίροι με τους οποίους συνεργάστηκε το ΙΕΚΕΠ για την υλοποίηση του Οδηγού ήταν:

- Ο Τομέας Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.
- Η Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών και Εμπόρων Ελλάδος (Γ.ΣΕ.Β.Ε.Ε.).
- Το Norwich City College of Further and Higher Education, στη Μεγάλη Βρετανία.
- Ο Οργανισμός Κατάρτισης Konzept, στη Γερμανία.

7. Δομή Οδηγού

Ο Οδηγός περιλαμβάνει τις μαρτυρίες 24 γυναικών που σταδιοδρομούν με επιτυχία σε επαγγέλματα παραδοσιακά ανδρικά. Στον Οδηγό περιλαμβάνονται επίσης πληροφορίες για τον τρόπο που ασκούνται αυτά τα επαγγέλματα καθώς και τις δυνατότητες εκπαίδευσης/κατάρτισης, στην Ελλάδα, τη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία. Τέλος, αναπτύσσονται ορισμένα κρίσιμα θέματα που έχουν σχέση με τον επαγγελματικό προσα-

νατολισμό και την επαγγελματική ένταξη των νέων ανθρώπων.

8. Δομή Ατομικού Πορτρέτου

Κάθε ατομικό πορτρέτο περιλαμβάνει την προσωπική μαρτυρία της γυναίκας που σταδιοδρόμησε με επιτυχία σ' αυτό το επάγγελμα καθώς και αντικειμενική πληροφόρηση σχετικά με το επάγγελμα.

Ο Οδηγός θα παραχθεί σε έντυπη και ηλεκτρονική μορφή και θα διατεθεί σε φορείς και λειτουργούς του Ε.Π.

9. Γενικά Σχόλια

Οι 24 γυναίκες-επαγγελματίες που παρουσιάζονται στον οδηγό αυτό δεν αποτελούν βέβαια στατιστικά

αντιπροσωπευτικό δείγμα¹ των απασχολούμενων γυναικών στον τόπο μας. Επιλέχθηκαν ακριβώς διότι είναι επιτυχημένες σε επαγγέλματα όπου συνήθως οι γυναίκες είτε απουσιάζουν πλήρως είτε συμμετέχουν με περιορισμένο αριθμό. Στο σύνολό τους όμως καλύπτουν σχεδόν όλο το ηλικιακό φάσμα των εργαζομένων γυναικών και παρουσιάζουν ένα μεγάλο πλούτο δημογραφικών και ατομικών χαρακτηριστικών, η διερεύνηση των οποίων μπορεί να προσφέρει πολύτιμη βοήθεια και παραδείγματα σε όλες εκείνες που αναζητούν την επαγγελματική τους ταυτότητα.

Από την προσεκτική ανάγνωση των πορτρέτων των 24 αυτών γυναικών, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει μια «συνταγή» επιτυχίας. Μ' άλλα λόγια, ο δρόμος προς την επαγγελματική επιτυχία μπορεί να είναι αποτέ-

Δομή Ατομικού Πορτραίτου

- Σύντομη Εισαγωγή
- Πορτραίτο:
 - Η πορεία της
 - Τι κάνει σήμερα
 - Τι πιστεύει για το επάγγελμά της
- Πληροφορίες για το επάγγελμα
- Σύντομη Περιγραφή του Επαγγέλματος
- Εκπαίδευση και Απασχόληση
 - Στην Ελλάδα
 - Στη Μεγάλη Βρετανία
 - Στη Γερμανία

1. Δηλαδή, οι 24 γυναίκες δεν έχουν επιλεγεί με στατιστική μέθοδο δειγματοληψίας και δεν αντιπροσωπεύουν τις κατανομές των διάφορων χαρακτηριστικών των εργαζομένων γυναικών στη χώρα μας, όπως ηλικία, επίπεδο εκπαίδευσης, θέση στο επάγγελμα κ.λπ.

λεσμα συνειδητής επιλογής που το άτομο ακολουθεί χωρίς παρεκκλίσεις, σπουδάζοντας για το αντικείμενο που το ενδιαφέρει και μετά εξασκώντας μόνο το συγκεκριμένο επάγγελμα —όπως π.χ. η περίπτωση της Αλίντας με τη φωτογραφία— ή αποτέλεσμα συγκυριών και συσσωρευσης εμπειριών και αλλαγών —όπως π.χ. η περίπτωση της Χρύσας με το εστιατόριο.

Αν υπάρχει ένα σημείο στο οποίο συμφωνούν και οι 24 γυναίκες, είναι η ικανοποίηση από το επάγγελμά τους και την πορεία τους και η *αγάπη τους για τη δουλειά τους*. Περιγράφοντας τη σχέση τους μ' αυτή μιλούν για *μεράκι*, για *αγάπη*, για *χάδι*, για *περηφάνεια*, για τη *βαθιά αλυσή* των προσωπικών αναγκών τους που επιτυγχάνουν μέσα από αυτήν. Δεν μπορεί ίσως να τονιστεί αρκετά το πόσο είναι σημαντικό να μας αρέσει αυτό που κάνουμε. Πολλές φορές η επαγγελματική επιλογή στηρίζεται σε στοιχεία όπως το επάγγελμα των γονέων, οι οικογενειακές αντιλήψεις για την επαγγελματική αποκατάσταση ή αποσπασματικές και συχνά μη πραγματικές πληροφορίες για ένα επάγγελμα. Τέτοιες επιλογές συχνά καταλήγουν σε αδιέξοδο διότι δε λαμβάνουν υπόψη τις πραγματικές κλίσεις και επιθυμίες του κάθε ατόμου. Τα πορτρέτα των 24 γυναικών αποδεικνύουν με κάθε τρόπο ότι ο συγκερασμός των κλίσεων και των επιθυμιών είναι η «συνταγή» για την απαρχή μιας επιτυχημένης επαγγελματικής πορείας.

Μέσα από τη δουλειά τους καλύ-

πτουν ανάγκες για καλλιτεχνική έκφραση, για κίνηση και ζωντάνια, για ανθρώπινη επαφή, για *δημιουργικότητα κάθε μορφής*, για οργάνωση, για αυτονομία και ελευθερία, για επιρροή και αποφασιστικότητα, για χρησιμοποίηση τόσο του μυαλού όσο και των χεριών τους. Πρέπει να διευκρινίσουμε εδώ ότι η δημιουργικότητα, που για πολλές γυναίκες αποτελεί σημαντικό συστατικό της ικανοποίησης που παίρνουν από τη δουλειά τους, δεν νοείται μόνο στον καλλιτεχνικό χώρο, όπως είναι η φωτογραφία ή η κατασκευή κοσμημάτων και γλυπτών. Δημιουργικότητα, με την έννοια του συνδυασμού γνώσεων, φαντασίας και πρωτοβουλίας, απαιτείται και για τη σύλληψη νόστιμων συνταγών στο εστιατόριο της Χρυσάνθης, και για τη σωστή λύση των προβλημάτων μιας ηλεκτρολογικής εγκατάστασης στη δουλειά της Αναστασίας, αλλά και για την εύρεση των κατάλληλων για κάθε πελάτη συνδυασμών επενδυτικών σχεδίων ή λογισμικών εφαρμογών από τη Σοφία και τη Μαίρη αντίστοιχα. Επιπλέον, η δημιουργικότητα, μαζί με την προσαρμοστικότητα στις αλλαγές, την αντοχή στην πίεση και τη δυνατότητα λήψης έγκαιρων και σταθμισμένων αποφάσεων είναι από τα βασικά στοιχεία της *επιχειρηματικότητας*, που αποτελεί πεδίο δράσης των περισσότερων από τις 24 γυναίκες, είτε ως αυτοαπασχολούμενες ελεύθεροι επαγγελματίες είτε ως επιχειρηματίες.

Το άλλο ατομικό χαρακτηριστικό που τονίζουν οι περισσότερες από τις 24 γυναίκες είναι η *διάθεση για σκλη-*

ρή δουλειά σε συνδυασμό με επιμονή, συνέπεια και πειθαρχία. Η σκληρή δουλειά απαιτείται –όπως εξηγούν οι ίδιες– στην αρχή μιας πορείας, για την απόκτηση των γνώσεων και των εμπειριών, ώστε να αποδείξουν στο περιβάλλον τους, το οικογενειακό ή το ευρύτερο κοινωνικό-επαγγελματικό, ότι πράγματι είναι ικανές να ασκήσουν το συγκεκριμένο επάγγελμα. Απαιτείται όμως και στη συνέχεια, για να «ανηγούν τη δουλειά», για να διευρύνουν τις γνώσεις τους, για να αναλαμβάνουν νέα έργα, ευθύνες και πρωτοβουλίες. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η σκληρή δουλειά σημαίνει πολύωρη απασχόληση, σημαντικές παραχωρήσεις στον προσωπικό και οικογενειακό χρόνο και γενικότερη οργάνωση της ζωής γύρω από τον επαγγελματικό στόχο. Όπως υπογραμμίζουν κάποιες, η ύπαρξη εσωτερικής πειθαρχίας βοηθά τόσο τη δυνατότητα και τη διάθεση για σκληρή δουλειά, όσο και το συντονισμό των διάφορων δραστηριοτήτων με σκοπό την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων. Ακριβώς δηλαδή η πειθαρχία περιορίζει την επίδραση των τυχαίων γεγονότων που θα προωθήσουν ή θα εμποδίσουν την πορεία της εξέλιξης. Η επιμονή να προχωρήσουν, να μάθουν, να καταξιωθούν ή να διατηρήσουν αυτά που έχουν επιτύχει, είναι, τέλος, ο άλλος παράγοντας που χρωματίζει την όρεξή τους για δουλειά, επιτρέποντάς τους να αντλούν κάθε

φορά τα σημαντικά και χρήσιμα στοιχεία από την εμπειρία τους.

Ένας ακόμη κοινός παράγοντας επιτυχίας, που επισημαίνουν σχεδόν όλες οι γυναίκες, είναι οι επαρκείς γνώσεις γύρω από το αντικείμενό τους. Με τη λέξη «γνώσεις» υποδηλώνονται τόσο οι βασικές, πανεπιστημιακές ή επαγγελματικές ή/και μεταπτυχιακές σπουδές, αλλά και η συνεχής ενημέρωση, η μελέτη, η συστηματική άντληση γνώσεων μέσα από την εμπειρία. Για όσες μάλιστα ασχολούνται με τομείς που υφίστανται μεγάλες τεχνολογικές αλλαγές, η ανάγκη για συνεχή βελτίωση και επικαιροποίηση των γνώσεών τους γίνεται πλέον υποχρέωση, χωρίς την εκπλήρωση της οποίας δεν είναι δυνατή η συνέχιση της εξέλιξής τους. Ανεξάρτητα από το αν οι γνώσεις τους για τη δουλειά τους αποκτήθηκαν μέσα από τυπική εκπαίδευση ή εμπειρικά, στην αρχή ή κατά τη διάρκεια της πορείας τους, οι επαγγελματίες συμφωνούν ότι χωρίς αυτές δεν θα μπορούσαν να έχουν επιτύχει, όσο κι αν στηρίζονταν στις ατομικές τους ικανότητες. Ειδικά εκείνες που απόκτησαν τις γνώσεις αυτές μέσα από πρακτική μαθητεία και χωρίς ποτέ να παρακολουθήσουν ένα σχετικό κύκλο σπουδών, διευκρινίζουν ότι η πορεία τους θα ήταν πιθανότατα ταχύτερη και ίσως ευκολότερη, αν είχαν την ευκαιρία να σπουδάσουν πάνω στο αντικείμενό τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αυδή-Καλκάνη, Ι. *Η Επαγγελματικά Εργαζόμενη Ελληνίδα*, Αθήνα, Παπαζήση, 1978.
- Βαΐου, Ντ., Γεωργίου, Ζ., Στρατηγάκη, Μ., *Οι Γυναίκες του Νότου και η Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση: Προβλήματα και Προοπτικές*, Διοτίμα Κέντρο Μελετών για Γυναίκες Θέματα, Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Μονάδα Ισότητας Ευκαιριών, Βρυξέλλες, Οκτώβριος, 1991.
- Γαλατά, Β. *Το Επίπεδο Κατάρτισης, η Απασχόληση και η Επαγγελματική Εξέλιξη των Γυναικών*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Φεβρουάριος 1996.
- Γραμματεία Γυναικών ΓΣΕΕ, *Διεκδικήσεις για το Σύγχρονο Ρόλο των Εργαζομένων Γυναικών στην Παραγωγή, στην Οικογένεια, στη Ζωή, στην Κοινωνία*, Β' Πανελλαδική Διάσκεψη της ΓΣΕΕ για τις Γυναίκες 30 Νοεμβρίου και 1 Δεκεμβρίου 1995.
- Γενική Γραμματεία Ισότητας και Ευαγγελιδάκης, (επιμ.). *Ισότητα Ευκαιριών στην Απασχόληση: Πρόσκληση Βίβλος: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο 1994.
- Εθνικός Οργανισμός Πρόνοιας, Γενική Διεύθυνση Ερευνών και Προγραμματισμού: *Στατιστικά Στοιχεία ως προς την Επαγγελματική Κατάσταση και το Μορφωτικό Επίπεδο των Γυναικών*, Τράπεζα Πληροφοριών ΕΟΠ για κοινωνικά και προνοιακά θέματα (έρευνα ΕΟΠ-ΕΜΠ 1991-1992).
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Η Απασχόληση στην Ευρώπη*, 1994.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Η Απασχόληση στην Ευρώπη*, 1995.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Λευκό Βιβλίο για την Εκπαίδευση και την Κατάρτιση*, Βρυξέλλες, 1995.
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. *Ενσωμάτωση της Ισότητας των Ευκαιριών μεταξύ των Γυναικών και των Ανδρών στο Σύνολο των Κοινοτικών Πολιτικών και Στόχων*. Βρυξέλλες, 21.02.1996.
- Ευρωπαϊκές Κοινοότητες, *Ευρωπαϊκός Οδηγός για Συμβούλους Επαγγελματικού Προσανατολισμού*, Υπηρεσία Επισήμων Εκδόσεων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Λουξεμβούργο, 1995.
- Ζαννή-Τελιοπούλου, Κ., Σταθακοπούλου, Π. *Καθορισμός της Ανάγκης Επαγγελματικού Προσανατολισμού για τις Διάφορες Ομάδες Στόχους των Νέων Ηλικίας έως 28 Ετών στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Οι Ανάγκες των Νέων για τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό στην Ελλάδα*, CEDEFOP-Ευρωπαϊκό Κέντρο για την Ανάπτυξη της Επαγγελματικής Κατάρτισης Βερολίνο, 1994.
- Καβουνίδου, Τ. *Οι Νέες Γυναίκες και η Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση*. Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Μεσογείου, Οκτώβριος 1990.
- Λαγιάδου-Δίδικα, Δ. *Λευκή Βίβλος και Επιπτώσεις στη Γυναίκα Απασχό-*

- ληση, *Επιθεώρηση Παραγωγικότητας*, έτος 5ο, 1994, τχ. 1, σελ. 23-24.
- Μαρματάκη Μ. & Πετρινιώτη Ξ. *Γυναίκες, Εργασία, Νέες Τεχνολογίες*. Σύνδεσμος για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, 1989.
- Μουσουρού Α. *Γυναίκα και Απασχόληση*. Gutenberg, Αθήνα 1993.
- Ομάδα Εργασίας, *Οδηγός Επαγγελματιών 1995-1996*, Εκπαίδευση, Οδηγός Επαγγελματιών 1995-1996, 4η έκδοση, ICAP-Τμήμα Εκδόσεων, σελ. 41-182, Αθήνα 1995.
- Seeland, S. *Ισότητα Ευκαιριών στην Επαγγελματική Κατάρτιση, Συνοπτική Έκθεση με τα Μέτρα Επαγγελματικής Κατάρτισης για τις Γυναίκες στην ΕΕ*. Cedefop, Βερολίνο 1980.
- Στρατηγάκη, Μ. *Τεχνολογική Αλλαγή και Οργάνωση της Εργασίας*. Νέες «Γυναικείες» Θέσεις Εργασίας, *Αγώνας της Γυναίκας*, τεύχ. 47/48, 1991.
- Τριχοπούλου, Α. *Γυναίκες Επιχειρηματίες: Ιδιαίτερα Προβλήματα και Χαρακτηριστικά, Παράγοντες Επιτυχίας*. Παρουσίαση αποτελεσμάτων έρευνας.

* * *

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Διαφάνειες από την Παρουσίαση του Οδηγού
«ARTEMIS»

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ LEONARDO DA VINCI

Σκοποί:

- η βελτίωση των συστημάτων κατάρτισης των χωρών της Ε.Ε.
- Η διευκόλυνση της πρόσβασης στην κατάρτιση

Δύο βασικά στοιχεία:

- η καινοτομία και ο πειραματισμός
- η συνεργασία μεταξύ των χωρών της Ε.Ε.

Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα LEONARDO DA VINCI

Οδηγός ARTEMIS

Επαγγελματικά Πορτοφόλια

Επιτυχημένων Γυναικών (σε επαγγέλματα παραδοσιακά ανδρικά)

Σκοπός: Η δημιουργία ενός Εργαλείου Ε.Π. που να προάγει
τις ίσες ευκαιρίες στην κατάρτιση και απασχόληση.

Επαγγελματικά Πορτραίτα Επιτυχημένων Γυναικών

1. Αγρότισσα
2. Αναλύτρια Η/Υ
3. Αργυροχόος
4. Αρτοποιός
5. Υπεύθυνη Διασφάλισης Ποιότητας
6. Υπεύθυνη Διασφάλισης Ποιότητας
Μετρολογία
- Ναυτιλία
7. Διευθύντρια Παραγωγής
8. Επιπλοποιός
9. Εργοδηγός Δομικών Έργων
10. Ηλεκτρολόγος Εγκαταστάτρια
11. Κορνιζοποιός
12. Μαιευτήρας Γυναικολόγος
13. Στέλεχος Μάρκετινγκ
14. Μηχανικός Αυτοκινήτων
15. Στέλεχος Ναυτιλιακής Εταιρείας-Broker
16. Ορχωτή Εκτιμήτρια
17. Ορχωτή Ελέγκτρια
18. Σεφ/Αρχιμαγείρισσα
19. Σύμβουλος Επενδύσεων
20. Τεχνικός Μηχανών Γραφείου
21. Τυπογράφος
22. Υαλουργός / Δημιουργός Κοσμημάτων από Γυαλί
23. Υδραυλικός
24. Φωτογράφος

Κριτήρια Επιλογής Επαγγελμάτων

- Μικρή συμμετοχή γυναικών
- Όλων των επιπέδων
- Απλές/καθημερινές γυναίκες
- Όχι φθίνοντα επαγγέλματα
- Όχι επαγγέλματα του δημοσίου
- Επαγγέλματα στα οποία να παρέχεται κατάρτιση

**Επιτυχία = αποκατάσταση, οικονομική άνεση,
επαγγελματική ικανοποίηση**

ΕΤΑΙΡΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Συντονισμός έργου:

- ΙΕΚΕΠ

Εθνικοί εταίροι:

- Τμήμα Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών
- Γενική Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών Εμπόρων Ελλάδας

Διακρατικοί Εταίροι

- Konzept (Γερμανία)
- Norwich City College

Περιεχόμενα Οδηγού ARTEMIS

- Εισαγωγικό Σημείωμα

ΜΕΡΟΣ 1ο: Επαγγελματικά Πορτραίτα

- Ατομικά Πορτραίτα
- Συλλογικό Πορτραίτο

ΜΕΡΟΣ 2ο: Πλαίσιο - Προβληματική

- Ε.Π.: Έχει ιδιαίτερη σημασία για τις Γυναίκες;
- Η Γυναίκα στην εκπαίδευση και στην Απασχόληση στην Ελλάδα
στη Μεγάλη Βρετανία
στη Γερμανία
- Πρακτικές Συμβουλές:
για τον ΕΠ
για την αξιοποίηση του ΟΔΗΓΟΥ

ΜΕΡΟΣ 3ο: Χρήσιμες Πληροφορίες

- Η Εκπαίδευση στην Ελλάδα, στη Μεγάλη Βρετανία, στη Γερμανία
- Πηγές Πληροφοριών στις διάφορες χώρες
- Βιβλιογραφία

Δομή Ατομικού Πορτραίτου

- Σύντομη Εισαγωγή

• Πορτραίτο:

Η πορεία της
Τι κάνει σήμερα
Τι πιστεύει για το επάγγελμά της

* Πληροφορίες για το επάγγελμα

Σύντομη Περιγραφή του Επαγγέλματος
Εκπαίδευση και Απασχόληση
Στην Ελλάδα
Στη Μεγάλη Βρετανία
Στη Γερμανία

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑ

Κύρια Βενιοπούλου*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΝ Α' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Η εισήγηση του κ. Γ. Σταμέλου φώτισε μια εξαιρετικά ενδιαφέρονσα πτυχή του εκπαιδευτικού μας συστήματος, αυτήν της περιφερειακής διάστασης σε ό,τι αφορά τα ποσοστά επιτυχίας στις πανελλαδικές εξετάσεις ανά δέσμη αλλά και σε ό,τι αφορά τα ποσοστά διαρροής των μαθητών από την υποχρεωτική και τη λυκειακή εκπαίδευση. Είναι προφανές ότι τα θέματα αυτά, δηλ. ποσοστά επιτυχίας & ποσοστά διαρροής, υποδεικνύουν όχι απλά τις διαπεριφερειακές αλλά και τις ενδοπεριφερειακές εκπαιδευτικές ανισότητες και ότι θα πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο πολλαπλών ερευνητικών προσεγγίσεων που να τα συνδέουν με τις οικονομικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής.

Πιο συγκεκριμένα, είναι νομίζω αναγκαίο αυτά τα στοιχεία να συνδεθούν με την κατανομή της απασχόλησης κατά μονοψήφιο και διψήφιο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (όπου αυτό είναι εφικτό) σε κάθε περιφέρεια, έτσι ώστε να διαφανεί αν η επιλογή δέσμης συνδυάζεται με τις οικονομικές δραστηριότητες που κυριαρχούν στην περιοχή. Με τον τρόπο αυτό γίνεται μια πρώτη προσέγγιση του κατά πόσο οι μαθητές και οι μαθήτριες επιλέγουν τις δέσμες με βάση τα προσωπικά ενδιαφέροντα, τις δυνατότητές τους και τις ευκαιρίες επαγγελματικής απασχόλησης της περιοχής ή αν επηρεάζονται περισσότερο από άλλους παράγοντες όπως το οικογενειακό περιβάλλον και η οικογενειακή στρατηγική ή τα Μ.Μ.Ε.

Ένα δεύτερο στοιχείο το οποίο λείπει από την ανάλυση –και το οποίο είναι νομίζω αναγκαίο στα πλαίσια μιας Ημερίδας για την ισότητα ευκαιριών– είναι η κατανομή των ποσοστών επιτυχίας και διαρροής κατά φύλο. Είναι γνωστό ότι τα κορίτσια έχουν αυξανόμενη συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση και ότι δειλιά αλλά σταθερά στρέφονται και σε πιο «ανδροκρατούμενους» και τεχνολογικά προηγμένους κλάδους, εκτός από τους παραδοσιακά «γυναικείους». Θα είχε επομένως τεράστιο ενδιαφέρον να γνωρίζαμε αν τα κορίτσια συμμετέχουν εξ ίσου με τα αγόρια στη διαμόρφωση των ποσοστών που παρουσίασε ο κ. Σταμέλος, σε εθνικό, περιφερειακό και ενδοπεριφερειακό επίπεδο. Τέτοια στοιχεία μπορούν να διαφωτίσουν πλευρές του ακανθώδους θέματος της γυναικείας ανεργίας, ειδικά μεταξύ των νέων κάτω των 25 ετών, και να διευκολύνουν την εκπόνηση πιο αποτελεσματικών πολιτικών τόσο στον τομέα της εκπαίδευσης όσο και στον τομέα της απασχόλησης.

Με την ευκαιρία αυτή θα ήθελα να τονίσω ότι η προσέγγιση ερευνητικών δεδομένων από τη σκοπιά του φύλου είναι ακόμη αρκετά καινούρια στη χώρα μας, και εστιάζεται συνήθως σε στοιχεία εθνικής εμβέλειας ή στενά τοπικά. Όπως είναι γνωστό, τα μεν πρώτα δίνουν πολύ γενικές εικόνες και πληροφορίες, ενώ τα δεύτερα συχνά δεν έχουν την απαιτούμενη συγκρισιμότητα. Η ανάλυση που επικεντρώνεται στο περιφερειακό και ενδοπεριφερειακό επίπεδο είναι ένα σημαντικό βήμα προς τη σωστή κατεύθυνση, ιδίως σε μια εποχή όπου οι περιφέρειες της χώρας καλούνται να διαδραματίσουν ολοένα και πιο ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση αναπτυξιακής πολιτικής που να λαμβάνει υπόψη και τα δύο φύλα.

Ας μου επιτραπεί να ευχηθώ τη συνέχιση και διεύρυνση της εν λόγω έρευνας με την ανάδειξη των όποιων διαφυλικών διαφορών.

* Η Κ.Β. είναι Κοινωνιολόγος Μ.Α. Τομέας Ανθρώπινου Δυναμικού της ΜΟΔ α.ε. *Επικοινωνία*: Αχιλλέως 44, Αθήνα 17562, τηλ. 9810526.

Παρασκευή Κοψιδά-Βρεττού *

**ΟΙ ΟΥΤΟΠΙΕΣ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ, ΕΠΙΕΝΔΥΣΗ ΝΕΩΝ ΑΕΙΩΝ ΚΑΙ Η
ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ ΣΤΟΥΣ ΘΕΣΜΟΥΣ ΤΗΣ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΝ Α΄ ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ)**

Η Ελληνική Εταιρεία Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού μας προσφέρει σήμερα μια γόνιμη ευκαιρία αναστοχασμού πάνω στην έννοια της ισότητας σε σχέση με τη διεύρυνση των στόχων του σχολείου και το θεσμικό του εμπλουτισμό· κι ακόμα μια ευκαιρία επαναπροσδιορισμού της ίδιας έννοιας σε ένα σύνθετο περιβάλλον που αναδιατάσσεται ολοένα με ρυθμούς μιας παγκόσμιας εγρήγορσης, μη επιτρέποντας πλέον την αδράνεια ή το γνώριμο εφησυχασμό μας.

Καθώς οδεύουμε προς τη δύση αυτού του αιώνα και αντιλούμε ως εκ τούτου το δικαίωμα για έναν ψύχραιμο και απροκατάληπτο απολογισμό, θα μπορούσαμε εν συνόψει να χαράξουμε τα όρια των επιτεύξεων αφενός και των μεγάλων διαφεύσεων του αφετέρου, στο χώρο της μαζικής εκπαίδευσης.

Η επέκταση της εκπαίδευσης σταδιακά – της πρωτοβάθμιας από το 19ο αι., της δευτεροβάθμιας από το 1945, με τάσεις γενίκευσης της τριτοβάθμιας προς το τέλος της δεκαετίας του '60 και η εντεινόμενη ολοένα θεωρητική δραστηριοποίηση σχετικά με το ρόλο της στις αυξημένες ανάγκες της βιομηχανικής κοινωνίας και τη σημασία της ως παράγοντος άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, θα διαμορφώσουν ένα ευφορικό κλίμα αποδοχής της εκπαίδευσης ως μηχανισμού κοινωνικής και πολιτικής λειτουργικότητας των σύγχρονων κοινωνιών.

Τεχνολογία και εκπαίδευση, οικονομία και εκπαίδευση, δημοκρατία και εκπαίδευση ήταν το τρίπτυχο αξιών που κυριάρχησε ως καθολικός προβληματισμός για την εκπαίδευση, άλλοτε –στη θεωρητική του έκφραση– ως ανθρωπιστικό-κοινωνικό ζητούμενο, άλλοτε –στις εξορθολογικές του εκφάνσεις– ως ένα, όχι αθώο, πρόταγμα της οικονομικής-ποσοτικής λογικής του πολιτισμού μας.

Συνυφασμένη με τις ανάγκες προσαρμογής σε μιαν αδιάκοπη διαδικασία αλλαγής, η ιστορία της εκπαιδευτικής ανάπτυξης, εκφράζει το βαθμό κοινωνι-

* Η Π.Κ.-Β. είναι Φιλόλογος Δ.φ. Υπεύθυνη Π.Ε. Ν. Λευκάδος. *Επισκευή*: Ξέν. Γεωργία-Τσε-χλμπου 31100 Λευκάδα, τηλ. 0645-22714.

κής συνειδησης και ευαισθησίας των αναπτυγμένων κοινωνιών και προβάλλει το διαρκές αίτημα φιλοσοφικού αναστοχασμού πάνω στις επιδιώξεις και τους στόχους της εκπαίδευσης· κι ακόμα την ανάγκη υπέρβασης των κοινωνικών ανισοτήτων μέσω των αναβαθμισμένων υπηρεσιών της θεσμικής εκπαίδευσης, που θα προωθήσουν την κοινωνική κινητικότητα, διαρρηγνύοντας τα στεγανά των προβιομηχανικών κοινωνιών¹.

Το αίσθημα διάψευσης, ωστόσο, ότι η εξίσωση εκπαιδευτικών ευκαιριών θα οδηγούσε σε εξίσωση και των ευκαιριών στη ζωή, σηματοδοτεί την αρχή της αμφισβήτησης του σχολείου και μιας βαθιάς κρίσης από την αρχή της δεκαετίας του '70, που συμβαδίζει με τις αλυσιδωτές κρίσεις και τους αλληπάλληλους κραδασμούς της οικονομίας των αναπτυγμένων βιομηχανικών κοινωνιών· και τέλος με την κρίση των ιδίων των κοινωνιών².

Το γεγονός έρχεται να τεκμηριώσει ο τονισμός άλλων εξωθεσμικών πηγών μετάδοσης γνώσης και η σημασία τους για τη διανοητική και κοινωνική ανάπτυξη του ατόμου. Το κέντρο βάρους μετατίθεται τώρα σ' αυτό που ο Cremin (1976) ονόμασε «οικολογία της εκπαίδευσης», προσδιορίζοντας τους εξωσχολικούς παράγοντες μετάδοσης γνώσης (οικογένεια, Μ.Μ.Ε.) και την αυξανόμενη ολοένα σημασία τους, όπως επίσης τη σχέση τους αφενός με τη σχολική «συμπεριφορά» του ατόμου και αφετέρου με την κοινωνική του προσαρμογή.

Το όλο ζήτημα διαπλέκεται με μια σειρά θεωρητικών συζητήσεων γύρω από τις αντιφάσεις κηρυγμένων στόχων της εκπαίδευσης: ανάπτυξη ικανοτήτων και ισότητα, ισότητα και αξιοκρατία, και επιπλέον την αναπόφευκτη –στις σύνθετες μεταβιομηχανικές κοινωνίες– ανάδυση νέων επαγγελματικών και επιστημονικών élite, που διαμορφώνουν και τις καινούριες ιεραρχίες, πέρα από τον πλούτο και την πολιτική επιρροή, κριτηρίων ισχύος των νεοβιομηχανι-

1. Ο J.K. Galbraith, αναφερόμενος στο θέμα της δυνατότητας του ατόμου για ανέλιξη, υποστηρίζει ότι «η κοινωνική αξιοπρέπεια και η πολιτική σταθερότητα απαιτούν να υπάρχει αναγνωρισμένη και αποτελεσματική ευκαιρία για ανέλιξη και διαφυγή από τα κατώτερα επίπεδα στα ανώτερα. Αν αυτό δεν υπάρχει, τότε είναι βέβαιη η κοινωνική δυσανεμία· υπάρχει ακόμα και το ενδεχόμενο της βίαιης επανάστασης». Επιπλέον αναφέρει ότι ομάδες επαναστατών Ιρλανδών, Ιταλών, Εβραίων μεταναστών στις Η.Π.Α., εφόσον κατάφεραν να προωθηθούν στην πολιτική και οικονομική ηγεσία, άλλαξαν την ταραχώδη, εγκληματική, ορισμένες φορές, ανυποταξία με την ειρηνική συμμετοχή τους στην κοινωνία (βλ. John K. Galbraith, *Η καλή κοινωνία*, εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1997, σ. 120).

2. Χαρακτηριστική είναι η διαπίστωση του Charles Frankel και Α.Η. Halsey, στην περιληπτική έκθεσή τους από τη Διάσκεψη του Ο.Ο.Σ.Α. για την πολιτική εκπαιδευτικής ανάπτυξης, το 1970: «Τονίστηκε υπερβολικά η δυνατότητα των εκπαιδευτικών συστημάτων να μετασχηματίσουν κοινωνίες οι οποίες είναι ιεραρχικές στον τρόπο κατανομής των ευκαιριών στη ζωή μεταξύ φυλών, τάξεων, φύλων, μεταξύ πληθυσμών των αστικών κέντρων και της υπαίθρου».

Η ιστορία της εκπαιδευτικής επέκτασης στις δεκαετίες του '50 και του '60, στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., μπορεί να παρασταθεί με ένα διάγραμμα της ανισότητας μεταξύ των κοινωνικών κατηγοριών που έχουν προσαναφερθεί, το οποίο εμφανίζει εντυπωσιακή άνοδο χωρίς αλλαγή κλίσης. Με άλλα λόγια, οι σχετικές ευκαιρίες δεν άλλαξαν ουσιαστικά, παρά την εκπαιδευτική επέκταση» (βλ. T. Husén, 1991).

κών κοινωνιών: Μια κίνηση προς τη νέα κεντρική θέση της θεωρητικής γνώσης, την υπεροχή της θεωρίας έναντι του εμπειρισμού και την κωδικοποίηση της γνώσης σε αφηρημένα συστήματα συμβόλων, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε πολλές διαφορετικές καταστάσεις³. Βρισκόμαστε μπροστά σ' ένα «continuum» μεταβολών, όπου οι ραγδαίοι ρυθμοί στο χώρο της υλοποιημένης θεωρίας, διατηρούν την κοινωνία σε μια διαρκή κατάσταση κρίσης: όπου ως κρίση δε νοείται πλέον η λύση της συνέχειας, ή η οποιαδήποτε μεταβατική κατάσταση⁴ που κάποτε κατασταλάζει σε μια πραγματικότητα με αποτελεσμένα, αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά. Κρίση είναι πλέον αυτή η αναντιστοιχία ρυθμών ανάμεσα στην ατομική «δράση» –και σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα προσοικειώσης του μεταβαλλόμενου κόσμου– και την «πρωτεύκη» κινητικότητα του αντικειμενικού περιβάλλοντος: κατάσταση που αρχικά παρέχει τα συμπτώματα μιας κοινωνικής κρίσης –αδρανοποιώντας όλα τα οικεία μέσα αντίδρασης–, για να μεταποιηθεί σύντομα σε ατομική κρίση, συνοδευόμενη από αίσθημα αδυναμίας εξοικειώσης και προσαρμογής σ' έναν ανοίκειο κόσμο κι επιπλέον από μιαν ευκρινή αυτοδιάγνωση ανεπάρκειας και αίσθησης του πεπερασμένου των δυνατοτήτων πρόσβασης στους μηχανισμούς αποκωδικοποίησης των επικοινωνιακών συμβολισμών που αξιοποιεί η κοινωνία.

Εδώ η εκπαίδευση έρχεται να αντιμετωπίσει τώρα, όχι απλώς το πρόβλημα του κοινωνικού εξισορροπητή, που, ούτως ή άλλως, είναι πάντα πρόβλημα πολιτικής υφής, αλλά ενός εμπλουτισμένου και ενισχυμένου θεσμικά πεδίου, που θα «εξημερώνει» το περιβάλλον και θα παρέχει στο άτομο τη δυνατότητα να απλοποιεί –να μάθει να απλοποιεί ή τουλάχιστον να ανιχνεύει– τους πολύπλοκους δρόμους που θα απαιτείται να διανύσει όχι σε μια μονοσήμαντη πια τροχιά αλλά σε ένα διευρυνόμενο και σύνθετο πλέγμα παραγόντων και συσχετισμών στη διάρκεια της ζωής του.

Εξειδικευμένοι σχολικοί θεσμοί –όπως η Συμβουλευτική, ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός, κι ακόμα η Περιβαλλοντική Αγωγή, στο βαθμό που συναινούν σ' ένα ενιαίο φιλοσοφικό σχήμα για την ανθρώπινη παρουσία και επιβίωση– θ' απαιτηθεί να ενδυναμωθούν και να παρέμβουν αναδιαρθρωτικά στις εγγενείς αδυναμίες και καθυστερήσεις του παραδοσιακού σχολείου, το οποίο κινείται στη σφαίρα κατάγνωσης του παρελθόντος με σκοπό την κατανόηση του παρόντος μέσα σε ρυθμούς φιλοσοφικής σκηνογραφίας και ασύγγνωστης αδράνειας. Είναι, ωστόσο, φανερό πως η απομυθοποίηση του παρελθόντος και η γνώση του παρόντος δεν αποτελούν πλέον επαρκή εμπειρία για την πρόγνωση της κατεύθυνσης και του ρυθμού των μεταβολών: στην αγορά εργασίας, στο πεδίο των κοινωνικών και διανθρωπίνων σχέσεων, των ηθικών προτύπων, της πρόσκτησης νέων δεξιοτήτων και προσόντων, «για τη

3. Βλ. T. Husén, ό.π., σ. 126.

4. Βλ. A. Τόφλερ, 1991, σ. 384.

μορφή της τεχνολογίας που θα μας περιβάλλει και για τις οργανωτικές δομές στις οποίες θα πρέπει να ενταχθούμε. Μόνο με τη δημιουργία, τον προσδιορισμό, τη συζήτηση, τη συστηματοποίηση και το συνεχή εκσυγχρονισμό αυτών των υποθέσεων, θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε τη φύση των γνωστικών και συναισθηματικών ικανοτήτων που θα χρειαστούν οι άνθρωποι του μέλλοντος προκειμένου να επιβιώσουν στην επιταχυντική ώθηση...»⁵. Η απλή επικοινωνία με την πληροφορία ή και τη γνώση είναι πλέον μια διεργασία ανεπαρκής αυτή καθαυτή –γεγονός που καθιστά ανεπαρκείς και τους παραδοσιακούς τρόπους μετάδοσής της αλλά και τις ίδιες τις πηγές– με πεπερασμένη σημασία και περιεχόμενο. Η διάσταση του μέλλοντος αποκτά κυριαρχική σημασία, φορτίζοντας αγκυρικά το παρόν, ενώ το άτομο-πολίτης οφείλει να κατευθυνθεί μέσ' από διευρυμένες δραστηριότητες και εξειδικευμένους «συμβουλευτικούς μηχανισμούς» της σύγχρονης εκπαίδευσης στην προσπέλαση της «ανάγνωσης» του κόσμου του για τη λήψη αποφάσεων στο προσωπικό επίπεδο (επιλογή εκπαίδευσης, εξειδίκευσης, εργασίας, συντρόφου κ.λπ.) αλλά και για κοινωνικής σημασίας επιλογές, στο επίπεδο λειτουργίας της σύγχρονης δημοκρατίας υπόθεση για την οποία, υποστηρίζει ο J.K. Galbraith, απαιτούνται υψηλά επίπεδα ευφύιας, ή μάλλον αποτελεί τη φυσική συνέπεια της παιδείας και της οικονομικής ανάπτυξης. Από την άλλη όχθη καταδοκεί «η δικτατορία των φτωχών και των αγράματων»⁶.

Τα πράγματα, ωστόσο, περιπλέκονται καθώς οι σχέσεις εξουσίας εκφεύγουν πλέον από τα όρια των εθνικών τους προσδιορισμών διαμορφώνοντας –μέσ' από τη διεύρυνση των οικονομικών αγορών και τα συνακόλουθα πολιτικά φαινόμενα– κι ακόμα την επανάσταση των τεχνολογικών δικτύων– μια καινούργια παγκόσμια τάξη⁷, με απρόβλεπτες κοινωνικές διαπλοκές.

Μέσα απ' αυτό τον οικονομικό κλωβό εξακτινώνονται πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις που «κανονίζουν» το είδος και την υφή και τα όρια δράσης των τοπικών-εθνικών εξουσιών, όπως επίσης και τον τρόπο κατανομής της εξουσίας, άρρηκτα δεμένης με την κατανομή του εισοδήματος⁸.

Η έννοια του ανταγωνισμού, από τη γέννηση των βιομηχανικών κοινωνιών περνάει σήμερα, στις μεταβιομηχανικές κοινωνίες, σε οξύτερες και επιθετικότερες φάσεις, συμπαρασύροντας το άτομο σ' ένα νευρωσικό ανταγωνιστικό παραλήρημα, όπου ο ατομικιστικός προσανατολισμός ακυρώνει βάνουσα το φυσικό κοινωνικό προσανατολισμό της ανθρώπινης δράσης. Επιπλέον: «μετα-ποιεί» εννοιολογικά παραδοσιακές έννοιες της πολιτικής φιλοσοφίας – όπως η έννοια της ισότητας, φορτισμένη με κοινωνικό-ανθρωπιστικό περιεχόμενο και τις «αλλοτριώνει», μετατρέποντάς τις σε *sine qua non* προϋποθέσεις

5. Βλ. Α. Τόφλερ, ό.π., σ. 402.

6. J.K. Galbraith, 1997, σ. 123.

7. Βλ. Γ. Αντσερτίτ, 1997.

8. Βλ. J.K. Galbraith, ό.π., σ. 113.

του εντεινόμενου ανταγωνισμού. «Ο ανταγωνισμός απαιτεί ισοότητα. Η ανισότητα των πόρων και των ευκαιριών δημιουργεί μονοπώλια και τα μονοπώλια με τη σειρά τους δημιουργούν προνόμια, που είναι ο μεγαλύτερος εχθρός τόσο του ανταγωνισμού όσο και της δημοκρατίας»⁹.

Πίσω απ' αυτό το «εμπόλεμο» σκηνικό, που φαίνεται ότι παροχετεύει τη δυναμική του στο πεδίο των εξαντικειμενισμένων σχέσεων (οικονομικών, πολιτικών κ.λπ.), αναδύεται πάντα το φιλοσοφικό πρόβλημα της ατομικής «μοίρας», το «υπεριστορικό» αίτημα δημιουργίας ανθρώπινων συνθηκών ζωής, συνυφασμένο σήμερα με τη δημιουργία προϋποθέσεων απάμβλυνσης της εξοντωτικής συμπίεσης του ατόμου από τους αιφνιδιασμούς της σύγχρονης –και περισσότερο της επερχόμενης– πραγματικότητας και της μορφοποίησης εκπαιδευτικών μηχανισμών ατομικής στήριξης: στο εκπαιδευτικό-γνωστικό επίπεδο, στο εργασιακό-επαγγελματικό, στο ψυχολογικό-συναισθηματικό, στο ηθικό, τέλος. Μια νέα «ολιστική» θεώρηση των υποστηρικτικών-συμβουλευτικών θεσμών του σύγχρονου σχολείου.

9. Βλ. Μ. Μητσού, 1997.

Μαστοράκη Έλενα*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΝ Α΄ ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Κατά τον κ. Κάντα, μία λύση για την αντιμετώπιση της ανεργίας είναι η ανακατανομή της απασχόλησης και οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης.

Αν όμως κοιτάξουμε στην Ευρώπη π.χ. Αγγλία όπου οι εναλλακτικές μορφές απασχόλησης και ειδικά η μερική απασχόληση (part-time) καλύπτει περίπου το 50% των διαφορετικών μορφών απασχόλησης, ο δείκτης ανεργίας είναι υψηλός.

Αν πάλι κοιτάξουμε έρευνες της Αμερικής (π.χ. η δουλειά της Kanter) φαίνεται πως αν και η μερική απασχόληση, οι αντίστοιχες μ' εμάς συμβάσεις έργου (contracting) έχουν υψηλό ποσοστό καταμερισμού, αν κοιτάξουμε επαγγέλματα ψηλά στην ιεραρχία (π.χ. επιτελικά), η απασχόληση όχι μόνο είναι πλήρης (full-time) αλλά και υπεραπασχόληση. Φαίνεται να έχουμε επαγγέλματα διαφορετικών ταχυτήτων (όσον αφορά την επαγγελματική ιεραρχία) και συχνά πολυθεσία.

Μπορεί λοιπόν, λαμβάνοντας υπ' όψη μας τέτοιου είδους παρατηρήσεις, να συνεχίσουμε να ισχυριζόμαστε ότι ένας νέος καταμερισμός εργασίας θα είναι και η πανάκεια για την αντιμετώπιση της ανεργίας;

Ο κ. Σταμέλος εξάλλου μας παρέθεσε ενδιαφέροντα στατιστικά στοιχεία τα οποία περιγράφουν τις ανισότητες στην εκπαίδευση κατά φύλο, περιοχή σχολείου κλπ, την εκπαίδευση των δύο ταχυτήτων...

Έχει γίνει παρ' όλα αυτά κάποια προσπάθεια να ερμηνευτούν, να εξηγηθούν αυτά τα στοιχεία;

Γιατί, ποιοι είναι οι παράγοντες που συμβάλλουν στις εκπαιδευτικές ανισότητες;

Παράλληλα γνωρίζουμε από έρευνες (π.χ. του κ. Ε. Δημητρόπουλου) και υποθέτουμε από την εμπειρία μας ότι η οικογένεια εφαρμόζει άτυπα επαγγελματικό προσανατολισμό. Για ποια οικογένεια όμως μιλάμε; Για κείνη της κάτω Αχαγιάς ή την οικογένεια του Αρσακείου, του Κολλεγίου και των Βορείων Αθηναϊκών Προαστίων; Γιατί αυτές οι οικογένειες δεν είναι ίδιες σε πολλά επίπεδα.

Τέλος ο κ. Σταμέλος έδωσε το κίνητρο με τις τελευταίες παρατηρήσεις του για ευρύτερο και πολύπλευρο προβληματισμό. Ενδεικτικά επισημαίνω πως το γεγονός π.χ. ότι έχουμε χαμηλότερη ανεργία σε μη τελειόφοιτους δημοτικού δε θα πρέπει να ιδωθεί ξέχωρα από το είδος και τις συνθήκες της επαγγελματικής τους απασχόλησης.

Επίσης το γεγονός ότι έχουμε περισσότερους πτυχιούχους Ιατρικής απ' ότι νοσηλεύτες δεν υποδηλώνει μόνο μια επαγγελματική προτίμηση εξαιτίας υψηλότερου γοήτρου στην πρώτη περίπτωση, αλλά θα πρέπει να ιδωθεί σε συνδυασμό και με τις δυνατότητες της επαγγελματικής αποκατάστασης (π.χ. γιατροί: δυνατότητες αυτοαπασχόλησης, στοιχείο που σχεδόν ενλείπει στην περίπτωση των Νοσηλευτών τουλάχιστον μέχρι σήμερα).

Ευχαριστώ

* Η Μ.Ε. είναι Κοινωνική Λειτουργός – Εκπαιδευτικός – Κοινωνιολόγος Μ.Α. – υποψήφια διδάκτωρ Bradford University, U.K.

Παναγιώτης Α. Σαμοΐλης*

**ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΗΣ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ
ΣΧΟΛΙΚΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ
(ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟΝ Α' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ)**

Στην εισήγησή του ο κ. Κάντας μίλησε για την αναγκαιότητα αλλαγής του ρόλου του Συμβούλου Προσανατολισμού λόγω των ραγδαίων εξελίξεων στην αγορά εργασίας και την κοινωνία γενικότερα.

Προσωπικά θα πρότεινα η αλλαγή αυτή του ρόλου να απαντάει στις απαιτήσεις των καιρών και ειδικότερα στο πρόβλημα της ανισότητας ευκαιριών των δύο φύλων.

Βλέπω λοιπόν την αλλαγή αυτή του ρόλου προς την κατεύθυνση:

- της δυνατότητας άμεσης, ρεαλιστικής, γνήσιας επικοινωνίας του Συμβούλου με τα άτομα που συναντά στα πλαίσια της Συμβουλευτικής Σχέσης.
- της ευχέρειας διεύθυνσης των οριζόντων για την εκπαίδευση-κατάρτιση και επαγγελματική απασχόληση των νέων, ανεξαρτήτως φύλου, σε αναπτυσσόμενους τομείς σε ευρωπαϊκό επίπεδο.
- της δυνατότητας ανάπτυξης από το Σύμβουλο προγραμμάτων Συμβουλευτικής-Προσανατολισμού με παράλληλη δημιουργία σταθερών ποιότητας (quality standards)
- της ευχέρειας χρήσης από το Σύμβουλο της νέας τεχνολογίας με αποδοτικό τρόπο.
- της ενεργού συμμετοχής του Συμβούλου σε προγράμματα, σεμινάρια και γενικότερα σε εκδηλώσεις που αφορούν την ισότητα ευκαιριών των δύο φύλων,
- της δυνατότητας ανάπτυξης από τους νέους δεξιοτήτων δυναμικής αντιμετώπισης των προβλημάτων που εμφανίζονται κατά την προσπάθεια ένταξης στη σύγχρονη αγορά εργασίας, παράλληλα με τη βοήθεια για γνωριμία με τον εαυτό, την άσκηση στη λήψη αποφάσεων και την άσκηση για κριτική επεξεργασία των πληροφοριών,
- της διευκόλυνσης επικοινωνίας και συνεργασίας του Συμβούλου με την οικογένεια του ενδιαφερομένου, ώστε η βοήθεια να είναι πιο αποτελεσματική. Είναι γνωστή σε όσους ασχολούνται με τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό η άσκηση πίεσης σε πολλές περιπτώσεις από τους γονείς για τις

* Ο Π.Α.Σ. είναι Μαθηματικός, Σύμβουλος Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Υπεύθυνος ΣΕΠ Ν. Αθήνας. *Επικοινωνία:* Κ. Φλώρη 3-5, Αθήνα 11 363. Τηλ. 8828095

σπουδές και το επαγγελματικό μέλλον, η αδυναμία γόνιμης και ισόρροπης συζήτησης ανάμεσα σ' αυτούς και τα παιδιά και συχνά η παντελής άγνοια γύρω από βασικές ευκαιρίες σπουδών και κατάρτισης, καθώς επίσης η προσκόλληση σε στερεότυπα για την επαγγελματική απασχόληση των δύο φύλων,

- της διευκόλυνσης συνεργασίας του Συμβούλου με άλλους φορείς ώστε να εμπλουτίζει και ανανεώνει τις γνώσεις του γύρω από ευκαιρίες εκπαίδευσης και απασχόλησης στην Ελλάδα και στην Ευρώπη.
- της έμφασης στη σημασία της συμβουλευτικής παρέμβασης με παράλληλη διευκόλυνση της συχνής επικοινωνίας του Συμβούλου με μαθητές, σπουδαστές, εργαζόμενους ή άνεργους νέους και νέες.

Τα παραπάνω προϋποθέτουν εκπαίδευση των Συμβούλων με σύγχρονες μεθόδους και προγράμματα, ώστε αφενός να κατανοούν τα δεδομένα του Εκπαιδευτικού Συστήματος και τη σημερινή αγορά εργασίας, αφετέρου να μπορούν να βοηθήσουν αποτελεσματικά τους ενδιαφερόμενους.

Προϋποθέτουν ακόμη αλλαγές στη λειτουργία των Οργανισμών και Φορέων που παρέχουν Επαγγελματικό Προσανατολισμό και Συμβουλευτική (διεύρυνση θέσεων προσωπικού, πληροφοριακά δίκτυα, νέα τεχνολογία, νέα προγράμματα κ.λπ.).

Για να περιοριστώ στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση: έγινε επιτέλους αντιληπτή η ανάγκη ριζικών αλλαγών στα προγράμματα και στα βιβλία του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, έστω και με την παρώθηση της χρηματοδότησης από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Απαντώντας ταυτόχρονα στα αγωνιώδη ερωτήματα τριών από τους παρευρισκόμενους καθηγητές ΣΕΠ, ενημερώνω ότι, στο πλαίσιο της Ενέργειας «Επαγγελματικός Προσανατολισμός», έχει εγκριθεί και προχωρεί ήδη το έργο «Παραγωγή Εκπαιδευτικού Υλικού στη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό» με αντικείμενο τη σύνταξη βιβλίων για τις ανάγκες εφαρμογής του ΣΕΠ στις τάξεις του Γυμνασίου και του Λυκείου, τη σύνταξη βιβλίων πληροφόρησης και γενικότερου υλικού πληροφόρησης καθώς και σύνθεσης λογισμικού για την υποστήριξη της εφαρμογής του ΣΕΠ στο Γυμνάσιο και το Λύκειο.

Όσον αφορά στην Εκπαίδευση των Συμβούλων, είναι καταρχήν πολύ σημαντικό ότι θα μετεκπαιδευτούν 1500 περίπου καθηγητές στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό με το έργο 6 της ίδιας ενέργειας (η έναρξη τοποθετείται στους πρώτους μήνες του 1998). Οι καθηγητές αυτοί μάλιστα θα ονομάζονται «Καθηγητές-Σύμβουλοι ΣΕΠ» και, παράλληλα με την εργασία στην τάξη με βάση διδακτικές ενότητες ΣΕΠ, θα διαθέτουν ένα χώρο στο σχολείο όπου θα δέχονται μαθητές ή γονείς, μεμονωμένα ή σε ολιγομελείς ομάδες για να συζητούν σχετικά θέματα ή προβλήματα. Έχει επίσης εγκριθεί (έργο 2) η συστηματική κατάρτιση στη Συμβουλευτική και τον Προσανατολισμό, σε μεταπτυχιακό επίπεδο, των Υπεύθυνων ΣΕΠ που έχουν έδρα τις πρωτεύουσες

των Νομών της χώρας. Με τα δύο αυτά έργα θα αποκτήσουμε μέχρι το τέλος του 1999 ικανό αριθμό Συμβούλων ΣΕΠ που θα υπηρετούν στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση και θα διευκολύνουν την επαγγελματική ανάπτυξη των νέων πέρα από στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους επαγγελματικούς ρόλους των δύο φύλων, την έγκυρη ενημέρωσή τους και την ομαλή ένταξη στον κόσμο της αμειβόμενης απασχόλησης.

Νικόλαος Γκόλφης*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Παρακολούθησα με ενδιαφέρον τις εισηγήσεις που έγιναν και συγχαίρω τους ομιλητές για τις ιδέες και τα στατιστικά στοιχεία που μας έδωσαν καθώς και τον προβληματισμό που δημιούργησαν. Επειδή ωστόσο με απασχολούν προβλήματα που αφορούν την εφαρμογή του ΣΕΠ και το μέλλον των παιδιών μας θα ήθελα να θέσω τα παρακάτω ερωτήματα και σας παρακαλώ να τα σχολιάσετε:

1. Τι κάνει το επίσημο κράτος για το Σχολικό Επαγγελματικό Προσανατολισμό; Έχει σκοπό να τοποθετήσει στα σχολεία Συμβούλους για να κατευθύνει το άτομο σωστά;
2. Τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη τι κάνουν με το θέμα αυτό;
3. Πού υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό ανεργίας σε ειδικευμένο ή ανειδίκευτο προσωπικό;
4. Στην επαγγελματική απασχόληση ποιο άτομο προσαρμόζεται ευκολότερα: το ειδικευμένο ή το ανειδίκευτο;
5. Η κοινωνία μας θα προχωρήσει στην τεχνολογική εξέλιξη ή θα επιστρέψει στην αγροτική κοινωνία και μάλιστα προς τα πίσω;

Σας ευχαριστώ

* Ο Ν.Γ. είναι εκπαιδευτικός της Δευτεροβάθμιας Τεχνικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης.

Ιωάννης Γρυπάρης *

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Ο κ. Κρίβας στην εισήγησή του διατύπωσε τάσεις, συμπεριφορές και στάσεις της κοινωνίας μας, όσον αφορά τα στερεότυπα των φύλων. Ανέδειξε με την εισήγησή του και την έρευνα που έκανε σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής ότι η θέση της γυναίκας είναι υποδεέστερη αυτής των ανδρών. Η πορεία της γυναίκας τα τελευταία χρόνια στο στίβο της κοινωνίας και της εργασίας γενικότερα καταλαμβάνει όλο και μεγαλύτερο κομμάτι, έχει σπάσει το κατεστημένο πολλών παραδοσιακά ανδρικών επαγγέλμάτων και χειρίζεται με ικανότητα τις υπεύθυνες εργασίες που αναλαμβάνει. Πώς λοιπόν η κοινωνία μας εξακολουθεί να θεωρεί τη γυναίκα άτομο χαμηλότερων ικανοτήτων από αυτές των ανδρών; Ή να το διατυπώσω με διαφορετικό τρόπο και παρακαλώ να το σχολιάσετε: Πιστεύω ότι τα τελευταία χρόνια με τη δεδομένη κοινωνική εξέλιξη και την αισθητή παρουσία της γυναίκας οπουδήποτε, βαδίζουμε σε πορεία άμβλυνσης των διαφορών των δύο φύλων και όχι σε όξυνση ή διαιώνιση της υπάρχουσας ανταγωνιστικής σχέσης των δύο φύλων.

Ευχαριστώ

* Ο Ι.Γ. είναι καθηγητής Φυσικών και ΣΕΠ στο 2ο Λύκειο Ναυπλίου

Παρασκευή Κοψιδά-Βρετού*

Η ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ. ΕΝΑ ΣΧΟΛΙΟ (ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ)

Παίρνοντας αφορμή από την ενδιαφέρουσα επιστημονική έρευνα του κ. Κρίβα με θέμα «Οι επιδράσεις των απεικονίσεων από την τηλεόραση της εργασίας και της οικογενειακής ζωής και τα στερεότυπα των φύλων», ήθελα να διατυπώσω κάποιες σκέψεις για την πραγματικότητα και το ρόλο της εικόνας, τόσο στο παρόν όσο και στο εγγύς μέλλον, το οποίο φαίνεται να μας διαποτίζει ολοένα και περισσότερο με την αγωνιώδη ανασφάλεια του «Fin de siècle».

Το συναρπαστικό, όσο και εφιαλτικό, σκηνικό μιας κοινωνίας «on line», μιας απο-ανθρωποποιημένης κοινωνικής σκηνής, όπου το άτομο πρωταγωνιστεί ως αποδέκτης μηχανοποιημένων εντολών και περνάει σε δευτερεύοντες ρόλους όσον αφορά τις πρωτογενείς εξουσιαστικές αφηγήσεις, αποτελεί το κοιντό φάσμα της μετεξέλιξης του «πρωτόγονου» τεχνολογικού πολιτισμού των δύο τελευταίων αιώνων.

Θα μπορούμε να μιλήσουμε για εδραίωση της εξουσίας της εικόνας, για μιαν επέκταση των δικτύων αστυνόμευσης του ατομικού, για μιαν απορρύθμιση της ισορροπίας μεταξύ εξουσιαστική και εξουσιαζόμενου, όπου η έννοια του ελέγχου της εξουσίας, συνυφασμένη με τις παραδοσιακές μορφές πολιτικής εξουσίας, φαίνεται ακόμα ασχημάτιστη και ασαφής στις σύγχρονες μορφές διαδικτυακής επικοινωνίας, γεγονός που τεκμηριώνει και την απειλητική διάσταση των νέων εικονικών-εξουσιαστικών ολοκληρωτισμών.

Τους προηγούμενους αιώνες γνώρισε η ανθρωπότητα πολλές φορές και με διάφορους ιδεολογικούς μανδύες το πρόσωπο πολιτικών, οικονομικών, πολιτισμικών αυταρχισμών· υπήρχε, ωστόσο, εν δυνάμει στη βάση αυτής της ανθρώπινης συμπίεσης, ο πυρήνας της αντίστασης: από τη συνείδηση του καταναγκασμού αναδυόταν πάντοτε η ιδέα της μαζικής αντίδρασης.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η τηλεόραση –προϊόν της όψιμης φάσης της τεχνολογικής εξέλιξης του αιώνα μας– φαίνεται να προάγει ιδέες και σχήματα σκέψης, τα οποία οι κοινωνικές επαναστάσεις που ακολούθησαν τις τεχνολογικές, αναθεώρησαν πλήρως, σε μια πορεία αποδόμησης των κατεστη-

* Η Π.Κ.-Β. είναι Φιλολόγος Δ.φ. Υπεύθυνη Π.Ε. Ν. Λευκάδος, *Επικοινωνία*: Ξεν. Γρηγόρη-Τσεχλμπού 31100 Λευκάδα, τηλ. 0645-22714.

μένων αντιλήψεων, που ήδη είχαν αρχίσει να βρίσκονται σε αναντιστοιχία με τις εξελίξεις και τη δομή της κοινωνικής πραγματικότητας.

Δεν θα έλεγα ότι πρόκειται για μια κατάσταση «πολιτισμικής καθυστέρησης», που δικαιολογεί την προσαρμοστική δυσκαμψία του ατόμου, όταν υποχρεωθεί σε μια βίαιη αποκοπή από τον οικείο του κόσμο· αλλά για την επιβολή –μέσω της τηλεοπτικής εικόνας– ενός πνεύματος κοινωνικού νεοσυντηρητισμού, που αναιρεί, καθώς διαχέεται σ' ολόκληρο το φάσμα του κοινωνικού προβληματισμού, όλο το πολιτισμικό εποικοδόμημα των τελευταίων δεκαετιών: τις μικρές ή μεγάλες διανοητικές επαναστάσεις, τη διαφοροποίηση των αξιών της πρώτης και δεύτερης βιομηχανικής επανάστασης, την πρόταση των αξιών έκφρασης σε σχέση με τις λειτουργικές αξίες και γενικότερα το αίτημα ενός πνευματικότερου προσανατολισμού της ζωής, ως αντίδραση στο πνεύμα του θετικισμού, του πραγματισμού και της μηχανοποίησης.

Και το πιο επικίνδυνο: προωθείται, αθόρυβα και διαβρωτικά, αυτό το πνεύμα κοινωνικής ανοχής και παθητικότητας, το πνεύμα της μη αντίδρασης απέναντι σε συλλογικά ή ατομικά δεινά κι ακόμα της υποταγής σε εξουσιαστικές δομές, που προορίζουν για το άτομο τον ευτελή ρόλο του ευπειθούς πολίτη ή τον ευτελέστερο, του καλόπιστου πελάτη κάθε υλικού ή πολιτισμικού υποπροϊόντος.

Ερευνητικό ενδιαφέρον θα παρουσίαζε, ως εκ τούτου, η αποτύπωση και η ερμηνεία συγκεκριμένων ηθικών προτύπων που προωθεί γενικά η τηλεόραση, αλλά και η διάσταση της «φυλετικής» διαφορετικότητας σε σχέση με την αποδοχή και τη βίωση συγκεκριμένων αξιών και προτύπων. Και επιπλέον: το ζήτημα της διαμόρφωσης «εικονικών» –μέσω της τηλεόρασης– δομών προσαρμογής του ατόμου στον κόσμο της.

Σπύρος Κοίβας*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Θα πρέπει να τοποθετηθώ και εγώ γενικά στην παρέμβαση της κ. Κοψιδά, η οποία παρότι, από όσα λέγει, παίρνει αφορμή από τη δική μου εισήγηση, δεν αναφέρεται στη συνέχεια σε κανένα σημείο της εισήγησής μου. Οπωσδήποτε χωρίς να έχω απόλυτη αντίρρηση όσον αφορά την άποψή της σχετικά με την επιβολή από την τηλεοπτική εικόνα ενός πνεύματος κοινωνικού νεοσυντηρητισμού, δεν θα δεχόμουν ότι απόλυτα, μέσω της τηλεοπτικής εικόνας, επιβάλλεται ένα τέτοιο κλίμα.

Βεβαίως η κ. Κοψιδά έχει δίκιο, όταν ομιλεί για την προώθηση ενός πνεύματος κοινωνικής ανοχής και παθητικότητας, εγώ θα πρόσθετα και κοινωνικής αποχαύνωσης, μέσω της τηλεοπτικής εικόνας και της συμπεριφοράς των προβαλλομένων χαρακτήρων. Αυτό συμβαίνει, εκτός από άλλες αιτίες, και από το γεγονός ότι η επανάληψη των συμπεριφορών και των δράσεων των προσώπων των τηλεοπτικών απεικονίσεων, θέμα που τίγεται στην έρευνά μας, σε συμβολικό επίπεδο, εγκαθιδρύει τη «φυσικότητα» της δράσης. Ο ΣΕΠ στο σημείο αυτό έχει ν' αντιμετωπίσει το ζήτημα της κριτικής «ανάγνωσης» της τηλεοπτικής –μέσω της απεικόνισης– πληροφορίας.

Εύλογα ο συνάδελφος κ. Γρυπάρης διερωτάται πώς είναι δυνατόν σήμερα να ομιλούμε για ανισότητα μεταξύ των γενών, τη στιγμή που σε νομοθετικό και οικονομικό τουλάχιστο επίπεδο σήμερα οι διαφορές τείνουν να μειωθούν. Θα συμφωνήσω μαζί του. Θα του υπενθυμίσω όμως ότι η διάκριση (discrimination) μεταξύ των γενών, που όπως τόνισα στην εισήγησή μου είναι κοινωνικά μορφώματα, αναπαράγεται και ενισχύεται εμμέσως μέσω των κοινωνικών σηματοδοτήσεων και του συμβολισμού, ανεξάρτητα αν συγκεκριμένοι κοινωνικοί κανόνες επιδιώκουν τη μείωσή τους.

* Ο Σ.Π. είναι αναπληρωτής καθηγητής του Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών. *Επικοινωνία*: Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Πατρών, τηλ. 061-997730.

Λύρας Γιάννης*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Παρακολούθησα όλες τις εισηγήσεις και θέλω να εκφράσω πολύ σύντομα κάποιες σκέψεις μου:

Δεν είμαι ούτε αφοριστής ούτε μηδενιστής αλλά, ρεαλιστής.

Ο τίτλος «Ισότητα Ευκαιριών» θα 'πρεπε να είναι «Διαφορετικότητα Ευκαιριών» γιατί, με τις υπάρχουσες δομές πώς είναι δυνατόν να υπάρξει ισότητα όταν, άλλοι αποφασίζουν για μας και το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα δε συνδέει το σχολείο με την παραγωγική διαδικασία.

Ο μέντοράς μας, η Βιολογία, μας μαθαίνει ότι η διαφορετικότητα γενετικού υλικού και η διαφορετικότητα περιβάλλοντος διαμορφώνουν την ταυτότητα της μοναδικότητάς μας. Για ποια ισότητα μιλάμε όταν υπάρχει κοινωνική εκδίκηση και κοινωνικός ρατσισμός; Όταν δεν εξάγουμε καθόλου τεχνογνωσία και τεχνολογία αλλά συνεχώς αγοράζουμε;

Ευχαριστώ

* Ο Α.Γ. είναι καθηγητής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Ειρήνη Μοράβα*

ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΟ Β' ΚΥΚΛΟ ΕΙΣΗΓΗΣΕΩΝ

Αγαπητοί συνάδελφοι και φίλοι του Δ.Σ. της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π., αισθάνομαι την ανάγκη αλλά και την υποχρέωση να σας συγχαρώ για την επιτυχία αυτής της συνάντησης.

Η άποψη ότι η εταιρία πρέπει να προσεγγίσει την Ελληνική επαρχία δικαίωθηκε, τόσο από τη σημερινή αριθμητική συμμετοχή, κυρίως ανθρώπων της περιοχής, όσο και από τη συζήτηση επί των εισηγήσεων και των θεμάτων που αυτές έθεσαν.

Δεν μπορώ να ισχυριστώ ότι θα συνέβαινε το ίδιο αν αυτό το γεγονός ελάμβανε χώρα 10 χρόνια πριν. Όμως, τα αποτελέσματα του φετινού εγχειρήματος συνηγορούν υπέρ της εκδοχής, ότι η εταιρία πρέπει να υιοθετήσει μια εκδήλωση κάθε χρόνο στην επαρχία.

Πιστεύω ότι υπάρχουν Νομοί και Δήμοι που θα μπορούσαν, μια φορά στα 10 χρόνια να φιλοξενήσουν και να στηρίξουν μια τέτοια δραστηριότητα. Υποχρέωση της εταιρείας είναι να προτείνει σε μεγάλους Δήμους ανάλογες διοργανώσεις. Με αυτό δεν εννοώ ότι η παρουσία της εταιρείας φωτίζει κατ' ανάγκη τους συναδέλφους της επαρχίας, αλλά ότι έχει η ίδια την ευκαιρία να αφοσιωθεί καλύτερα τα τεκτονόμενα και τις ανάγκες γύρω από το θεσμό, σε πανελλαδικό επίπεδο.

Τώρα σχετικά με το πιλοτικό πρόγραμμα Leonardo για τις γυναίκες και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό που παρουσίασαν οι κυρίες Κασσάνδρα Ζαννή-Τελιοπούλου και Κύρα Βενιοπούλου, επιθυμώ να ομολογήσω ότι τις ζήλεψα. Σχεδίασαν και ηγήθηκαν, ενός κοινοτικού προγράμματος, εξαιρετικά ενδιαφέροντος, όχι τόσο από την άποψη ότι αφορά γυναίκες, όσο γιατί η δομή και το περιεχόμενό του το κάνει εκπαιδευτικό υλικό. Η χρήση αυτού του προϊόντος με σωστό τρόπο από υπεύθυνους ΣΕΠ, μπορεί να δραστηριοποιήσει δημιουργικά μαθητές από διαφορετικές περιοχές της χώρας, χωρίς αποκλεισμούς λόγω ασυμβατότητας του περιεχομένου. Είναι σημαντικό διότι:

1. Επιτρέπει την πληροφόρηση για τις επαγγελματικές δραστηριότητες και την εξέλιξη γυναικών σε κοινωνικές και οικονομικές δομές διαφορετικές από

* Η Ε.Μ. είναι εκπαιδευτικός, τ. Συντονίστρια ΣΕΠ Νομού Δωδεκανήσου. Επικοινωνία: Τσοτίσα 18, Αθήνα 10683, τηλ. 3823019.

εκείνες που επικρατούν στην περιοχή που ζουν κάποιες ομάδες μαθητών, αλλά και τη δυνατότητα εξεύρεσης και καταγραφής των αντίστοιχων περιπτώσεων στην περιοχή τους.

2. Δίνει τους τρόπους πραγματοποίησης μικρής έκτασης έρευνας από μαθητές/τριες στον τόπο τους, ενώ ταυτόχρονα γίνεται αφορμή για κάθε είδους συζήτηση γύρω από το θεσμό.

3. Η πολλαπλότητα των περιπτώσεων δημιουργεί μεγάλης έκτασης πεδίο δράσης, για κάθε είδους συμπληρωματικότητα στο σχεδιασμό των δράσεων. Θα μπορούσε κάποιος να αναφερθεί και σε πολλά άλλα πλεονεκτήματα που έχει. Αν λοιπόν το πρόγραμμα αυτό συμπεριλάβει τέτοιου είδους οδηγίες, θα ολοκληρώσει τους λόγους δημιουργίας του.

Τα γυναικεία θέματα δε θα λυθούν τόσο εύκολα, γιατί δεν είναι μόνο υπόθεση νομοθετικής ρύθμισης, αλλά νοοτροπίας χιλιάδων ετών, που δεν αντιμετωπίζεται μόνο με τις αλλαγές στους νόμους. Γιαυτό πρέπει να μας απασχολούν συνεχώς. Η πρόταση της προσέγγισης του θέματος με αυτό τον τρόπο, είναι από τις καλύτερες.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη παρέμβαση προτείνω διεύθυνση του Δ.Σ. της ΕΛ.Ε.Σ.Υ.Π. με ομάδες εθελοντικής προσφοράς εργασίας προκειμένου να στηριχθεί το έργο του, ιδίως αν κάνει θεσμό την υλοποίηση κάθε χρόνο και μιας συνάντησης εκτός Αθηνών, πέρα από την καθιερωμένη ημερίδα.

Ευχαριστώ για την φιλοξενία.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΟΜΑΔΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Α'

**Θέμα: Αξιοποίηση του Οδηγού Επαγγελματικού
Προσανατολισμού «ARTEMIS»**

**Συντονίστριες: Κύρα Βενιοπούλου*
Κασσάνδρα Ζάννη-Τελιοπούλου ***

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η διάρκεια του εργαστηρίου ήταν μία ώρα και συμμετείχαν οι δύο συντονίστριες και 19 άτομα, 11 γυναίκες και 8 άνδρες, 12 ήταν από την Αθήνα και 7 από διάφορες άλλες πόλεις της Ελλάδας. Από τους συμμετέχοντες, 7 ήταν καθηγητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 6 ήταν καθηγητές υπεύθυνοι ΣΕΠ, ένας ήταν σχολικός σύμβουλος, 3 ήταν διευθυντές Γυμνασίων και Λυκείων και 2 ήταν διευθυντές ΙΕΚ.

Οι συμμετέχοντες είχαν όλοι παρακολουθήσει την εισήγηση παρουσίασης του Οδηγού ARTEMIS στα πλαίσια της Ημερίδας. Όταν συγκεντρώθηκαν όλοι, οι συντονίστριες μοίρασαν ένα αντίγραφο του Οδηγού σε όλους, που περιείχε μερικά από τα ατομικά πορτρέτα των γυναικών επαγγελματιών που παρουσιάζονται στον Οδηγό καθώς και το συλλογικό πορτρέτο, που βασίζεται στην επεξεργασία στοιχείων από τα ερωτηματολόγια των γυναικών.

Για να γίνει πιο κατανοητός ο Οδηγός, έγινε αρχικά σύντομη αναφορά στα περιεχόμενά του από τις συντονίστριες. Τα περιεχόμενα αυτά είναι τα εξής:

– Πορτρέτα γυναικών επαγγελματιών όπου παρουσιάζεται η ατομική εκπαιδευτική και επαγγελματική πορεία κάθε γυναίκας, περιγραφή του επαγγέλματός της και οι απόψεις της γι' αυτό. Κάθε πορτρέτο ακολουθείται από ένα τμήμα που περιλαμβάνει τον ορισμό του επαγγέλματος, πληροφορίες για τις δυνατότητες εκπαίδευσης σ' αυτό στην Ελλάδα, τη Γερμανία και τη Μ. Βρετανία καθώς και τις προοπτικές απασχόλησης σ' αυτό στις 3 χώρες.

– Συλλογικό πορτρέτο των 24 γυναικών, όπου παρουσιάζονται τα δημογραφικά, εκπαιδευτικά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά των γυναικών καθώς και οι αντιλήψεις τους για το επάγγελμα και την επαγγελματική επιτυχία.

* Η Κ.Β. είναι Κοινωνιολόγος Μ.Α. Τομέας Ανθρώπινου Δυναμικού της ΜΟΔ α.ε. Επικοινωνία: Αχιλλέως 44, Αθήνα 17562, τηλ. 9810526.

** Η Κ.Ζ.-Τ. είναι ψυχολόγος, Σύμβολος Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Επικοινωνία: Ι.Ε.Κ.Ε.Π. Αβέρωφ 34Α, Ν. Ιωνία 14232, τηλ. 2186970.

— Το θεωρητικό πλαίσιο για τον επαγγελματικό προσανατολισμό και τη σημασία που πρέπει να έχει για τις γυναίκες καθώς και κάποιες πρακτικές συμβουλές για χρήση από τις ίδιες τις κοπέλες που μπορεί να χρησιμοποιήσουν τον Οδηγό.

— Στοιχεία για την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση και την απασχόληση των γυναικών στην Ελλάδα, τη Γερμανία και τη Μ. Βρετανία.

— Οδηγίες χρήσης του Οδηγού στην τάξη αλλά και ατομικά.

— Περιγραφή του εκπαιδευτικού συστήματος στην Ελλάδα, τη Γερμανία και τη Μ. Βρετανία.

— Πηγές πληροφοριών για επαγγελματική κατάρτιση, σπουδές και απασχόληση στην Ελλάδα, τη Γερμανία και τη Μ. Βρετανία.

Το θέμα του εργαστηρίου απορούσε ακριβώς τη διεύρυνση των «Οδηγιών Χρήσης» με τη βοήθεια των ιδεών και υποδείξεων των συμμετεχόντων, δεδομένου ότι όλοι και όλες ήταν άμεσα ενδιαφερόμενοι και σχετικοί με το αντικείμενο αυτό.

Μετά το μοίρασμα των αντίτυπων του Οδηγού και την παρουσίαση των περιεχομένων του, δόθηκε μικρός χρόνος στους συμμετέχοντες για να εξοικειωθούν με τον Οδηγό και στη συνέχεια άρχισε η συζήτηση, γύρω από το πώς θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην τάξη, είτε στο μάθημα του ΣΕΠ είτε και σε άλλα πλαίσια. Οι συμμετέχοντες εκφράστηκαν θετικά γύρω από το ύφος και τους στόχους του Οδηγού και τόνισαν ιδιαίτερα τη σημασία των πληροφοριών για

την αγορά εργασίας, επισημαίνοντας ότι είναι το στοιχείο που συνήθως λείπει από τις πληροφορίες που δίνονται στους νέους.

Όσον αφορά στους τρόπους αξιοποίησης του Οδηγού στην τάξη, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες πρότειναν να ζητηθεί από τα παιδιά να κάνουν μια μικρή έρευνα στην τοπική αγορά εργασίας της περιοχής τους, συλλέγοντας τα ίδια στοιχεία με αυτά που παρουσιάζονται στο ατομικό πορτρέτο. Η ιδέα της έρευνας δόθηκε με πολλές παραλλαγές, συγκεκριμένα:

1. Εντοπισμός ανδρών και ασκούν τα επαγγέλματα που αναφέρονται στον Οδηγό, συνέντευξη μαζί τους και σύγκριση των στοιχείων που προκύπτουν με αυτά του Οδηγού,

2. Εντοπισμός γυναικών που ασκούν «ανδρικά» επαγγέλματα, συνέντευξη μαζί τους και σύγκριση των στοιχείων που προκύπτουν με αυτά του Οδηγού,

3. Εντοπισμός ανδρών που ασκούν «γυναικεία» επαγγέλματα, συνέντευξη μαζί τους και πάλι σύγκριση με τα στοιχεία του Οδηγού,

4. Επανάληψη ακριβώς της ίδιας έρευνας ακόμη και με συλλογή στοιχείων από άλλες χώρες, με βασικούς ερευνητές τα ίδια τα παιδιά και καθοδήγηση από τον σύμβουλο ΣΕΠ,

5. Εντοπισμός επαγγελματιών στην τοπική κοινωνία, επίσκεψη στο χώρο εργασίας τους και διεξαγωγή συνεντεύξεων με βάση ερωτηματολόγιο από τα ίδια τα παιδιά,

6. Διοργάνωση συναντήσεων με επαγγελματίες και εκπροσώπους φο-

ρέων με στόχο να αναδειχθούν τα επαγγέλματα εκείνα που αντιμετωπίζουν αυξημένη ζήτηση στην αγορά εργασίας,

7. Παρουσίαση της έρευνας των παιδιών σε σχολική εκδήλωση με τη συμμετοχή γονέων και επαγγελματιών.

Επίσης, κάποιοι από τους συμμετέχοντες πρότειναν να χρησιμοποιηθεί ο Οδηγός σαν βοήθημα στα πλαίσια του ΣΕΠ και να εμπλουτιστεί με οπτικοακουστικό υλικό, δηλαδή με κάποιο βίντεο και φωτογραφίες, ώστε να γίνει πιο ελκυστικός στα παιδιά. Ορισμένοι ζήτησαν αντίγραφο του ερωτηματολογίου που δόθηκε στις γυναίκες που παρουσιάζονται στον Οδηγό καθώς και το βασικό σκελετό οργάνωσης της έρευνας εντοπισμού των γυναικών για να μπορέσουν να την επαναλάβουν μαζί με τα παιδιά.

Δεδομένου ότι ο Οδηγός ΑΡΤΕ-ΜΙΣ δεν αποτελεί πρότυπο για τη ζωντανή παρουσίαση διαφόρων επαγγελμάτων αλλά αποσκοπεί στην ευαισθητοποίηση των κοριτσιών με σκοπό να τα παροτρύνει να επιλέξουν μη παραδοσιακά γυναικεία επαγγέλματα, τονίστηκε η ανάγκη της ενσωμάτωσης της οπτικής του φύλου σε κάθε ερευνητική δραστηριότητα. Πιο συγκεκριμένα υπογραμμίστηκε ότι κάθε έρευνα που μπορεί να κάνουν τα παιδιά θα πρέπει να περιλαμβάνει και το στοιχείο της σύγκρισης των γυναικών και ανδρών επαγγελματιών, σε ό,τι αφορά το είδος του επαγγέλματος, τη θέση στην ιεραρχία, τις απαιτούμενες σπουδές,

τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν, κ.ο.κ.

Οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν τη σπουδαιότητα της καθοδήγησης των κοριτσιών προς μη παραδοσιακά επαγγέλματα με στόχο την προώθηση της ισότητας των δύο φύλων. Η υπεύθυνη ΣΕΠ από τη Δυτική Αθήνα γνωστοποίησε ότι διαθέτει αρχείο με συνεντεύξεις γυναικών σε μη παραδοσιακά επαγγέλματα που ασκούν γυναίκες στην περιοχή αυτή και ότι τα ευρήματα είναι παρόμοια με αυτά του Οδηγού.

Τέλος, οι συμμετέχοντες εξέφρασαν την επιθυμία να λάβουν αντίτυπα του Οδηγού μόλις ολοκληρωθεί και τυπωθεί για να τον χρησιμοποιήσουν στα πλαίσια της δουλειάς τους. Οι συντονίστριες από την πλευρά τους τόνισαν ότι καταβάλλεται κάθε δυνατή προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί επίσημα ο Οδηγός ως βοήθημα ΣΕΠ και ευχαρίστησαν για τις προτάσεις και τη συζήτηση που έγινε.

Οδηγίες Χρήσης του οδηγού

1. Για χρήση μέσα στην τάξη

Αν το εργαλείο χρησιμοποιείται μέσα στην τάξη σαν βοήθημα στο μάθημα του Σ.Ε.Π., οι παρακάτω οδηγίες μπορούν να φανούν χρήσιμες για τον διδάσκοντα:

1. Διοργανώνεται συζήτηση για τη θέση της Ελληνίδας στην εκπαίδευση και την απασχόληση με βάση τις εμπειρίες, γνώσεις και απόψεις των παιδιών. Στη συζήτηση χρησιμοποιείται το αντίστοιχο κεφάλαιο. Ο στόχος της συζήτησης είναι να κατα-

λάβουν τα παιδιά αφενός τις αντιθέσεις και τις δυσκολίες που στοιχειοθετούν τη σημερινή θέση της Ελληνίδας και τη σημασία της επιλογής σύγχρονων επαγγελματιών.

2. Τα παιδιά διαβάζουν τα ατομικά πορτρέτα και το συλλογικό πορτρέτο και κάνουν σύνδεση και εμβάθυνση με το περιεχόμενο της προηγούμενης συζήτησης.

3. Τα παιδιά επιλέγουν τα πορτρέτα/επαγγέλματα που ενδιαφέρουν το καθένα και προσπαθούν να εντοπίσουν στο ατομικό τους περιβάλλον άτομα που ασκούν τα ίδια ή παρόμοια επαγγέλματα. Παίρνουν «συνεντεύξεις» από τα άτομα αυτά, ρωτώντας γύρω από τα ίδια θέματα που καλύπτουν τα πορτρέτα, δηλαδή την εκπαιδευτική πορεία, την επαγγελματική πορεία, το περιεχόμενο και τις συνθήκες της παρούσας δουλειάς, τις δυσκολίες που τυχόν υπήρξαν και πώς αντιμετωπίστηκαν και τα μελλοντικά σχέδια/προοπτικές του κάθε ατόμου.

4. Το περιεχόμενο των συνεντεύξεων γίνεται αντικείμενο παρουσίασης στην τάξη. Στόχος της συζήτησης είναι αφενός η συλλογή περισσότερων πληροφοριών γύρω από τα συγκεκριμένα επαγγέλματα και η περαιτέρω κατανόηση της ατομικής επαγγελματικής πορείας.

5. Σε περίπτωση που υπάρχουν άτομα που ασκούν το ίδιο επάγγελμα και έχουν διαφορετικό φύλο, γίνεται συζήτηση για τις διαφορές που τυχόν

υπάρχουν στις αντίστοιχες πορείες.

6. Αν είναι δυνατόν, οργανώνεται επίσκεψη της τάξης στο χώρο εργασίας κάποιων από τους επαγγελματίες από τους οποίους τα παιδιά πήραν τις συνεντεύξεις.

2. Για ατομική χρήση.

Αν κάποιος διαβάζει αυτό το εργαλείο μόνος-η, τότε είναι καλύτερα να ξεκινήσει από τα ατομικά πορτρέτα. Στη συνέχεια μπορεί να διαβάσει το συλλογικό πορτρέτο και τέλος τις πληροφορίες για τη θέση της Ελληνίδας στην εκπαίδευση και την απασχόληση.

Εφόσον βρει πως κάποια από τα επαγγέλματα που παρουσιάζονται είναι ενδιαφέροντα, τότε ας ακολουθήσει τις παραπάνω οδηγίες για να εντοπίσει αντίστοιχους επαγγελματίες στο οικογενειακό και φιλικό του περιβάλλον και να πάρει «συνέντευξη». Ας ψάξει τις διαφορές στις πορείες των επαγγελματιών ανδρών και γυναικών και ας προσπαθήσει να τις συνδέσει με τα γενικότερα στοιχεία και απόψεις που αναφέρονται στο παρόν εργαλείο. Μπορεί να τους ζητήσει να του επιτρέψουν να τους επισκεφθεί στο χώρο της δουλειάς τους, αν κάτι τέτοιο είναι πρακτικά εφικτό.

Το ίδιο μπορεί να κάνει και με άλλα επαγγέλματα που δεν παρουσιάζονται εδώ, αλλά που βρίσκει ενδιαφέροντα.

ΟΜΑΔΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ Β'

**Θέμα: Εμπέδωση της Ισότητας Μέσα από τη Συμβουλευτική
και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό:
από τη Θεωρία στην Πράξη
Συντονίστρια: Άννα Κοψιδά***

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΑΠΟ ΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ

Ο προβληματισμός για την ανα-
παραγωγή της κοινωνικής ανισότη-
τας και του κοινωνικού αποκλεισμού
μέσα από τη θεσμοθετημένη εκπαί-
δευση μετά τη δεκαετία του '50 έδω-
σε αφορμή για την αναθεώρηση των
απόψεων σχετικά με τον προσδιορι-
σμό των αιτιών στη δυσκολία προ-
σαρμογής στο σχολείο και μετατόπι-
σε την επικρατούσα αντίληψη για τα
κληρονομημένα «χαρίσματα» -που
προδικάζουν την πορεία προς την
απόκτηση εκπαιδευτικών αγαθών
και την κατάταξη στην κοινωνική ιε-
ραρχία- στην ανίχνευση των κοινω-
νικών παραγόντων επηρεασμού¹.

Το σχολείο βρέθηκε στο επίκε-
ντρο των επικρίσεων ως φορέας και
πεδίο ανακύκλωσης των κοινωνικών
ανισοτήτων καθώς λειτουργεί με κατ'
επίφαση δημοκρατικούς κανόνες και
φαινομενικά προσφέρει ίσες ευκαι-
ρίες, αγνοώντας ωστόσο τις διαφορ-
τικές αφετηρίες και τις κοινωνικές
αποστάσεις των μαθητών.

Ο παραδοσιακός τρόπος λειτουρ-
γίας της θεσμοθετημένης εκπαίδευ-
σης αμφισβητήθηκε, ιδιαίτερα κάτω
από το βάρος της «συνέργειας» της
στη διαιώνιση των κοινωνικών δια-
κρίσεων και αδιέξοδων αναχρονιστι-
κών της πρακτικών που απομακρύ-
νουν από τη δημιουργία πολιτικών
που θα ανταποκρίνονται στις απαιτή-
σεις της κοινωνικής πραγματικότη-
τας².

Ωστόσο φαίνεται ότι η αναγκαιό-
τητα επαναπροσδιορισμού του ρόλου
του σχολείου θα καταστεί προφανώς
πολύ πιο έντονη στο εγγύς μέλλον
καθώς οι μεταβολές σε όλα τα πεδία
της ανθρώπινης δραστηριότητας -και
ιδιαίτερα στο χώρο της απασχόλη-
σης- συντελούνται με πολύ γοργούς
ρυθμούς. Το γεγονός θα απαιτήσει
την προετοιμασία του ατόμου μέσω
της εκπαίδευσης για τη δημιουργική
συμμετοχή του σε μια πραγματικό-
τητα με εντελώς διαφορετικούς όρους
και συνθήκες, σε μια υπερ-βιομηχα-

1. Σχετικά με τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων στη σχολική επίδοση και τη γενικότερη
προσαρμογή και ανταπόκριση στις απαιτήσεις της θεσμοθετημένης εκπαίδευσης βλέπε ενδεικτικά: Α.
Φραγκουδάκη, 1985. Ο. Banks, 1987. D. Blackledge - B. Hunt, 1995. P. Bourdieu-J.Cl. Passeron, 1996.

2. Για το ρόλο του σχολείου ως προς την αναπαραγωγή των κοινωνικών ανισοτήτων βλέπε τις βι-
βλιογραφικές αναφορές της σημείωσης 1.

νική κοινωνία με βασικό χαρακτηριστικό τη μεταβατικότητα και την απουσία κάθε μορφής στατικότητας.

Το μοντέλο της αυστηρά οργανωμένης γνώσης που προωθείται μέσα από τις ανελαστικές παραδοσιακές μεθόδους απέχει πολύ από τον στόχο της προσαρμογής των μαθητών στον καινούργιο κόσμο που αναδύεται³.

Στο μελλοντικό σχολείο η παρουσία του Επαγγελματικού Προσανατολισμού μπορεί να αποτελέσει κεντρικό άξονα αναζήτησης και επίτευξης διόδων προσαρμογής στο παρόν και προετοιμασίας για την ανταπόκριση στις συνθήκες του μέλλοντος.

Ο Επαγγελματικός Προσανατολισμός περιέχει δυναμικά στοιχεία που μπορούν να εξισορροπήσουν την ακινησία της αμετάβλητης οργανωτικής διάρθρωσης του σχολείου με την ανάγκη της συμμετοχής στις δραστηριότητες της κοινότητας και προ πάντων στην παρακολούθηση των επιταχυνόμενων αλλαγών στους ρυθμούς της ζωής⁴.

Οι φιλοσοφικές αφετηρίες του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού όπως εκφράζονται από τους βασικούς του στόχους –ανάπτυξη της προσωπικότητας και αυτοαναγνώριση χωρίς κριτικές και αξιολογικές πα-

ρεμβάσεις, εξάσκηση στη δυνατότητα αναζήτησης πρόσβασης και αξιοποίησης της ροής της πληροφορίας και της γνώσης, ανάπτυξη ικανοτήτων για την προσαρμογή στη μεταβλητότητα των κοινωνικών ρόλων, στην προσωρινότητα των επαγγελματικών ρόλων, στη μεταβατικότητα που αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της διαμορφούμενης κοινωνικής πραγματικότητας– υποδηλώνουν τη δημοκρατική του διάσταση και τη δυνατότητα αντισταθμιστικής παρέμβασης στο θέμα των ποικίλων ανισοτήτων.

Με την ποικιλία των πρακτικών εφαρμογής και τις νεωτερικές μεθόδους προσέγγισης πεδίων που συνδέονται άμεσα και έμμεσα με τον πυρήνα των αρχικών του επιδιώξεων –εκπαίδευση, απασχόληση– μπορεί να προσφέρει στο άτομο την ευκαιρία υπέρβασης της στενότητας του ορίζοντά του, να αποκαλύψει διόδους προσέγγισης των προϊόντων της γνώσης και της πληροφόρησης, τη δυνατότητα δράσης αλλά και επιβίωσης στο επερχόμενο διεθνοποιημένο κοινωνικό μοντέλο, κυρίως σε περιπτώσεις που οι οικογενειακές αφετηρίες τοποθετούνται στη βάση της κοινωνικής ιεραρχίας⁵.

Μέσα από την πληροφόρηση μπο-

3. Οι αμφισβητήσεις για την αποτελεσματικότητα, αλλά ακόμη και για την αναγκαιότητα της λειτουργίας του σχολείου έκαναν την εμφάνισή τους στα τέλη της 10ετίας του '60, αμφισβητήσεις που συνεχίζονται ίσως και με μεγαλύτερη ένταση μέχρι σήμερα. Βλ. T. Husen, 1991.

4. Προτάσεις για τον αναπροσδιορισμό της λειτουργίας του σχολείου ώστε να ανταποκριθεί και να παρακολουθήσει τις συνθήκες και τις έντονες μεταβολές στη σύγχρονη πραγματικότητα διατυπώνονται από πολλούς σύγχρονους κοινωνιολόγους. Βλέπε ενδεικτικά: A. Τόφλερ, 1991. B. Charlot, 1992.

5. Για τη «δημοκρατική» διάσταση των βασικών αρχών του Σ.Ε.Π. και τη δυνατότητα αντισταθμιστικής παρέμβασής του στη σχολική πρακτική για την άμβλυνση των ποικίλων ανισοτήτων βλ. A. Κοψιδά, 1997.

ρεί να επιτευχθεί μια συνολική προσέγγιση της πραγματικότητας, σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες, τις διαφοροποιήσεις στον καταμερισμό της εργασίας, τα νέα πλαίσια απασχόλησης, το σύνολο οργάνωσης και εξειδίκευσης της εκπαίδευσης και της εργασίας, τις ποιοτικές αλλαγές στον τομέα των γνώσεων. Σκόπιμη θα ήταν η κατάργηση του ομογενοποιητικού μοντέλου καθώς απευθύνεται σε ομάδες έντονα διαφοροποιημένες και ετερογενείς.

Η όλη πορεία για την «ξενάγηση» και την αναζήτηση της πληροφόρησης θα πρέπει να είναι ένα είδος μύησης ώστε το ίδιο το άτομο να λειτουργεί ενεργητικά στην πολυπλοκότητα και στο ρυθμό των αλλαγών μέσα από ζωντανούς διαλόγους και παιχνίδια, ομαδικές και ατομικές δραστηριότητες, «κατασκευασμένα» βιώματα, προσεγγίσεις που ήδη αποτελούν οργανικό στοιχείο εφαρμογής του Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού και μεταφέρουν μια ζωντανή εικόνα της πραγματικότητας στο χώρο του σχολείου. Μ' αυτόν τον τρόπο ο μαθητής από απλός παρατηρητής μετατρέπεται σε συμμετάχο στις δραστηριότητες της κοινωνότητας, και αποκτά και την ικανότητα να έχει πρόσβαση αλλά και να χειρίζεται τη γνώση και την πληροφόρηση, να ενισχύει την προσαρμοστικότητα του στα νέα δεδομένα, να παρακολουθεί τις καινοτομίες, την

ποικιλότητα, τις μεταβολές στον χώρο της εκπαίδευσης και της απασχόλησης, να ελίσσεται και να δρα στα πλαίσια της τοπικής αλλά και της παγκόσμιας αγοράς και της αυτοματοποιημένης παραγωγής⁶.

Μετά τη σύντομη εισήγηση της συντονίστριας, η οποία αποτέλεσε αφετηρία προβληματισμού και συζήτησης διατυπώθηκαν ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και προτάσεις για τη δυνατότητα ουσιαστικής παρέμβασης του θεσμού στις κατεστημένες δομές του σχολείου και την απάμβλυνση των ανισοτήτων μέσα στο σχολικό περιβάλλον.

Οι συνάδελφοι έθεσαν γενικότερα προβλήματα σχετικά με την πορεία και το μέλλον του θεσμού στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, τη μορφή ενσωμάτωσής του στα πλαίσια της κυοφορούμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης· το ρόλο του θεσμού και την αποτελεσματικότητά τους στις επερχόμενες -τεχνολογικές και κοινωνικές- ανακατατάξεις καθώς επίσης και το ρόλο του ιδίου του εκπαιδευτικού ως διαμεσολαβητή ανάμεσα στο «κοινωνικοποιημένο» άτομο και την υπάρχουσα κοινωνική πραγματικότητα.

Η κ. Μαντώ Μήλιου απαντώντας στα ερωτήματα των συναδέλφων, αναφέρθηκε, στη νέα προοπτική που διανοίγεται για το θεσμό στα πλαίσια της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, στον ενισχυμένο ρόλο του εκ-

6. Οι καταλυτικές μεταβολές στην εκπαίδευση, στην οικονομία, στην εργασία, στη δομή της απασχόλησης στη γενικότερη κοινωνική πραγματικότητα περιγράφονται με πολύ χαρακτηριστικό τρόπο από σύγχρονους αναλυτές βλ. Α. Τόφλερ, ό.π., V, Forrester, 1997, J. Rifkin, 1996.

παιδευτικού, στη διεύρυνση των παρεχόμενων μέσω του Σ.Ε.Π. υπηρεσιών στον ενδοσχολικό χώρο και στην επιτακτική αναγκαιότητα διασύνδεσης του σχολικού με το εξωσχολικό περιβάλλον.

Τόνισε επίσης την ανάγκη επιμορφωμένου προσωπικού και αναφέρθηκε στον προγραμματισμό των σεμιναρίων του Υ.Π.Ε.Π.Θ. που θα πραγματοποιηθούν εντός του 1998 για τη δημιουργία στελεχών Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού.

Σε σχέση με το διάλογο που αναπτύχθηκε πάνω στο ειδικότερο θέμα της ομάδας εργασίας: «Εμπέδωση της ισότητας μέσα από τη Συμβουλευτική και τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό: από τη θεωρία στην πράξη»:

Η κ. Άννα Κοψιδά αναφέρθηκε σε πειραματικά προγράμματα που έχει ήδη εφαρμόσει στη σχολική πράξη στα πλαίσια του Σ.Ε.Π. Κεντρικός παιδαγωγικός στόχος ήταν η προσέγγιση και βίωση εκπαιδευτικών και επαγγελματιών πληροφοριών και η παράλληλη εξισορρόπηση των πολλαπλών ανισοτήτων –κοινωνικών, γνωστικών, «φυλετικών»– που ανιχνεύονται ανάμεσα σε μαθητές της ίδιας σχολικής τάξης (Περιγραφή των προγραμμάτων υπάρχει στη δημοσίευση της Επιθεώρησης Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού, τ. 36-37, Μάρτιος & Ιούνιος 1996, σσ. 169-171).

Ο κ. Πάνος Σαμοΐλης αναφέρθηκε στη σημασία επικοινωνίας του

σχολείου –μέσω του Σ.Ε.Π.– με τους γονείς και στη διαμεσολαβητική δυναμότητα του καθηγητή Σ.Ε.Π. για την απάμβλυνση των στερεοτυπικών συμπεριφορών των φύλων και την επίτευξη μιας ουσιαστικής ισότητας.

Τέλος, η κ. Παρασκευή Κοψιδά, έκαμε λόγο για τη λειτουργικότητα του θεσμού σχετικά με την ανάπτυξη διεπιστημονικών συνεργασιών μέσα στο σχολείο, τη διεύρυνση των συνεργασιών μεταξύ σχολείου-εξωσχολικού χώρου, την υπέρβαση του «ανταγωνιστικού» κλίματος μεταξύ παραδοσιακών και νεωτερικών γνωστικών πεδίων μέσα στο σχολικό περιβάλλον. Τόνισε επίσης τη σημασία της διάστασης του μέλλοντος για το θεσμό και της διαρκούς εγρήγορσης πλέον για πρόσληψη και διοχέτευση της πληροφορίας, την εκπαιδευτική σημασία της ισότητας ευκαιριών στην πληροφόρηση αλλά προπάντων τη σημασία της εκπαίδευσης του από-μου στην κριτική αξιολόγηση και αξιοποίηση της πληροφορίας σε συσχετισμό με τις επιδιώξεις και τους στόχους του. Κι ακόμα την ανάγκη προαγωγής και βίωσης –μέσω του Σ.Ε.Π. και των άλλων νεωτερικών θεσμών– νέων πνευματικότερων αξιακών μοντέλων, που θα υποκαταστήσουν τις «εργαλειακές» αξίες του τεχνοκρατικού πνεύματος και θ' αποκαταστήσουν την ανύπαρκτη ισορροπία μεταξύ του θετικισμού της τεχνολογίας και του «ανθρωπισμού» ως υπερχρονικού αιτήματος κάθε βιώσιμης κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Banks, O. *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, 1987.
- Blackledge, D. και Hunt, B. *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Έκφραση, 1995.
- Bourdieu, P. – Passeron, J.Cl. *Οι Κληρονόμοι – Οι Φοιτητές και η Κουλτούρα*. Αθήνα: Καρδαμίτσας 1996.
- Charlot, B. *Το Σχολείο Αλλάζει*. Αθήνα. Προτάσεις, 1992.
- Forrester, V. *Η Οικονομική Φρίκη*. Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1997.
- Κοψιδά Α. «Ο Σχολικός Επαγγελματικός Προσανατολισμός ως Αντισταθμιστικός Παράγοντας Κοινωνικών Ανισοτήτων», *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, τ. 34-35, Οκτώβριος και Δεκέμβριος 1997, σσ. 73-77.
- Μυλωνάς, Θ. *Κοινωνική Αναπαραγωγή στο Σχολείο – Θεωρία και Εμπειρία*. Αθήνα: Αρμός.
- Rifkin, J. *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*. Νέα Σύνορα. Αθήνα 1996.
- Τόφλερ, Α. *Το Σοκ του Μέλλοντος*. Αθήνα: Κάκτος, 1991, σσ. 397-416.
- Φραγκουδάκη, Α. *Η Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την Κοινωνική Αισιότητα στο Σχολείο*. Αθήνα: Παπαζήσης, 1985.

ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΗΣ ΗΜΕΡΙΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ Ο.Ε. ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π.

Κυρίες και Κύριοι,

Στο σημείο αυτό ολοκληρώνονται οι εργασίες της Ημερίδας που συνοργάνωσαν η ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. και το Ι.Ε.Κ.Ε.Π. Με τις πολύ ενδιαφέρουσες εισηγήσεις των ομιλητών και τη συζήτηση στην ολομέλεια, μας δόθηκε η ευκαιρία να διερευνήσουμε θέματα όπως η Εκπαίδευση, η Απασχόληση και η Ανεργία σε Ευρωπαϊκό πλαίσιο, να ερμηνεύσουμε από κοινωνιολογική σκοπιά στατιστικά δεδομένα σε σχέση με τη διαρροή στο Γυμνάσιο και την επιτυχία στις σχολές της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, να μελετήσουμε με βάση ερευνητικά δεδομένα πώς τα άτομα αντιλαμβάνονται το ρόλο τους στη ζωή, καθώς επίσης και το κατά πόσο τα στερεότυπα των φύλων και τα επαγγελματικά πρότυπα απεικονίζονται στα Μ.Μ.Ε. Μας δόθηκε επίσης η ευκαιρία να γνωρίσουμε το πρόγραμμα ΑΡΤΕΜΙΣ που προβάλλει επιτυχημένες γυναίκες επαγγελματίες σε παραδοσιακά «ανδρικά» επαγγέλματα. Κατά τη διάρκεια τέλος των ομάδων εργασίας μπορέσαμε να διερευνήσουμε πρακτικούς τρόπους και μεθόδους για την προώθηση της Ισότητας Ευκαιριών των δύο φύλων στην Εκπαίδευση και Απασχόληση, μέσα από τις διαδικασίες του Επαγγελματικού Προσανατολισμού και της Συμβουλευτικής.

Πιστεύω ότι το αποτέλεσμα ικανοποίησε όλους, γι' αυτό και θέλω να ευχαριστήσω θερμά τους κ.κ. ομιλητές για τις εμπειριστατωμένες εισηγήσεις και τις τοποθετήσεις τους κατά τη συζήτηση.

Ως πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής και της ΕΛ.Ε.ΣΥ.Π. εκφράζω τις ευχαριστίες μου στη Διεύθυνση του Ινστιτούτου Εκπαίδευσης και Επαγγελματικού Προσανατολισμού (Ι.Ε.Κ.Ε.Π.) για την άφογη συνεργασία μας κατά τη συνοργάνωση της Ημερίδας, καθώς επίσης και σε όλα τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής που εργάστηκαν σκληρά για να πετύχουμε αυτό το αποτέλεσμα. Δεν παραλείπω να ευχαριστήσω και άλλα μέλη της ΕΛΕΣΥΠ που συνέδραμαν στην προσπάθεια όπως η κα Τέρπου Αλεξάνδρα, Υπεύθυνη ΣΕΠ στο Νομό Αχαΐας.

Για το τέλος άφησα τους ευγενικούς χορηγούς μας, χωρίς την αρωγή των οποίων δεν θα μπορούσαμε να ανταποκριθούμε στα έξοδα αυτής της διοργάνωσης. Συγκεκριμένα θέλω να ευχαριστήσω:

- το Δήμο Πατρέων
- τη Νομαρχιακή Επιτροπή Παιδείας Αχαΐας

- τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Αχαΐας
- τον Οργανισμό Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΟΕΕΚ)
- το βιβλιοπωλείο Α. Μεθενίτη και
- το βιβλιοπωλείο Μαρίας Χατζηϊωάννου.

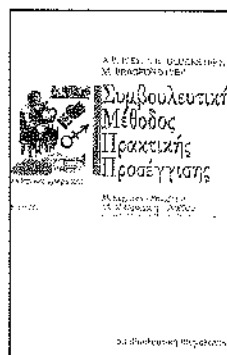
Η συμβολή των μελών της ΕΛΕΣΥΠ, των φοιτητών και των συναδέλφων που συμμετείχαν στην Ημερίδα ήταν καθοριστική αφού, με τις παρεμβάσεις, τα σχόλια και τη συζήτηση στην Ολομέλεια και τις Ομάδες Εργασίας, βοήθησαν στην ολόπλευρη κάλυψη του θέματος της Ισότητας Ευκαιριών των δύο φύλων και του ρόλου του θεσμού Συμβουλευτική-Προσανατολισμός.

Ευχαριστώ
Παναγιώτης Σαμοΐλης

A. IVEY

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ:
ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ
ΕΠΙΡΡΟΗΣ**

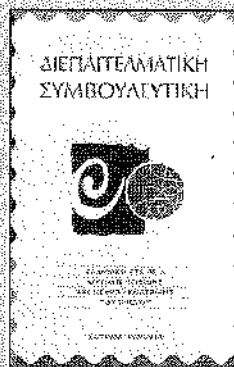
A. IVEY

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΣ
ΠΡΑΚΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ**

M. ΜΑΛΙΚΙΩΣΗ-ΛΟΙΖΟΥ

**ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ**

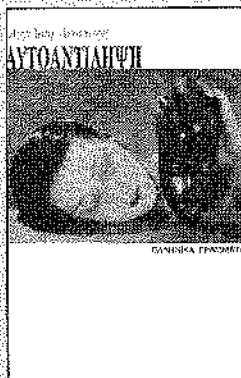

P. ΠΑΠΑΘΕΟΦΙΛΟΥ

**ΔΙΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ**

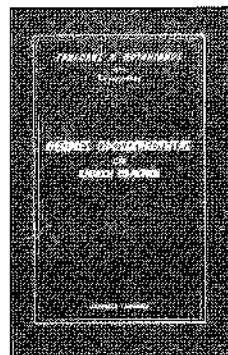
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις στη γνωση

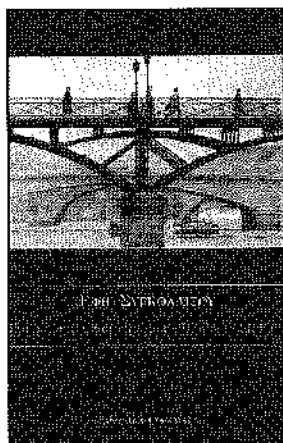
Α. ΛΕΟΝΤΑΡΗ

ΑΥΤΟΑΝΤΙΑΝΨΗ

Γ. ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ

ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ε. ΣΥΓΚΟΛΛΙΤΟΥ

**ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ**

Τ. DOUGLAS

**Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ
ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ**

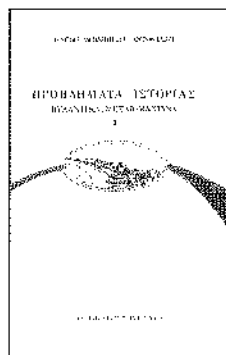
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις στη γνώση

ANDRE GUILLOU

**Ο ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**

Ε. ΜΙΜΝΗΚΟΥ-ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δ.Ι. ΤΣΙΜΠΟΥΚΙΔΗΣ

**ΟΙ ΚΛΑΣΙΚΟΙ ΤΟΥ ΜΑΡΕΙΣΜΟΥ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ**

J. P. VERNANT

Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις στη γνῶση

Μ.Π. ΓΙΑΝΝΟΥΛΕΑΣ
ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΚΑΙ ΔΙΑ-
ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΟ ΧΩΡΟ

F. M. DATILIO, C.A. PADESKY
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ
ΖΕΥΓΑΡΙΩΝ

B.G. GUERNEY
ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΣΧΕΣΕΩΝ

Α. ΚΑΛΑΝΤΖΗ-ΑΖΙΖΙ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις στη γνώση

L. BENEVOLO

**Η ΠΟΙΗ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ**

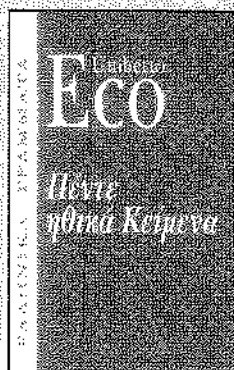
M. MONTANARI

**ΠΕΙΝΑ
ΚΑΙ ΑΦΘΟΝΙΑ**

U. Eco

**Η ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ
ΤΕΛΕΙΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ**

U. Eco

**ΠΕΝΤΕ ΗΘΙΚΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ**

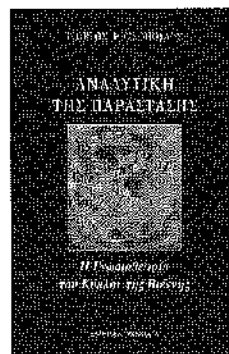
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Διεύθυνση της Έκδοσης

Γ. Ε. ΣΑΝΤΑΣ

**ΣΩΚΡΑΤΗΣ: ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ
ΣΤΟΥΣ ΠΡΩΙΜΟΥΣ
ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΑ**

Γ. ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

**ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΤΗΣ
ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ**

Θ. ΒΕΙΚΟΣ

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΣΕ ΔΙΑΣΠΟΡΑ

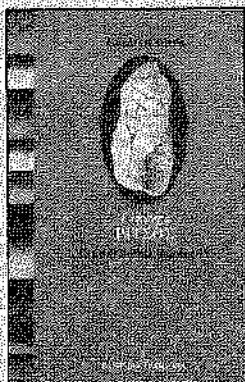
Μ. ΔΡΑΓΩΝΑ-ΜΟΝΑΧΟΥ

**ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΗΘΙΚΗ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ**

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δίνουμε στη γνώση

Εκδόσεις: • Ακαδημία 68, 105 78 Αθήνα τηλ. 33 02 115, 35 20 512 - fax 35 35 655 • • Βιβλιοπωλεία: • Γ. Γεωργίου 6, 105 78 Αθήνα τηλ. 35 17 826, 35 06 601 - fax 35 35 655 • Σταθ. Ορόσημο, Σταθ. βιβλίου Πατριάρχου 5, 105 59 Αθήνα τηλ. 32 11 246

Α. ΚΩΤΤΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΡΙΤΣΟΣ

Μ. ΠΡΩΙΜΟΥ

ΟΔΥΣΣΕΑΣ ΕΛΥΤΗΣ

Ε. ΜΠΑΛΟΥΜΗΣ

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΥΩΤΑΚΗΣ

Ε. ΜΠΑΛΟΥΜΗΣ

ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ '20

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δίνανται στη χνώση

T.D. DALLEY

ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΜΕΣΩ ΤΕΧΝΗΣ

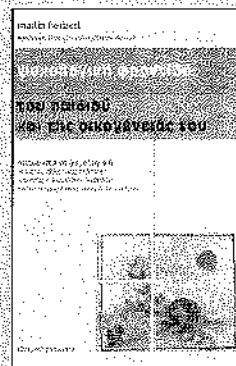
S. JENNINGS

**ΜΑΣΚΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ:
ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΑΤΡΟ
ΣΤΗ ΘΕΡΑΠΕΙΑ**

F. SCHOTT-BILLMANN

ΟΤΑΝ Ο ΧΟΡΟΣ ΘΕΡΑΠΕΥΕΙ

M. HERBERT

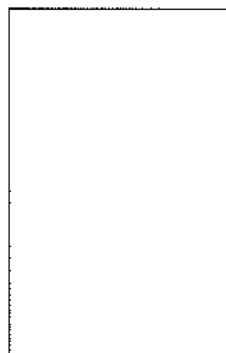
**ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΦΡΟΝΤΙΔΑ ΤΟΥ ΠΑΙ-
ΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΤΟΥ**

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

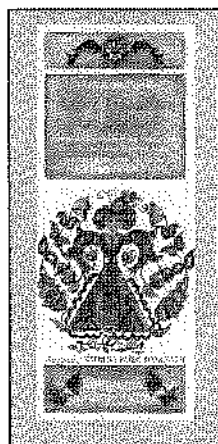
Δύναμις στη γνωση

Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΤΟΜΟΣ Α΄

Σ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΤΟΜΟΣ Β΄

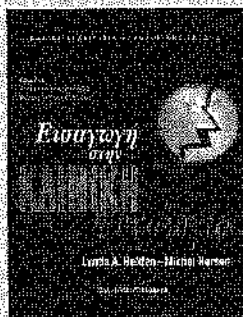
Τ. ΜΩΡΑΙΤΗ
Λαϊκή Παραδοση και Σχολεία

Σ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ,
Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Π. ΧΑΒΙΑΡΗΣ
ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΚΑΙ
ΔΗΜΙΟΥΡΓΩΝΤΑΣ

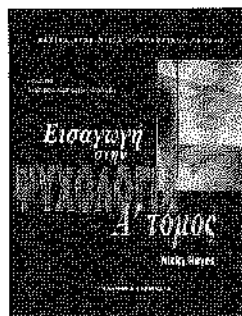
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις της γνώσης

L. HEIDEN, M. HERSEN

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ
ΚΛΙΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ**

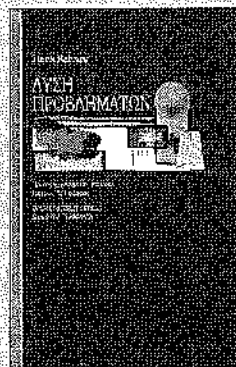
N. HAYES

**ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ**

DANIEL GOLEMAN

**Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ
ΝΟΗΜΟΣΥΝΗ**

H. KAHNEY

ΛΥΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Δύναμις της γνώσης

